

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БУЛАНА ЄВГЕНІЯ АНАТОЛІЇВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і
зовнішньої політики,
д.е.н., доцент
В.В. Лимар

« _____ » _____ 2024 р.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ІНТЕГРАЦІЙНІЙ МОДЕЛІ ЄС

Спеціальність 291. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Магістерська робота

Науковий керівник:
Паніна І.Г., к.і.н., старший викладач
кафедри міжнародних відносин і
зовнішньої політики

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали/за шкалою ECTS/за національною шкалою)

Голова ЕК:

Кулявець В.Г., к.е.н., доцент

_____ (підпис)

АНОТАЦІЯ

Булана Є. А. Сучасні виклики інтеграційній моделі ЄС. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», ОП «Міжнародні комунікації та медіація в умовах конфліктного врегулювання». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У роботі розглядаються актуальні проблеми та перспективи розвитку Європейського Союзу. Авторка аналізує роль ЄС у світі, його історію, структуру та правову базу. Також розглядаються сучасні виклики, що стоять перед ЄС, зокрема, проблема міграції, економічна нестабільність, загострення відносин з Росією, тероризм та інші. У роботі пропонуються можливі шляхи розв'язання цих проблем і майбутні перспективи розвитку ЄС. Досліджуються можливості зміцнення європейської інтеграції, зокрема, через створення єдиного європейського армійського корпусу, зближення законодавства та забезпечення економічної стабільності. Авторка звертає увагу на можливі наслідки кризових явищ та їх вплив на майбутнє ЄС. Загалом, робота присвячена вивченню сучасної політичної та економічної ситуації в Європі та майбутнім перспективам ЄС як ключового гравця на міжнародній арені.

У магістерській роботі досліджено виклики та загрози в політичній, економічній, соціальній та безпековій сфері, що несуть в собі дезінтеграційний потенціал та створюють загрозу для ЄС як інтеграційного об'єднання; розглянуто найбільш реалістичні сценарії розвитку ЄС – як еволюційні, так і дезінтеграційні; синтезовано та розроблено низку рекомендацій щодо стратегії реформування ЄС задля збереження інтеграційного потенціалу об'єднання.

Ключові слова: Європейський Союз, євроінтеграція, дезінтеграція, виклики, безпека, криза ЄС.

123 с., 1 табл., 58 джерела.

Бібліографія: 201 найм.

ABSTRACT

Bulana Y. A. Current challenges for the EU's integration model. Specialty 291 «International relations, Social Communication and Regional Studies, Educational Program «International Communications and Mediation in Conflict Settlement Conditions». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

The work examines current problems and prospects for the development of the European Union. The work analyzes the role of the EU in the world, its history, structure and legal framework. Contemporary challenges facing the EU are also considered, in particular, the problem of migration, economic instability, worsening relations with Russia, terrorism and others. The work examines possible ways of solving these problems and the future prospects of the development of the EU. Possibilities of strengthening European integration are explored, in particular, through the creation of a single European army corps, convergence of legislation and ensuring economic stability. Attention is also drawn to the possible consequences of crisis phenomena and their impact on the future of the EU. In general, the work is devoted to the study of the current political and economic situation in Europe and the future prospects of the EU as a key player in the international arena.

The master's paper examines challenges and threats in the political, economic, social and security spheres, which carry disintegration potential and pose a threat to the EU as an integration union; considered the most realistic scenarios of EU development - both evolutionary and disintegration; synthesized and developed a number of recommendations regarding the strategy of reforming the EU in order to preserve the integration potential of the association.

Key words: European Union, European integration, disintegration, challenges, security, EU crisis.

123 pp., 1 table, 58 sources.

Bibliography: 201 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Стан вивчення проблеми	8
1.2. Джерельна база дослідження.....	14
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження	19
РОЗДІЛ 2. ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	31
2.1. Вплив політичних чинників на поглиблення дезінтеграції в межах ЄС.....	31
2.2. Соціально-економічні чинники як підґрунтя дезінтеграційних тенденцій.....	45
2.3. Безпекові чинники як фактори підриву європейської стабільності	58
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ІНТЕГРАЦІЙНОГО ОБ'ЄДНАННЯ	67
3.1. Еволюція європейського інтеграційного проєкту	67
3.2. Поглиблення дезінтеграції та розпад ЄС	75
3.3. Стратегія реформування ЄС задля подолання дезінтеграційних тенденцій.....	85
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	103

ВСТУП

Актуальність дослідження базується на потребі в осмисленні та аналізі ряду проблем, що виникають у зв'язку з розвитком Європейського Союзу. В рамках вивчення даної теми необхідно проаналізувати ряд складних проблем, які виникають на шляху до подальшої інтеграції країн Європи, зокрема, економічні, політичні, соціальні, культурні та інші. Дослідження також враховує виклики, які зустрічає сучасний світ та важливі події, що відбуваються на міжнародній арені, такі як зміна геополітичних відносин та роль Європи у світі. Дослідження цієї теми не тільки допоможе краще зрозуміти сутність процесів, що відбуваються в ЄС, але й сприятиме розробленню стратегій та рішень для забезпечення стійкого розвитку Європи в цілому.

В умовах відходу від державоцентричної моделі міжнародних відносин, посилення ролі міжнародних організацій як гравців на міжнародній арені та наростання напруженості в міжнародному середовищі в контексті протистояння західних демократій російському авторитарному режиму актуальним є дослідження розвитку Об'єднаної Європи, викликів, проблем і ймовірних ризиків, з якими зіштовхується Європейський проєкт. Актуальність аналізу проблем та викликів Європейського Союзу та кризотворчого впливу на організації, її майбутнє та потенціал розвитку як інтеграційного об'єднання визначається особливою важливістю європейських інтеграційних процесів для України та роллю ЄС як партнера України в протистоянні агресії РФ.

Об'єктом дослідження є інтеграційна модель Європейського Союзу.

Предметом дослідження є виклики і загрози, що несуть дезінтеграційний потенціал і становлять небезпеку для європейської інтеграції на сучасному етапі.

Метою дослідження є виявлення ключових викликів інтеграційній моделі ЄС в контексті сучасної політичної та економічної ситуації в Європі та шляхів протидії ним, а також визначення подальших перспектив розвитку Європейського Союзу.

Завдання дослідження:

1. Провести дослідження стану вивчення проблеми;
2. Сформуувати обширну джерельну базу дослідження;
3. Розробити та сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження;
4. Проаналізувати вплив політичних чинників на поглиблення інтеграції в межах ЄС;
5. Дослідити роль соціально-економічних чинників як підґрунтя дезінтеграційних тенденцій;
6. Визначити вплив безпекових чинників як фактору підриву європейської стабільності;
7. Проаналізувати перспективу еволюції європейського інтеграційного проєкту;
8. Дослідити проблему поглиблення дезінтеграції та перспективу розпаду ЄС;
9. Розробити стратегію реформування ЄС задля подолання дезінтеграційних тенденцій.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1992 року по 2023 рік. Початок періоду обумовлений підписанням Договору про утворення Європейського Союзу, який започаткував Європейський Союз. Кінець періоду не може бути визначений, оскільки розглянуті процеси не можна вважати завершеними, однак верхня хронологічна межа цієї магістерської роботи є максимально наближена до сьогодення.

Наукова новизна роботи полягає у глибокому аналізі сучасних викликів, що стоять перед Європейським Союзом, з урахуванням змін в геополітичній та економічній ситуації, які відбулися в останні роки; проведенні порівняльного аналізу різних стратегій та шляхів розв'язання викликів, що стоять перед ЄС; розгляді нових можливостей для розвитку Європейського Союзу, зокрема, в контексті змін в глобальній політичній та економічній ситуації, особливо з огляду на російсько-українську війну.

Науково-практична значущість дослідження. Дослідження має значний потенціал науково-практичної значущості і може бути корисним для різних галузей науки та практики. Розуміння сучасних викликів інтеграційній моделі ЄС може допомогти у плануванні та впровадженні ефективних стратегій для її подальшого розвитку. Аналіз дієвих механізмів та інструментів, які використовуються ЄС для вирішення сучасних викликів, може надати корисну інформацію для покращення діяльності різних організацій та установ в Україні, які мають взаємодіяти з ЄС. Дослідження може стати основою для розробки нових програм та проєктів з питань співпраці з ЄС, які мають враховувати сучасні виклики та ризики. Таким чином, дослідження має значущий потенціал для практичного використання та може бути корисним для планування та реалізації подальшої політики ЄС.

Апробація результатів дослідження. Головні положення та висновки магістерської роботи були апробовані шляхом публікацій тез доповідей на міжнародних конференціях:

- V міжнародна наукова конференція студентів і молодих вчених «Травневі студії 2023: історія та міжнародні відносини в інформаційному протистоянні»;
- V міжнародна наукова конференція «Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва».

Структура магістерської роботи. Кваліфікаційна (магістерська) робота складається зі вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури (201 найменування). Загальний обсяг роботи становить 123 сторінки, основний текст роботи – 102 сторінки.

РОЗДІЛ 1

СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан вивчення проблеми

За останні десятиліття інтеграційний процес Європейського Союзу став предметом поглибленого дослідження як науковців, так і практиків. Суттєве значення мають дослідження з проблеми сучасних викликів, що стоять перед інтеграційною моделлю ЄС у зв'язку з актуальними глобальними та регіональними викликами.

У рамках цього магістерського дослідження важливим є визначення стану розробки проблеми дослідження щодо сучасних викликів інтеграційній моделі ЄС, огляд історіографії та аналіз підходів вітчизняних та зарубіжних дослідників до даної тематики. Відомо, що багато досліджень в цій галузі присвячені визначенню ефективності інтеграції, впливу глобалізації на європейську інтеграцію, а також аналізу змін у правовій системі ЄС. Однак, з урахуванням швидкого розвитку подій у світі та змін у європейському контексті, важливим є пошук нових підходів до розуміння сучасних викликів інтеграційної моделі ЄС. Отже, мета даного розділу полягає в огляді стану розробки даної проблеми в науковій літературі та визначенні основних напрямів дослідження.

У цьому розділі буде проведений аналіз стану дослідження проблеми сучасних викликів євроінтеграційної моделі ЄС. Розглянуті будуть наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів, які висвітлюють різні аспекти даної проблеми. Відповідно до цього, будуть сформульовані основні напрямки досліджень за проблемним принципом і зроблено висновки щодо стану розробки теми кваліфікаційної (магістерської) роботи в науковому середовищі.

Дослідження інтеграційних процесів є доволі популярним серед науковців, починаючи з II пол. XX ст. Відповідно, сформувалися численні концепції та підходи в рамках наукових шкіл. Сучасний етап розбудови європейської інтеграції найбільш ґрунтовно розглядають наступні підходи: структуралізм, інтергавернменталізм, федералізм, функціоналізм та неофункціоналізм. Основні положення даних підходів описано у таблиці 1.1. нижче.

Таблиця 1.1 – Наукові підходи в дослідженні європейської інтеграції

Структуралізм	<ul style="list-style-type: none"> - Інтеграція як глибинний процес структурних перетворень в економіці держав, завдяки чому повинно виникнути максимально збалансоване в територіальному, економічному й соціальному плані об'єднання господарств; - Особлива увага до розбудови та розвитку органів, організацій та інститутів, що визначають функціонування та прийняття рішень в межах європейського об'єднання; - Необхідність розбудови юридичних рамок та актів, що складають основу європейської інтеграції; - Соціокультурні аспекти інтеграції, такі як формування європейської ідентичності, сприйняття європейських цінностей та становлення єдиної європейської спільноти громадян як один з ключових аспектів успішної інтеграції.
Інтергавернменталізм	<ul style="list-style-type: none"> - Суверенітет національних держав як ключова категорія для розуміння та пояснення процесу інтеграції, держави як головні актори, що приймають стратегічні рішення; - Інтеграція відбувається через міжурядову співпрацю, шляхом взаємодії та досягнення консенсусу між національними урядами на міжурядовому рівні; - Рішення та політика формуються шляхом міжурядові конференції або самітів, в рамках яких представники держав обговорюють та домовляються щодо спільних питань; - Національний суверенітет над ключовими аспектами політики, такими як безпека, економіка та соціальні справи залишається непохитним в рамках інтеграції; - Європейський Союз розглядається як об'єднання національних держав задля досягнення національних інтересів, що зберігають високий рівень власної автономії.
Федералізм	<ul style="list-style-type: none"> - Розподіл влади між центральними і регіональними органами управління; - Створення єдиного політичного простору на європейському рівні, де влада не концентрується лише в руках національних держав, але також передається спільним європейським інституціям; - Розвиток федеральних інституцій та збільшення їх ролі у прийнятті рішень та представленні інтересів європейського населення; - Створення єдиного європейського підходу до зовнішньої політики та оборони для зміцнення ролі ЄС на міжнародній арені.

Продовження таблиці 1.1.

Функціоналізм	<ul style="list-style-type: none"> - Поступова та поетапна європейська інтеграція, починаючи з розв'язання конкретних практичних проблем; - Ґрунтування розвитку співпраці між країнами на функціональній залежності, співпраця для вирішення спільних питань, що важко вирішити національними зусиллями; - Співпраця між державами в конкретних галузях, таких як економіка, торгівля, соціальні питання як потенційно найбільш успішних; - Зростання ролі та органів співпраці для забезпечення ефективного вирішення конкретних завдань.
Неофункціоналізм	<ul style="list-style-type: none"> - Інтеграція як багатовимірний процес, що охоплює економічні, політичні, соціальні та культурні аспекти; - Розширена роль не державних акторів у процесі інтеграції; - Інтеграція як динамічна система, що розвивається з часом та реагує на зміни внутрішніх і зовнішніх умов, викликів; - Відмова від ідеї прямих функціональних залежностей між галузями співпраці, розглядаючи їх як взаємодію в умовах загальної інтеграції; - Визнання важливості процесу прийняття спільних рішень на різних рівнях для сприяння інтеграції.

Теоретичну основу даного магістерського дослідження європейської інтеграції становить федералістський підхід, що відображає поточні прагнення та цілі Європейського Союзу на даному етапі його діяльності.

Одним з центральних наукових напрямків із теми кваліфікаційної роботи є дослідження євроінтеграційної моделі. Загальний напрямок досліджень, які розглядають євроінтеграційну модель, можна охарактеризувати як *мультидисциплінарний*. Дослідники з різних галузей знань - політичної науки, економіки, міжнародних відносин та інших - аналізують різні аспекти інтеграції ЄС та її взаємодії з іншими державами та регіонами світу. Зміст досліджень включає в себе аналіз різних аспектів євроінтеграції, таких як європейська інтеграційна політика, політика розширення ЄС, економічна та фінансова інтеграція, правове регулювання та захист прав людини, безпека та оборона, зовнішня політика та інші.

У дослідженнях зазвичай досліджуються не лише позитивні аспекти євроінтеграції, а й негативні наслідки та виклики, з якими стикається ЄС у процесі інтеграції та співпраці з іншими країнами. Також вивчаються механізми

функціонування європейських інституцій, роль та вплив держав-членів ЄС на прийняття рішень, а також позиції та дії третіх країн у відносинах з ЄС.

У вітчизняному науковому дискурсі дослідження євроінтеграційної моделі представлені монографіями та збірниками статей вітчизняних науковців. Різні аспекти ЄС як інтеграційної моделі досліджують П. Байковський [1], М. Гребенюк [5], О. Пошедін [5], В. Копійка [10;11], Л. Корнійчук [12], С. Корновенко [13], Л. Пана [18], Є. Рябінін [20], В. Хакімова [23], О. Шпакович [25]. Дослідження цієї групи відображають погляд українських дослідників на проблеми, пов'язані з інтеграцією ЄС.

Серед зарубіжних дослідників даного питання виділяються Ф. Аребот [120], Б. Кук [73], С. Ашервуд [189], Дж. Піндер [189], М. О'Ніл [135], А. Штааб [170], Е. Бомберг [175], Дж. Петерсон [175], К. Бікертон [37], Дж. Стігліц [172], Дж. МакКормік [123], Е. Нуроглу [133], У. Зедельмайер [165]. У цих дослідженнях висвітлюються історичні етапи становлення Європейського Союзу, визначаються механізми його функціонування, аналізуються політичні, економічні, соціальні та інші аспекти євроінтеграції.

Наукові роботи, *спрямовані на дослідження основних ризиків і викликів для Європейського Союзу*, є важливим елементом сучасної наукової дискусії про майбутнє Європейської інтеграції. Серед українських дослідників проблематику викликів для ЄС досліджували Л. Демиденко [6], О. Вradій [4], О. Кузнецов [14], А. Осмолівська [15], Т. Каменчук [9], О. Пістракевич [19], М. Якимчук [26], О. Оськін [16], Я. Троцький [22], І. Зайцева-Калаур і І. Онищук [8]. Серед зарубіжних дослідників даний аспект діяльності ЄС досліджували М. Міхалак [127], А. Міхальські [78], В. Шмідт [160; 161], Н. Воган-Вільямс [191], М. Дамбровські [58], І. Каролівські [106], В. Патерсон [139], М. Самерс [157], Е. Тілеман [182].

Ці дослідження включають аналіз політичних, економічних, соціальних та культурних викликів, які виникають у зв'язку зі змінами в ЄС і в світі загалом. Наукові роботи, що вивчають основні ризики і виклики для ЄС, проводять детальний аналіз цих проблем та надають рекомендації для забезпечення

майбутнього успіху Європейського Союзу. Ці наукові розвідки використовують різноманітні методи дослідження, такі як аналіз статистичних даних, емпіричні дослідження, моделювання та інші. Результати цих досліджень використовуються в політичній практиці для прийняття рішень про подальшу стратегію розвитку ЄС.

Щодо конкретних ризиків і викликів, науковці акцентують увагу на багатьох аспектах. Наприклад, одним з основних ризиків є загроза для демократії в ЄС, що виникає на фоні зростання популізму та націоналізму в деяких країнах. Також важливим викликом є економічна нестабільність та зростання боргу в деяких країнах ЄС, що може мати серйозні наслідки для всього блоку. Іншим важливим фактором є міграційна криза, яка має значний вплив на політичну та економічну ситуацію в ЄС. Крім того, дослідники звертають увагу на виклики, пов'язані з тероризмом та кібербезпекою, які можуть стати серйозною загрозою для безпеки ЄС.

Незважаючи на те, що дослідження проводяться з різних позицій, у більшості робіт звертається увага на необхідність забезпечення стабільності та збереження єдності Європейського Союзу. Для досягнення цих цілей вчені розглядають різні варіанти дій, включаючи політичну реформу, зміну економічної політики, посилення заходів з безпеки та захисту прав людини. Загалом, наукові дослідження є важливим інструментом для аналізу складної ситуації в ЄС та розробки ефективних стратегій, спрямованих на забезпечення стабільності та процвітання блоку.

Наукові роботи, що присвячені *моделюванню перспектив розвитку Європейського Союзу*, є важливим інструментом для передбачення можливих сценаріїв подальшого розвитку європейської інтеграції. Дослідження у цій галузі проводяться як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями.

Серед вітчизняних дослідників варто виділити А. Донську [7], Г. Ряполову [21], Н. Петришину [21], Ф. Барановського [2], Ю. Палагнюк [17]. Серед зарубіжних дослідників особливої уваги заслуговують роботи Ф. Кемерона [46], К. Арчіка [30], А. Алезіна [29], Ф. Джавацці [29], Х. Коуї [57], У. Кротца [61],

С. Маліка [167], К. Бахмана, Е. Штадтмюллера [33], С. Гіра [77], Ф. Мауріца [79], М. Мадуро [88], М. Кмезіч [109], Дж. Піріс [144], З. Турк [187]. Основна мета таких досліджень - це розробка стратегій для забезпечення стійкого та ефективного розвитку Європейського Союзу в умовах глобалізації та викликів сучасного світу.

У рамках цих досліджень, автори використовують різноманітні методи, які включають моделювання, сценарний аналіз, прогнозування та інші. Ці методи дозволяють враховувати різні фактори, які можуть впливати на розвиток ЄС, такі як демографічна ситуація, економічна та політична стабільність, розвиток технологій, геополітичні зміни та інші. Наукові дослідження з моделювання перспектив розвитку Європейського Союзу дозволяють оцінити можливі ризики та виклики, які можуть виникнути в майбутньому, та розробити стратегії для їх подолання. Такі роботи є важливим інструментом для прийняття рішень в галузі європейської інтеграції, забезпечення сталого розвитку та зміцнення політичної та економічної стабільності в регіоні.

Одним з напрямів наукових досліджень, що займаються моделюванням перспектив розвитку Європейського Союзу, є *аналіз макроекономічних показників та індикаторів*, що впливають на стан економіки ЄС та її місце в світі. Дослідження у цій галузі знань розробляли М. Копелович, Дж. Фріден, С. Волтер [54], О. Пошедін [5], Л. Демиденко [6], А. Осмолівська [15]. Ці дослідження включають в себе прогнозування економічного зростання, визначення потенційних ризиків та викликів, що можуть виникнути у зв'язку зі змінами в політичній та економічній ситуації світу.

Іншим напрямком є *дослідження інституційної та правової бази функціонування ЄС*, включаючи аналіз ролі та впливу європейських інституцій на економічний розвиток регіонів та держав-членів. Інституційний та правовий аспекти функціонування ЄС досліджували П. Байковський [1], М. Бауер, Дж. Трондаль [36], М. Міхалак [127]. Ці дослідження також вивчають ефективність та прозорість процесу прийняття рішень у ЄС та його вплив на конкурентоспроможність європейської економіки. До наступного напрямку

можна віднести дослідження, що спрямовані на моделювання взаємодії ЄС з іншими регіонами світу. Окремі питання даного напрямку досліджували Ф. Барановський [2], В. Копійка [11], К. Бахман [33], Е. Штадтмюллер [33]. Ці дослідження охоплюють аналіз торговельних відносин, інвестиційної привабливості регіонів, політики з приводу міграції та інші аспекти міжнародної співпраці.

Усі ці наукові дослідження є важливими для розуміння проблем та перспектив розвитку Європейського Союзу, а також для формування стратегії розвитку регіонів та держав-членів ЄС. Дане дослідження якісно вирізняється серед наявних наукових напрацювань комплексним підходом до розуміння специфіки функціонування та викликів ЄС, що є надзвичайно важливим в рамках багатогранності такого складного та масштабного інтеграційного об'єднання як Європейський Союз. Дане магістерське дослідження становить внесок в існуюче обговорення перспектив ЄС шляхом встановлення причинно-наслідкових зв'язків між минулими викликами, існуючими тенденціями та сценаріями майбутнього Європейського Союзу.

1.2. Джерельна база дослідження

Дослідження європейського інтеграційного процесу потребує ретельного аналізу різноманітних джерел. У цьому розділі оглядаються ключові джерела, на яких можна базувати дослідження про Європейський Союз: офіційні документи Європейського Союзу, наукові статті, засоби масової інформації, дослідження думок громадськості та інші. Аналізуються переваги кожного джерела. Враховуючи складність та багатогранність європейської інтеграції, використовуються різні джерела для збору інформації та проведення аналізу.

Для реалізації мети та завдань магістерської роботи та комплексного опрацювання покладеної в основу дослідження проблеми були проаналізовані наступні групи джерел за походженням:

- нормативно-правові акти;
- офіційні документи та ресурси Європейського Союзу та його інституцій;
- виступи та заяви політичних лідерів та очільників міжнародних організацій;
- статистичні та соціологічні джерела;
- матеріали засобів масової інформації.

Першу групу джерел складають *нормативно-правові акти*, серед яких:

- Договори, укладені між державами-членами Європейського Союзу, такі як Римський договір [53]. Вони визначають правові засади та принципи функціонування ЄС та його інституцій.

- Законодавчі акти, прийняті Європейським Союзом, такі як регуляції, директиви, рішення та рекомендації [56]. Ці нормативні акти регулюють різні аспекти діяльності ЄС, такі як торгівля, енергетика, безпека, захист прав людини та інші.

- Судова практика Європейського Суду, що вирішує суперечності між законодавчими актами ЄС та національними законодавствами, а також забезпечує захист прав індивідуальних осіб та компаній від дискримінації та інших порушень прав.

- Різноманітні інші документи, такі як стратегії та програми діяльності, звіти, декларації та рекомендації, що приймаються органами ЄС [51]. Ці документи спрямовані на вирішення конкретних проблем та викликів, що стоять перед Європейським Союзом.

Друга група джерел дослідження включає *джерела офіційних ресурсів та документи підрозділів ЄС*, а саме:

- матеріали веб-сайтів Європейської Комісії, Ради Європейського Союзу та Європейського Парламенту. Ці веб-сайти містять інформацію про різні аспекти діяльності ЄС, такі як законодавство, бюджет, зовнішня політика, безпека, наука та інновації, енергетика та інші.

- Публікації Європейської Комісії, Ради Європейського Союзу та Європейського Парламенту [56; 97; 180181]. Ці документи містять детальнішу інформацію про різні аспекти діяльності ЄС, такі як звіти про реалізацію програм та проєктів, аналітичні звіти та інші документи.

- Спеціалізовані бази даних та портали, такі як EUR-Lex, EU Open Data Portal, European Data Portal та інші [198]. Ці ресурси надають доступ до різноманітної інформації про законодавство, статистику, наукові дослідження та інші дані, пов'язані з діяльністю ЄС.

- Матеріали, публіковані підрозділами ЄС, такі як Європейський Центральний Банк, Європейське Агентство Залізничного Транспорту, Європейське Агентство Захисту Від Шкідливих Впливів Хімічних Речовин та інші [183]. Ці документи містять інформацію про специфічні аспекти діяльності підрозділів ЄС та можуть бути корисними для опису їх діяльності.

- Документи та звіти Європейської Комісії - це офіційні документи, які видавалися Комісією відповідно до її функцій та обов'язків [71]. Ці документи містять інформацію про різні аспекти діяльності Європейського Союзу, такі як законодавство, політики, стратегії, програми та проєкти.

- Документи та звіти Європейського Парламенту - це офіційні документи, які видавалися Парламентом відповідно до його функцій та обов'язків [85]. Ці документи містять інформацію про різні аспекти діяльності Європейського Союзу, такі як законодавство, політики, стратегії, програми та проєкти.

- Документи та звіти Ради Європейського Союзу - це офіційні документи, які видавалися Радою відповідно до її функцій та обов'язків [76]. Ці документи містять інформацію про різні аспекти діяльності Європейського Союзу, такі як законодавство, політики, стратегії, програми та проєкти.

- документи Європейського Центрального Банку (ЕЦБ) - це офіційний орган ЄС, який відповідає за монетарну політику в Єврозоні. Інформація, яку надає Центральний Банк, може бути корисною для дослідження економіки Європейського Союзу.

Наступною групою джерел, що використовуються в даному дослідженні, є *промови та виступи представників Європейського Союзу та європейських політиків*, наприклад Президента Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн та експрезидента Жан-Клода Юнкера, экс-прем'єр-міністра Великої Британії Тоні Блера, прем'єр-міністра Угорщини Віктора Орбана та інших політичних діячів [136;193].

Ці джерела містять важливу інформацію про останні досягнення та плани на майбутнє Європейського Союзу, а також відображати думки та погляди різних політиків, експертів та інших представників європейської спільноти. Зокрема, промови та виступи корисні для дослідження таких питань, як:

- головні виклики, які стоять перед Європейським Союзом у сучасному світі та шляхи їх подолання;
- стратегії розвитку та плани на майбутнє Європейського Союзу, зокрема в рамках певних секторів (наприклад, економіки, соціальної політики, науки та інновацій тощо);
- оцінка реформ в інституційному устрої Європейського Союзу та їхніх результатів;
- думки та погляди різних сторін щодо майбутнього Європейського Союзу та його місця в сучасному світі.

Отже, промови та виступи представників Європейського Союзу є важливими джерелами для отримання інформації про найсвіжіші тенденції та плани на майбутнє цієї організації, а також для аналізу думок та поглядів різних експертів та політиків на ці питання.

Четвертою групою джерел, широко залученою у дослідженні є *статистичні та соціологічні матеріали авторитетних мозкових центрів*, що є корисними джерелами інформації в дослідженні. Вони містять числові дані і статистику щодо різних аспектів діяльності ЄС, таких як:

- Економіка: ці дані можуть містити інформацію про ВВП, рівень безробіття, інфляцію, інвестиції та інші показники, які можуть допомогти зрозуміти стан економіки ЄС та її розвиток.

- Демографічні показники: ці дані можуть містити інформацію про населення ЄС, таку як кількість жителів, розподіл населення за віком, статтю, рівнем освіти та інші показники.

- Соціальна сфера: ці дані можуть містити інформацію про рівень життя населення, включаючи показники, такі як рівень бідності, соціальна інтеграція, охорона здоров'я, освіта та інші.

- Політика: ці дані можуть містити інформацію про виборчу активність, участь у виборах, підтримку політичних партій та інші показники, що допоможуть зрозуміти суспільно-політичну ситуацію в ЄС [68].

Такі джерела представлені офіційними документами та звітами відповідних мозкових центрів, таких як Європейський статистичний офіс (Eurostat), Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Європейський центр соціальних досліджень (European Social Survey), Pew Research Center та інші [32; 151].

Європейська статистична служба (Eurostat) - це офіційний орган ЄС, який займається збором та публікацією статистичної інформації про Європейський Союз [32; 151]. Ця інформація може бути корисною для дослідження різних аспектів діяльності Європейського Союзу, наприклад, економіки, соціальної сфери, демографії та інших.

Остання п'ята група джерел включає *новинні статі та аналітичні публікації провідних світових видань*. Дані матеріали є корисними джерелами інформації для дослідження, адже дозволяють отримати перспективу на тему з різних кутів зору, в тому числі національних та глобальних.

Серед провідних світових видань можна відзначити такі, як The New York Times, The Guardian, Financial Times, The Economist, Le Monde, Der Spiegel, BBC News, Associated Press, EUobserver, Bloomberg, Politico та інші [148; 153; 163]. Ці видання часто публікують статті, які аналізують події, які відбуваються в ЄС, розглядають різні аспекти життя Європейського Союзу, такі як політика, економіка, соціальні питання, безпека тощо.

До переваг новинних та аналітичних матеріалів також відноситься швидкість отримання інформації, оскільки вони часто публікуються в режимі реального часу. Крім того, такі джерела можуть бути корисні для вивчення підходів різних країн до різних питань, таких як економічні проблеми або міграційна політика. Проте, слід мати на увазі, що новинні та аналітичні матеріали можуть мати певну ступінь прихильності до конкретних поглядів та ідеологій. Тому, доцільно користуватися матеріалами кількох різних джерел, щоб отримати повну картину.

Джерельна база дослідження забезпечує обґрунтованість та достовірність викладеного матеріалу. Зокрема, використання нормативно-правових актів сприяло узагальненню законодавчих положень ЄС, а офіційні документи та ресурси Європейського Союзу та його інституцій дозволили детально ознайомитися з принципами та стратегією розвитку Європейського Союзу. Виступи та заяви політичних лідерів та очільників міжнародних організацій були використані для оцінки та аналізу позицій та думок з проблем, що обговорюються в контексті інтеграції ЄС. Довідкові статистичні матеріали надали змогу зробити обґрунтовану оцінку соціально-економічної ситуації в країнах Європейського Союзу та динаміки їх розвитку. Використання матеріалів засобів масової інформації, зокрема, статей інтернет-видань, сприяло поглибленню знань про актуальні проблеми та тенденції розвитку ЄС. Така широка джерельна база дослідження дозволила отримати більш повне та обґрунтоване розуміння сучасних викликів, які стоять перед інтеграційною моделлю ЄС.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Поняття «методологія» можна розглядати в широкому та вузькому сенсах. Саме слово «методологія» походить від грец. μέθοδος – правильний, вірний шлях дослідження, та logos – наука, вчення. Отже, методологія є наукою про методи

наукового дослідження. При цьому в більшості методологію визначають як суто філософську парадигму, як філософське вчення про методи пізнання й перетворення дійсності. Пояснення зазначеному полягає в тому, що філософське знання виконує одночасно світоглядну та методологічну функції, які перебувають у діалектичному взаємозв'язку: кожен світогляд є узагальненою системою знань, а метод як система способів досягнення тієї чи іншої мети узагальнює теоретичні та практичні знання.

У контексті проведення дослідження в напрямі аналізу сучасного стану розвитку та перспектив Європейського Союзу необхідно поєднати й комплексно використовувати найрізноманітніші методи наукового пізнання, передусім змістовні, які передбачають безпосереднє звернення до фактів, досвіду й формулювання шляхом абстракції, аналізу та синтезу теоретичних висновків (спостереження, порівняння, експеримент, анкетування тощо); формалізованих методів, які підпорядковуються завданням абстрагування, логічного виведення й визначення нових понять із уже сформульованих (моделювання, побудова структурних схем); методів теоретичного аналізу та синтезу, які характеризуються теоретичним розглядом предмета й завдань дослідження, визначення логіки та ймовірних результатів дослідження.

Фундаментальним, узагальненим методом пізнання дійсності є діалектичний метод. Об'єктивну основу його утворюють найбільш узагальнені закони розвитку матеріального світу. *Діалектичний підхід* дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об'єктивність в оцінюванні дійсності. Діалектика є зряддям пізнання в усіх галузях науки й на всіх етапах наукового дослідження. Вона визначає позиції дослідника, стає основою інтерпретації об'єкта та суб'єкта пізнання, процесу пізнання та його результатів.

Методологія цього магістерського дослідження базується на комплексному аналізі джерел, даних та інформації з різних джерел, а також на застосуванні наукових методів дослідження. Зокрема, методологія дослідження включає наступні етапи:

1. *Збір і аналіз первинних джерел:* різноманітні офіційні документи та звіти Європейської Комісії та інших інституцій ЄС, наукові дослідження, статистичні дані, монографії та статті в наукових журналах, матеріали міжнародних конференцій та інші джерела. Етап аналізу та синтезу є ключовим у дослідженні про перспективи ЄС, оскільки дозволяє систематизувати та оцінити отриману інформацію, знайти закономірності та зробити висновки щодо майбутнього розвитку Союзу. В ході аналізу здійснюється детальне вивчення різних аспектів європейської інтеграції та визначення сучасних викликів та проблем, що стоять перед ЄС.

Аналіз проводиться на основі офіційних документів та звітів, досліджень та статистичних даних, експертних думок, матеріалів масової інформації та результатів соціологічних опитувань. На основі отриманої інформації розроблені сценарії розвитку Союзу та висунуті прогнози щодо його майбутнього. Синтезуючи отримані дані, будуть визначені основні напрями політики, що можуть забезпечити успішну інтеграцію ЄС в майбутньому. Крім того, використовуючи синтез, будуть розроблені рекомендації щодо зміцнення та покращення інституційної, економічної, політичної та соціальної інтеграції в Європейському Союзі.

2. *Аналіз вторинних джерел:* огляд наукової літератури та інших публікацій про Європейський Союз, зокрема, статті та книги відомих вчених, експертів та журналістів. Аналіз вторинних джерел дозволяє вивчити та систематизувати інформацію, що була опублікована раніше, зробити висновки та узагальнення, а також використати її для доповнення та підтримки власних досліджень. Етап аналізу вторинних джерел включає ознайомлення з науковою та популярною літературою, документами ЄС та іншими відкритими джерелами. Цей метод дозволяє вивчити дослідження, проведені в минулому, оцінити їхню

актуальність та достовірність, та використати результати досліджень для доповнення власних даних.

Під час етапу аналізу вторинних джерел необхідно мати чітко сформульовані критерії для відбору та оцінки джерел. Також, необхідно проводити критичний аналіз отриманих даних та визначати їхню значущість для власного дослідження. Основні джерела, що будуть використовуватись в дослідженні про перспективи ЄС, це наукові статті, звіти та документи ЄС, дослідження, що проводилися організаціями та інститутами, матеріали масової інформації, а також соціологічні опитування. Етап аналізу вторинних джерел дозволить ознайомитись з різноманітними джерелами інформації та використати їх для створення обґрунтованого та збалансованого дослідження щодо майбутнього розвитку ЄС.

3. *Порівняльний аналіз:* порівняння різних джерел та підходів до аналізу сучасних викликів, що стоять перед ЄС, а також порівняння різних підходів до створення спільної політики та зміцнення європейської інтеграції. Етап порівняльного аналізу є важливим етапом дослідження про перспективи Європейського Союзу. Він полягає в порівнянні різних аспектів, які відображають розвиток ЄС в різні періоди. Наприклад, можна порівняти рівень економічного розвитку країн-членів ЄС в різні періоди, їхні внески до бюджету ЄС, кількість прийнятих рішень та їхню ефективність тощо.

Для проведення порівняльного аналізу необхідно зібрати відповідні дані з вторинних джерел, наприклад, з офіційних документів ЄС, звітів Міжнародного валютного фонду, Світового банку тощо. Після зібрання даних необхідно провести їх аналіз і встановити відповідності між різними аспектами розвитку ЄС. Важливою складовою етапу порівняльного аналізу є використання групування. Наприклад, можна групувати країни-члени ЄС за рівнем економічного розвитку або за ступенем впливу на прийняття рішень в рамках ЄС. Порівняльний аналіз можна також використовувати для порівняння різних моделей розвитку країн-членів ЄС, їхніх підходів до вирішення проблем тощо. Отже, порівняльний аналіз є важливим інструментом для аналізу перспектив

Європейського Союзу, який дозволяє проводити детальний аналіз різних аспектів розвитку ЄС, порівнювати різні періоди та моделі розвитку, а також встановлювати закономірності між різними аспектами розвитку ЄС.

4. *Синтез даних і висновків:* на основі аналізу даних та результатів порівняльного аналізу скласти загальну картину стану Європейського Союзу та його майбутні перспективи. Етап синтезу даних та висновків в дослідженні про перспективи ЄС полягає у використанні інформації, отриманої з різних джерел та за допомогою різних методів аналізу, для формування цілісного уявлення про тему дослідження та розробка висновків. Цей етап полягає в тому, щоб зібрати всі дані, отримані в результаті дослідження, і створити загальне уявлення про тему. Це можна зробити шляхом підсумовування головних висновків, які були зроблені на кожному етапі дослідження, та узагальнення їх у формі загальних висновків.

Важливо відмітити, що синтез даних та висновків має бути об'єктивним та науковим, тому потрібно використовувати достовірні джерела та методи аналізу. Після синтезу даних та висновків, дослідник може зробити остаточні висновки про тему дослідження та сформулювати пропозиції щодо подальшого розвитку та покращення ситуації в галузі, про яку йшлося у дослідженні.

5. *Формулювання висновків і рекомендацій:* на основі отриманих результатів дослідження, скласти рекомендації щодо подальшого розвитку Європейського Союзу та вирішення сучасних викликів.

У процесі дослідження авторкою застосовано такі загальнонаукові методи, описані нижче.

Системний аналіз - метод дослідження, який дозволяє досліджувати ЄС як складну систему, що містить різні елементи та взаємозв'язки між ними. Метод системного аналізу - це інструмент, що дозволяє вивчати та аналізувати складні системи та їх взаємозв'язки. У дослідженні про перспективи ЄС системний аналіз може бути використаний для дослідження складної системи, що складається з різних елементів, таких як економіка, соціальна сфера, політика, культура тощо.

Метод системного аналізу дозволяє розглядати систему в цілому та визначати взаємозв'язки між різними елементами системи. Наприклад, за допомогою системного аналізу можна вивчити взаємозв'язок між економікою країн ЄС та їх соціальним станом, визначити вплив політичних рішень на розвиток регіонів ЄС тощо.

Використання методу системного аналізу дозволяє отримати більш глибоке розуміння складної системи ЄС та визначити її слабкі та сильні сторони. Також цей метод дозволяє прогнозувати можливі наслідки прийняття різних рішень та вибрати найбільш оптимальний варіант. Проте, використання методу системного аналізу може бути складним та ресурсозатратним процесом, оскільки вимагає досить глибоких знань про систему та її взаємозв'язки. Також можуть виникати складнощі при обробці великої кількості даних та при визначенні точних параметрів системи.

Аналітико-синтетичний метод: метод аналізу та узагальнення інформації, що дозволяє виділити основні тенденції, проблеми та перспективи розвитку ЄС. Метод аналізу та синтезу є важливим інструментом для дослідження перспектив Європейського Союзу. Цей метод передбачає розбиття складної проблеми на менші частини, а потім аналіз кожної з них, щоб зрозуміти їхні особливості та взаємозв'язки. Після цього, на основі отриманих даних, проводиться синтез, тобто зіставлення та об'єднання всіх відповідей з кожної частини проблеми, щоб сформувані цілісне уявлення про проблему в цілому.

В дослідженні про перспективи ЄС метод аналізу та синтезу може бути застосований наступним чином:

- Розбиття проблеми на менші частини. Наприклад, можна розділити дослідження на декілька тематичних блоків: економіку, політику, культуру та ін.
- Аналіз кожної частини. Для кожного тематичного блоку проводиться аналіз, який дозволяє отримати більш детальну інформацію про кожну частину проблеми. Наприклад, для теми "економіка" можна проаналізувати такі аспекти, як валютна політика, торгівля та інвестиції.

- Синтез отриманих даних. Після проведення аналізу кожної частини проблеми, проводиться синтез, який дозволяє зіставити та об'єднати всі отримані відповіді. Наприклад, на основі отриманих даних про економіку, політику та культуру, можна сформулювати цілісне уявлення про перспективи ЄС.

- Висновки. На основі проведеного аналізу та синтезу можна зробити висновки про перспективи ЄС. Наприклад, на основі дослідження можна зробити висновок про те, чи є потреба в укладенні нових угод з країнами-членами ЄС, про можливі шляхи зміцнення економічного співробітництва, про те, які виклики стоять перед ЄС з точки зору міграції та безпеки, та інші.

Також, застосування методу аналізу та синтезу дозволяє зрозуміти взаємозв'язки між різними аспектами проблеми та виявити найважливіші фактори, які впливають на перспективи ЄС. Наприклад, можна виявити, як економічні показники впливають на політичну стабільність, або як міграційні тенденції можуть впливати на соціальну ситуацію у країнах-членах.

Загалом, метод аналізу та синтезу є потужним інструментом для дослідження перспектив Європейського Союзу, який дозволяє отримати більш детальне та цілісне уявлення про проблему в цілому. Використання цього методу дозволяє зробити обґрунтовані висновки та рекомендації щодо подальшого розвитку ЄС та забезпечення його стабільності та процвітання.

Історичний метод дозволяє відслідковувати етапи та основні зміни в історії ЄС, що дозволяє краще зрозуміти сучасний стан та майбутні перспективи. Історичний метод - це один із найбільш поширених методів дослідження, який використовується для аналізу минулих подій та процесів з метою розуміння сучасного стану речей та прогнозування майбутнього.

У дослідженні про перспективи Європейського Союзу історичний метод може бути застосований для вивчення історії європейської інтеграції, її досягнень та проблем.

Дослідження історії європейської інтеграції дозволяє зрозуміти, яким чином країни Європи стали партнерами в політичних, економічних та соціальних питаннях. Дослідження процесу створення та розвитку Європейського Союзу

дозволяє виявити тенденції, виклики та досягнення у процесі європейської інтеграції.

Аналіз історичних джерел та подій, пов'язаних з європейською інтеграцією, дозволяє визначити ключові моменти, що сприяли розвитку єдності Європейського Союзу, з'ясувати чинники, які забезпечили успіх європейської інтеграції, а також визначити недоліки та проблеми, які ще потрібно вирішити.

Застосування історичного методу в дослідженні перспектив ЄС також дозволяє виявити дійсні причини та наслідки різних рішень та подій, які впливають на майбутні перспективи Європейського Союзу. Наприклад, вивчення історії інтеграції ЄС дозволяє зрозуміти, які чинники сприяли виникненню єдності та які чинники заважали цьому. Це може допомогти зробити прогноз майбутнього розвитку ЄС та визначити можливі проблеми, які можуть виникнути на шляху досягнення мети.

Крім того, історичний метод дозволяє визначити традиції та цінності, які визначають культуру та політичну систему Європейського Союзу. Це може допомогти зрозуміти, які принципи повинні бути збережені, або ж, навпаки, які зміни можуть бути необхідними для досягнення мети.

Історичний метод може використовуватись як для квалітативного, так і для кількісного аналізу, залежно від обсягу дослідження та його цілей. Застосування історичного методу в дослідженні перспектив ЄС дозволяє не тільки зрозуміти минуле, але й розглянути можливості майбутнього розвитку Європейського Союзу, враховуючи досвід минулого та сучасні тенденції.

Отже, застосування історичного методу в дослідженні перспектив Європейського Союзу є важливим елементом, що дозволяє вивчити досвід минулого та зрозуміти тенденції розвитку ЄС, які можуть бути корисними для прогнозування майбутнього та вирішення проблем, які можуть виникнути на шляху досягнення мети.

Метод експертної оцінки, або експертний метод дозволяє залучити думки та погляди провідних експертів у галузі європейської інтеграції та вирішення сучасних викликів. Експертний метод є одним із найбільш поширених

методів дослідження перспектив ЄС, оскільки він дозволяє залучити думки та переконання експертів у різних галузях, щоб отримати широкий огляд можливих шляхів розвитку Європейського Союзу.

Експертний метод може включати проведення інтерв'ю з експертами, опитування експертів або збір експертних оцінок з різних джерел. Експертні оцінки можуть бути зібрані на письмі або за допомогою електронних опитувань, щоб забезпечити високу точність та достовірність даних.

Перевагою експертного методу є те, що він дозволяє отримати широкий огляд можливих шляхів розвитку ЄС від експертів з різних галузей та країн. Це дозволяє врахувати різні точки зору та підходи, а також забезпечує достовірність даних. Експертний метод також може допомогти визначити потенційні перешкоди та проблеми, які можуть виникнути на шляху досягнення мети, та знайти шляхи їх подолання. Це може бути особливо корисно при розробці стратегій та політик для розвитку ЄС. Однак, експертний метод також має свої недоліки. Наприклад, можуть виникнути проблеми з вибором експертів та їх кваліфікацією. Крім того, деякі експерти можуть мати власні інтереси та бути необ'єктивними у своїх думках та переконаннях.

Отже, експертний метод є корисним інструментом для дослідження перспектив ЄС, оскільки він дозволяє отримати широкий огляд можливих шляхів розвитку ЄС та визначити потенційні проблеми та перешкоди, але він повинен бути використаний разом з іншими методами дослідження, щоб отримати більш повне та об'єктивне уявлення про перспективи Європейського Союзу.

При використанні експертного методу у дослідженні перспектив ЄС можуть бути задіяні експерти з різних галузей, таких як політика, економіка, соціологія, міжнародні відносини тощо. Вони можуть дати свої оцінки та рекомендації щодо того, які політики та стратегії будуть ефективними у розвитку ЄС, а також які проблеми та виклики мають бути вирішені.

Основною перевагою експертного методу є його гнучкість та можливість швидкої реалізації. Наприклад, експертні оцінки можуть бути зібрані за

допомогою електронних опитувань, що дозволяє отримати результати швидко та ефективно. Крім того, експертний метод є корисним інструментом у випадках, коли доступність до інформації є обмеженою, або коли потрібно зібрати думки та рекомендації від експертів з різних країн.

Однак, є деякі недоліки експертного методу, такі як можливість індивідуальної суб'єктивності та залежності від вибору експертів. Крім того, інтерв'ювання або опитування може вимагати значних витрат часу та коштів, а також може бути обмежено кількістю експертів, які готові взяти участь у дослідженні.

Отже, експертний метод може бути корисним у дослідженні перспектив ЄС, особливо якщо він використовується разом з іншими методами, такими як історичний метод, аналітичний метод, та інші. Він може допомогти визначити ключові тенденції та виклики, які впливатимуть на розвиток ЄС, а також може дати рекомендації щодо того, які політики та стратегії будуть ефективними для забезпечення успішного майбутнього Європейського Союзу.

Соціологічний метод дозволяє досліджувати думки та погляди громадян ЄС на різні питання щодо європейської інтеграції та спільної політики. Соціологічний метод - це метод дослідження, що базується на зборі та аналізі соціальної інформації за допомогою соціологічних методів дослідження. Він може бути корисним у дослідженні перспектив ЄС, оскільки дозволяє з'ясувати думки та погляди громадськості, що може бути важливим фактором у прийнятті політичних рішень.

Один з підходів до соціологічного дослідження перспектив ЄС полягає у проведенні опитувань громадян ЄС. Ці опитування можуть стосуватися різних аспектів життя в ЄС, таких як економіка, міграція, культура, політика, та інші. За допомогою цього методу можна дізнатися, які проблеми та виклики є найбільш важливими для громадян ЄС, які погляди вони мають на конкретні питання, та які пріоритети є важливими для їхнього майбутнього.

Крім опитувань, соціологічний метод може включати в себе інші методи дослідження, такі як фокус-групи, інтерв'ю, аналіз соціальних медіа та інші.

Наприклад, фокус-групи можуть бути корисним інструментом для збору глибинної інформації про погляди та думки громадян ЄС на певні питання. Аналіз соціальних медіа може допомогти визначити тенденції та настрої громадськості щодо конкретних питань та проблем.

Загалом, соціологічний метод може бути корисним інструментом у дослідженні перспектив ЄС, оскільки дозволяє зібрати інформацію про думки та погляди громадян, які можуть відображати загальні тенденції та настрої в суспільстві. Це може бути корисним у прийнятті рішень з боку політичних лідерів та інших зацікавлених сторін. Однак, соціологічний метод також може мати свої обмеження. Наприклад, результати опитувань можуть бути спотворені відповідями на запитання, які можуть бути невірно сформульовані або недостатньо конкретні. Також, соціологічний дослідження може бути дорогим та часовим, особливо якщо його необхідно проводити в багатьох країнах.

Отже, соціологічний метод є одним з можливих інструментів дослідження перспектив ЄС, що може бути корисним у вивченні думок та поглядів громадськості. Проте, його обмеження також потрібно враховувати при його використанні.

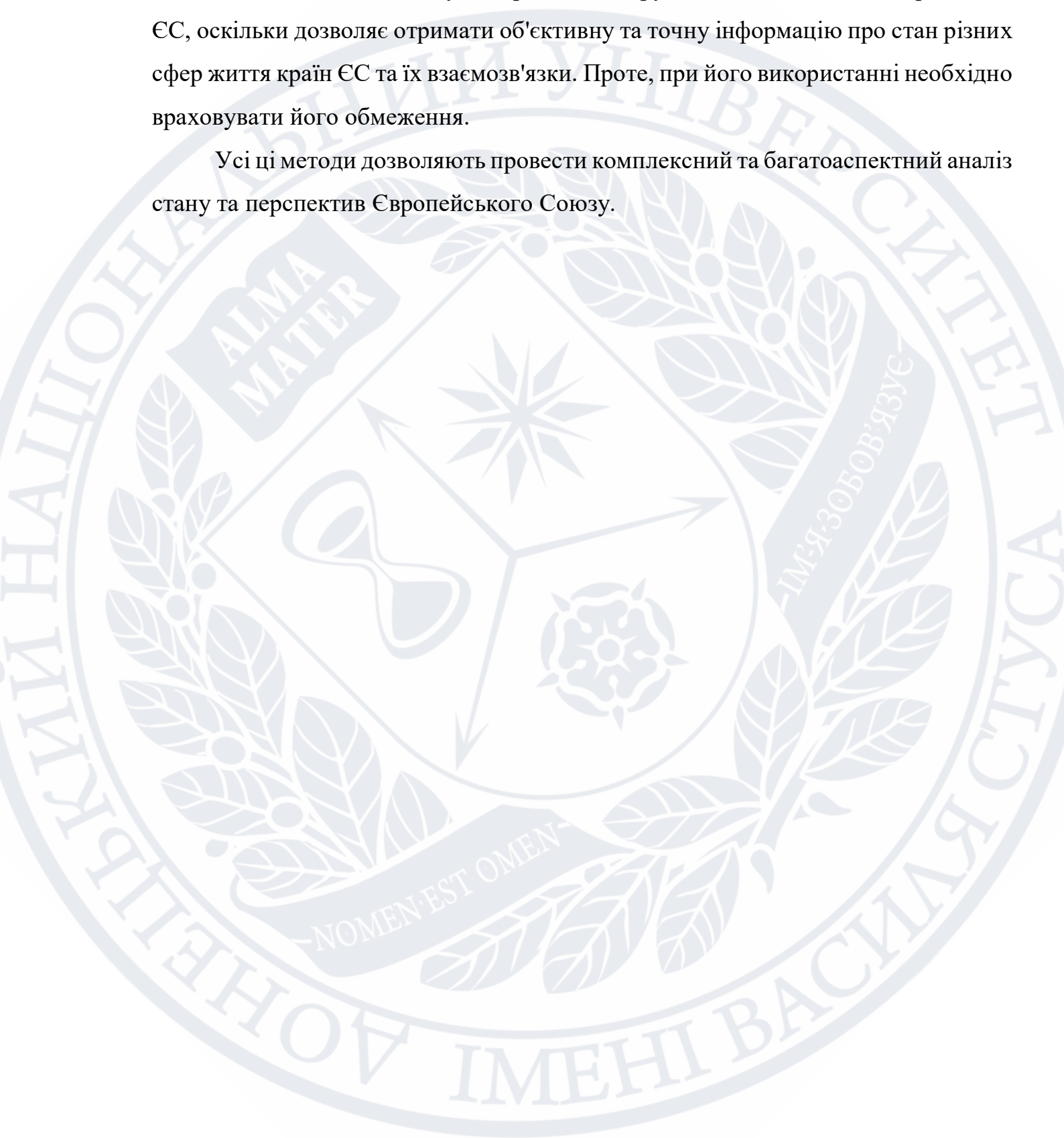
Статистичний метод дозволяє зібрати та аналізувати статистичні дані з різних джерел, що дозволяє оцінити рівень розвитку ЄС та його економічну та політичну ситуацію. Статистичний метод - це інструмент, який дозволяє аналізувати та інтерпретувати великі обсяги даних, що зібрані у відносно короткий проміжок часу. В дослідженні про перспективи ЄС статистичний метод може бути використаний для аналізу різних показників, таких як економічні показники, соціальні індикатори, демографічні дані тощо. Наприклад, статистичний метод може бути застосований для аналізу торговельного балансу країн ЄС, зміни рівня зайнятості, демографічні зміни в населенні країн ЄС та інші показники, які можуть вплинути на перспективи розвитку ЄС.

Статистичний метод дозволяє отримувати об'єктивну інформацію та використовувати її для прийняття обґрунтованих рішень. Проте, він також може мати свої обмеження, такі як недостатня репрезентативність вибірки,

використання застарілих даних або недостатня глибина аналізу. Отже, статистичний метод може бути корисним інструментом дослідження перспектив ЄС, оскільки дозволяє отримати об'єктивну та точну інформацію про стан різних сфер життя країн ЄС та їх взаємозв'язки. Проте, при його використанні необхідно враховувати його обмеження.

Усі ці методи дозволяють провести комплексний та багатоаспектний аналіз стану та перспектив Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2

ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Вплив політичних чинників на поглиблення дезінтеграції в межах ЄС

У рамках європейського інтеграційного процесу Об'єднана Європа неодноразово зіштовхувалась в політичними викликами, що так чи інакше, мали певний вплив на поглиблення дезінтеграції між державами-членами. Одним з факторів, що є найбільш дискурсивним в процесі інтеграції та дезінтеграції відповідно є суверенітет. В результаті тісної співпраці в галузі євроінтеграції, станом на 2023 рік жодна національна держава в ЄС не перебуває в такому становищі, що вся влада, що здійснюється всередині неї, а політична чи юридична влада походить з суто внутрішніх джерел [123]. Тобто, жодна з держав-членів ЄС більше не може розглядатися як виключно та повноцінно суверенна держава [121]. Абсолютний або унітарний суверенітет відсутній у правовому та політичному середовищі Європейського співтовариства — ні політично, ні юридично жодна держава-член не має остаточної влади над своїми внутрішніми справами [123].

В ухвалі Європейського суду в 1963 році стверджувалося, що угода «створює новий правовий порядок... на користь яких держави обмежили свої суверенні права, хоча і в обмежених сферах» [149]. Процес управління у ЄС більше не здійснюється виключно юрисдикцією держави, а частково делегується різноманітним наднаціональним і недержавним акторам, що займають важливе місце в управлінській ієрархії ЄС [42]. Таким чином, поступово Європейський Союзу трансформувався в унікальну систему багаторівневого управління, в рамках якої національні уряди суттєво обмежені у своїй здатності контролювати наднаціональні інститути, які вони створили на європейському рівні.

Політичні теоретики розглядають *проблему дискурсу навколо статусу володіння суверенітетом* як проблему концептуального розуміння та визначення

європейської демократії. ЄС як союз різних за своєю політичною традицією держав має базуватись на визнанні цього різноманіття, а сам Європейський Союз має розглядатись як союз держав, що здійснюють свою політику разом, а не як єдине ціле [42, с.18]. Таким чином, ЄС не має спонукати національні уряди до об'єднання національних суверенітетів шляхом їх делегування наднаціональним інституціям, а лише створювати умови для спільного здійснення політики. Таке бачення гармоніює з самою сутністю концепції державного суверенітету, в рамках якого громадянське суспільство контролює правила державного устрою та зобов'язує обрану владу здійснювати суверенну політику в цілковитій згоді з позицією громадянського суспільства [42, с.19]. У разі здійснення політики спільно, а не об'єднано, кожна з держав має змогу зберегти баланс між загальноєвропейськими та національними інтересами.

Протягом останніх двох десятиліть держави-члени ЄС повсякчас висловлюють своє невдоволення такою тенденцією до обмеження суверенітету і навіть прагнуть до його повернення, що в значній мірі може бути розцінено як дезінтеграційна тенденція. Для держав-членів ЄС концепція державного суверенітету має вкрай важливе значення, що пов'язано з тривалою і самобутньою історією самоврядування у кожній з держав. Традиційно, громадянське суспільство у європейських ліберально-демократичних державах розглядає розробку та формування різноманітних інститутів регулювання соціальних, економічних, культурних і політичних аспектів життя як власну прерогативу, передбачену принципами свободи і справедливості, а також соціальними і політичними правами [44]. Розглядаючи національний суверенітет як один з наріжних каменів державної дієздатності та повноцінності, держави-члени заперечують подальше делегування повноважень на наднаціональний рівень [44].

Актуальність проблеми неоднозначного ставлення держав-членів ЄС до делегування повноважень наднаціональним інституціям підтверджується подіями Брекзиту, які значною мірою є відображеннями конфлікту між історичною доктриною парламентського суверенітету, що символізує

Вестмінстерську модель, з одного боку, та вимогами відмовитись від історично обумовленої історичної традиції на користь європейської єдності з іншої. У період членства Сполученого Королівства в ЄС британські суди зосередилися на такому аспекті суверенітету, як визначення того, яке право має найвищу владу над іншим у Сполученому Королівстві [49]. В результаті стійкого бажання уряду Великої Британії повернути всю повноту національного суверенітету у Вестмінстерський палац було прийняте рішуче та безпрецедентне рішення про вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу.

Незважаючи на поширену критику наднаціональних інституціональних схем в ЄС, позитивні аспекти такого підходу до здійснення загальноєвропейської політики неможливо заперечувати. Наднаціональні інститути Європейського Союзу забезпечують централізоване регулювання взаємодій держав-членів з метою унеможливлення утворення нерівних умов у відносинах (наприклад, домінування однієї держави або групи держав над іншими). Окрім цього, наднаціональні інститути є ефективними інструментами вирішення проблем міждержавної співпраці з урахуванням інтересів усіх держав. Інституалізована міждержавна співпраця такого формату не тільки не загрожує суверенітету держав-членів, але й здатна певною мірою укріпити його [46]. Зокрема, захищаючи держави від втручання ззовні шляхом формування зовнішнього суверенітету, а також дозволяючи державам нарощувати свій внутрішній потенціал щодо просування та захисту інтересів своїх громадян.

Іншим політичним викликом, який є носієм дезінтеграційних тенденцій та настроїв в Європейському Союзі, є *проблема ускладненого управління в рамках масштабного об'єднання різних політичних систем та культурних кодів*. Початок дебатів про європейське управління простежується з Тристоронньої комісії, що в середині 1970-х років ініціювала всесвітню дискусію про «перевантаження уряду», викликану зростаючими очікуваннями громадян і обмеженими можливостями некерованості суспільства», нібито викликану занепадом суспільних цінностей і зростаючим індивідуалізмом [184]. Така оцінка була особливо неприємною для західноєвропейських урядів, які твердо

вірили у здатність державних систем соціального забезпечення задовольняти зростаючі потреби громадян у більшому та кращому добробуті, а також мали високі амбіції щодо здатності держави керувати суспільством та економікою таким чином, щоб забезпечити зростання, процвітання та демократичну легітимність.

У сучасних умовах панування наднаціональної системи прийняття рішень і управління в рамках Європейського Союзу, питання проблеми європейського управління отримало нову актуальність. Зокрема, стурбованість держав-членів викликає надмірна бюрократизованість управлінських процесів і ускладнена логіка прийняття рішень на наднаціональному рівні. Стандартний законодавчий процес у ЄС потребує пропозиції Європейської Комісії, широкої більшості у Раді та схвалення Європейського парламенту [36, с.3]. Ефективність цієї процедури отримала високу оцінку, однак, як тільки високий консенсусний бар'єр подоланий, потрібна та сама консенсусна вимога, що може запобігати подальшій адаптації наднаціонального законодавства. Таким чином, група держав, що займає категоричну позицію з певних питань щодо поглиблення інтеграції отримує можливість блокувати потенціал політичних інновацій в ЄС, захищаючи статус-кво [159, с.848].

Така система прийняття рішень робить законодавство ЄС надто незворотним та ускладнює процес адаптації організації до актуальних викликів. Окрім цього, ця проблема пов'язана з формування розстановки сил на арені політичного діалогу ЄС, оскільки група держав отримує владу контролювати законодавство та порядок денний в ЄС шляхом маніпулювання законодавчими процесами, що створює нерівні умови для держав-членів в рамках союзу [36, с.3]. Більше того, у таких сферах компетенції ЄС, як монетарна політика, репрезентативні політики заміщаються наділеними відповідними повноваженнями спеціальними призначенцями, наприклад європейськими суддями та бюрократичними експертами. Такий стан речей викликає високий ступінь занепокоєності серед національних урядів держав-членів ЄС.

Проблема політичного управління в ЄС також пов'язана з певною невідповідністю компетенцій та повноважень наднаціональних органів та інституцій, що робить їхню діяльність малоефективною. Ця невідповідність стає вкрай проблематичною в умовах очікувань європейської спільноти та громадянського суспільства на консолідоване і централізоване вирішення спільних для держав-членів соціальних проблем за допомогою єдиних правил. Проблематичність посилюється відсутністю відповідних єдиних правил, встановлених шляхом консенсусу.

Дану проблему ілюструє кейс регуляції внутрішніх ринків в ЄС. Незважаючи на потребу в уніфікованих загальноєвропейських правилах, більшість формальних повноважень та інституційного фокусу регуляторної діяльності продовжують зосереджуватися на національному рівні [36, с.6]. Затвердження спільного зводу правил для регулювання внутрішніх ринків наштовхнулася на вкрай сильний опір національних урядів та спровокувало, так звану, «пастку спільного прийняття рішень». Прийняття Директиви Болкештейна або Директиви про послуги на внутрішньому ринку 2006/123/ЄС стала слабким та суперечливим кроком, а її зміст лиш дублював прецедентне право національних урядів та не давав наднаціональних органам реальних повноважень для здійснення контролю [183, с.41]. Таким чином, проблема повноважень та компетенцій викликає у держав-членів стійку недовіру до наднаціональних органів та інститутів.

Для подолання небезпечної дилеми реалізації політики та правозастосування, Європейський Союз працює над побудовою інституційної архітектури, в рамках якої Європейські адміністративні мережі (EANs) та агентства сприяють починанням Єврокомісії щодо поліпшення реалізації та забезпечення дотримання спільної політики [41]. Однак, хоч Європейські адміністративні мережі і створювались як інструмент європейської інтеграції, їх діяльність на практиці досить часто пов'язана зі стимулюванням міждержавної взаємодії за межами наднаціональних інституцій, оскільки вони дають можливість вирішувати певні спільні питання та проблеми без передачі влади

наднаціональним інститутам, що ставить під сумнів їхню ефективність [107, с.928]. Порівняно з традиційними інструментами правозастосування в ЄС, EANs є слабкими та другорядними в рамках здійснення ефективної централізованої політики, а можуть лиш сприяти збереженню контролю в руках національних урядів держав-членів [107, с.929]. Європейський Союз намагається вирішити проблему низької ефективності управління, проте наявні міри є недостатніми, враховуючи комплексність та масштаб проблеми.

Однією з найбільш серйозних загроз Європейському Проекту є *внутрішньополітичні проблеми та тренди в державах-членах*, що напряду відображаються на становищі та політичній атмосфері в ЄС, слугуючи каталізаторами дезінтеграції. Поглибленню інтеграції та ефективному функціонування Європейського Союзу загрожують такі деструктивні тенденції як євроскептицизм, популізм, порушення верховенства права та цінностей ЄС, а також націоналізм.

Євроскептицизм як тенденція опозиційного політичного активізму почав формуватися на початку XXI ст. Каталізатором зародження євроскептицизму стала критика економічної політики ЄС, а також низка криз, що завдала удару національним економікам. Уповільнена політика, бюрократизація розробки антикризових дій та неефективні законодавчі заходи, прийняття поспішних рішень, погана комунікація між європейськими інституціями та суспільством, послаблення позицій та авторитету ЄС на міжнародній арені, європейська міграційна криза, дисбаланси між країнами-членами та відсутність спільного бачення майбутнього об'єданого європейського проекту - все це викликало розбіжності між елітами та громадськістю. Своєю чергою, це породило нову політичну течію, що стала одним з ключових викликів для ЄС.

Вперше ЄС напряду зіткнувся з євроскептичним політичними силами в 2009 році, коли до Європейського Парламенту вперше увійшли два об'єднання жорстких критиків ЄС: «Європа за свободу і демократію» та «Європейські консерватори та реформісти» [152]. У той час як «Європа за свободу і демократію» виступала за реформування структури ЄС, здійснення більш

жорсткої міграційної політики та розширення прав національних держав, «Європейські консерватори та реформісти» схилилися до ідеї збереження ЄС в нинішньому вигляді, але за умови реформування його політичного курсу. На цьому етапі, євроскептицизм ще схилився до реформізму при збереженні концепції Об'єднаної Європи.

Політична тенденція євроскептицизму поступово поширювалась в різних державах ЄС, але свою радикальну форму євроскептицизм прийняв у державах Східної Європи і Угорщині зокрема. На зламі ХХ-ХХІ ст. Угорщина вважалася однією з проєвропейських держав з потужною мотивацією до євроінтеграції, чим якісно вирізнялась серед держав-кандидатів на приєднання. Проте останнє десятиліття знаменувалось драматичним погіршенням відносин між Угорщиною та Європейською Комісією і більшістю держав-членів, що є результатом євроскептичної політики Віктора Орбана. Останній регулярно стає об'єктом критики з боку європейського істеблішменту за систематичне порушення цінностей ЄС та правил членства в ЄС [75; 85].

Неодноразово прем'єр Орбан і підпорядкований йому уряд Угорського громадянського союзу (Фідес) вживали заходи, що ставлять під сумнів демократію, верховенство права, свободу преси, академічну свободу та права меншин. Конфронтаційна політика Будапешту та Брюсселю супроводжується відповідною внутрішньодержавною популістською риторикою та комунікацією євроскептичного характеру [75, с.86]. Подібна риторика знайшла своє відображення у практичній площині з виходом партії Фідес з Європейської народної партії Європейського Парламенту в березні 2021 року [60].

Провокативна євроскептична політика та відверті конфронтаційні настрої Орбана загострювались з поглибленням багатовимірної європейської кризи на всіх етапах – від глобальної фінансової кризи 2008 року, кризи єврозони, міграційної кризи 2015 року, кризи пандемії вірусу COVID-19 до сучасної безпекової кризи в Європі, викликаної агресивною війною Росії проти України. Різні аспекти кризи створювали різні перешкоди для європейської інтеграції: наднаціональні та національні рішення, політизація питання та активізація

політики ідентичності явно відображались у євроскептичній політиці угорського уряду та прем'єра [41].

У 2010 році Орбан на Фідес вдало використали суспільне невдоволення щодо впливу світової фінансово-економічної кризи на національну економіку Угорщини, що дозволило їм отримати дві третини голосів виборців та стати провідною партією з усією повнотою конституційних можливостей та повноважень [99, с.328]. Орбан і Фідес продовжували використовувати євроскептичну риторику та апелювання до нездатності Європейського Союзу ефективно, оперативно та адекватно реагувати на різноманітні кризи протягом багатьох років, що забезпечило їм триумфальний успіх на виборах 2014, 2018 та 2022 років.

У 2022-2023 роках ситуація значно загострилась, оскільки євроскептична риторика Орбана та його команди була доповнена практично не прихованою проросійською риторикою, що посіяло нову хвилю розбрату в ЄС. У ситуації практично одностайної єдності держав ЄС щодо війни РФ проти України, євроскептик Орбан займає відверто проросійську позицію, перешкоджаючи спільній політиці та відповіді ї, фактично, здійснюючи внутрішню підривну діяльність. Сьогодні Угорщина залишається найпотужнішим осередком підривного євроскептицизму в ЄС, становлячи серйозну перешкоду для інтеграції та провокуючи дезінтеграційні настрої.

На сьогоднішній день Угорщина є найпотужнішим осередком євроскептицизму, однак, дана тенденція отримала значне поширення й у інших державах, як Італія, а особливо, у державах-лідерах – Франції та Німеччини. У Франції все більшу прихильність отримує ультраправий Національний фронт Марін Ле Пен, що в першому турі президентських виборів-2022 з невеликим відривом зайняла впевнене друге місце [47]. В Італії до влади прийшли «Рух п'яти зірок» та «Ліга Півночі» [154]. Зростання євроскептичних настроїв у Німеччину призвело до створення у 2013 році партії «Альтернатива для Німеччини», що за результатами федеральних виборів 2021 року є п'ятою за величиною у парламенті, а також демонструє абсолютне лідерство у таких

федеральних землях як Саксонія та Тюрингія [163]. Євроскептицизм, що найвиразніше проявився у Великій Британії та призвів Брекзиту, ризикує перетворитись на стихійну силу, що спровокує «ефект доміно» [200]. На даному етапі євроскептицизм виступає в якості деструктивного явища, але можливо саме критика його діяльності може послужити каталізатором для позитивних перетворень Європейського Союзу в майбутньому.

Політики-євроскептики, традиційно використовують *популізм* у своїй риторичній, що є ще однією загрозою для політичного середовища та інтеграційного потенціалу ЄС. Політологи визначають популізм як риторичне вираження протиставлення соціальних та національних груп в рамках одного суспільства [141, с.281-290]. Популісти використовують соціальне розділення суспільства, тобто полярні категорії «народу» та «еліти». Політики-популісти позиціонують себе «захисниками» простих громадян, звинувачуючи «еліту» в корумпованості, зловживанні владою та ін. [63, с.50]. Популізм не потребує жодної визначеної програми, тобто не несе в собі жодного конструктивного змісту. При цьому, політики, котрим притаманний даний політичний стиль, орієнтуються на схильні до протестів групи населення, не мають чітко визначеної передвиборчої програми та обіцяють миттєве вирішення гострих та актуальних проблем суспільства.

Критика ЄС та маніпулювання невдачами Об'єднаної Європи є одним з найпопулярніших прийомів та тем європейських популістів. Нерідко вони переконують електорат у тому, що принципи та інтереси ЄС йдуть в розріз із національним інтересом тієї чи іншої держави, що робить їх одними з найбільш активних та переконаних противників інтеграції та прихильниками євроскептичних поглядів. Популісти заперечують практично всі сфери діяльності ЄС, окрім таких, що приносять пряму вигоду державі (як то економічна інтеграція). Найчастіше Союз звинувачують в обмеженні національного суверенітету, пригніченні державної промисловості та розмитті національної ідентичності держав. Такі тези у своїй риторичній використовують Австрійська партія свободи, французький Національний фронт та «Альтернатива

для Німеччини [102; 124; 126]. Лідери партій, заснованих на популістській риториці, виступають за прямий вихід з Єврозони, відмови від певного напрямку європейської політики, наприклад міграційного або спільної зовнішньої політики, або навіть за відмову від членства у Європейському Союзі.

На національному рівні популістські політичні сили загрожували ЄС погіршенню відносин між європейськими інституціями та національними урядами. Однак їх посилення всередині держав також зробило можливим їх проникнення в структуру Європейського Союзу, що вивело загрозу популізму на наднаціональний рівень. На крайніх виборах до Європейського парламенту 23-26 травня 2019 року популістські політичні сили отримали 218 з 751 місць (29%) [148]. Найбільшу підтримку вони отримали в Італії та Франції. У попередньому скликанні Європарламенту популісти отримали 24% місць. В червні 2019 року популісти з 9 країн, на чолі з Лігою Італії та Національним фронтом Франції утворили фракцію «Ідентичність і демократія», з метою повернення більшої влади національним державам, стримування міграції та поширення ісламу. Фракція нараховує 73 члена, що вдвічі більше ніж мало подібне об'єднання у попередньому скликанні [82; 148]. Труднощі, з якими зіткнувся ЄС через війну Росії проти України, як то енергетична криза та руйнування традиційних ланцюгів поставок, може стати підґрунтям для нової хвилі піднесення популістів, що ставить ЄС перед серйозною загрозою напередодні наступних виборів до Європейського Парламенту в 2024 році.

Останнє десятиліття ознаменувалось також піднесенням такої внутрішньо-політичної тенденції як *націоналізм*, що за своєю сутністю є прямою загрозою самій ідеї європейської інтеграції. Підйом націоналізму в європейських державах спровокували численні кризи в ЄС, однак, найбільший вплив завдала міграційна криза та зіткнення європейських націй з вихідцями з інших культур. Націоналісти ставлять під сумнів ефективність ЄС як проекту, здатного забезпечити наднаціональну стабільність та співпрацю, водночас розширюючи можливості національної держави, оскільки вбачають в передачі повноваження наднаціональним структурам пряму загрозу суверенітету держави.

Такі настрої відобразились на поведінці окремих держав-членів, що стали більш скептично ставитися до будь-якого подальшого прогресу процесу економічної та політичної інтеграції. Націоналістичні партії — як італійська «Ліга», французька «Національна збірка» чи німецька «Альтернатива для Німеччини» — позиціонують та пропонують себе суспільству як відповідь на збитки, завдані глобалізацією та інтеграцією в термінах зубожіння та нерівності. Їхня риторика пропагує різку відмову та відхід від досягнень інтеграції, зокрема закриття кордонів, що видається електорату простим та зрозумілим рішенням.

Політичні сили націоналістичного спрямування вимагають відновлення цілковитої політичної автономії, що суперечить фундаментальним ідеям ЄС. Вони пропонують електорату найбільш радикальні пропозиції, як то повторення сценарію Брекзиту для власної держави, категоричну відмову від фінансової допомоги менш заможним державам Союзу, маніпулюючи категоріями національних інтересів та блага для власного народу. Націоналісти також підривають довіру та схильність до базових цінностей ЄС, від критики ліберальної демократії в Угорщині, порушення (або надто довільне трактування) базових прав людини в Польщі, до виклику централізовано нав'язаних фіскальних обмежень в Італії [174]. Доктрина націоналізму, яка ґрунтується на приматі культурної, громадянської чи етнічної першості однієї нації по відношенню до інших націй є руйнівною силою для європейської інтеграції як концептуального бачення єдності європейських народів під егідою європейської ідентичності.

На крайніх виборах до Європейського парламенту націоналістичні сили хоч і не здобули значної переваги, проте розпочали формування об'єднаних сил. Депутати Європарламенту від сил євроскептиків та популістів Марін Ле Пен та Маттео Сальвіні об'єдналися з іншими націоналістичними партіями всього ЄС, щоб сформувати найбільшу крайню праву групу у Європейському парламенті - «Ідентичність і демократія» (ID) [98]. ID об'єднав євроскептичні та націоналістичні партії з усього блоку з метою повернення суверенітету, що був доручений Брюсселю, національним урядам держав-членів. Група об'єднала

«Національне об'єднання» Ле Пен, партію «Ліга» віце-прем'єра Італії Маттео Сальвіні та німецьку «Альтернатива для Німеччини», а також націоналістів з Австрії, Фінляндії та Данії, зайнявши 73 із 751 місця у новообраному парламенті [196]. Націоналісти об'єдналися під гаслами повернення влади державам-членам ЄС, стримування міграції та запобігання поширенню ісламу в Європі, що йдуть врозрід з цілями, завданнями та цінностями ЄС.

ЄС усвідомлює всю небезпеку, що становить націоналізм для Європейського Проєкту, про що свідчать заяви європейських лідерів. Екс-президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер свого часу виступав із жорсткою критикою націоналістичних рухів. Натхненний ідеями Франсуа Міттерана, який сказав, що «націоналізм – це війна», Юнкер зазначив, що «націоналізм – це отрута» [43, с.50]. На його переконання, ні економічна криза, ні криза сирійських біженців, ні терористична загроза не можуть бути прирівняні до небезпеки націоналізму і крайніх правих політичних партій як ретрансляторів націоналізму. Політик зазначив, що проблема не лише в екстремістських партіях, а й у тому, що деякі традиційні партії копіюють їхні пропозиції. У самій Комісії комісар з питань конкуренції Маргрет Вестагер висловила свою стурбованість націоналістичними тенденціями в європейських країнах, таких як Угорщина, де уряд розпочав консультацію під назвою «Давайте зупинимо Брюссель!» що свідчить про розбіжності між цією країною та інституціями громади [116]. Проте найбільш виразно загрозу націоналізму сформулював екс-голова Європейської ради Дональд Туск у 2018 році: «...ті, хто вболіває за націоналізм у Європі, ті, хто робить ставку на дезінтеграцію та конфлікт, неминуче призведуть до абсолютно фундаментальної загрози» [95]. Європейські топ-чиновники усвідомлюють політичні виклики та загрози, однак, ключовим є перехід від констатації побоювання до практичних рішень та заходів захисту від євроскептицизму, популізму та націоналізму.

В останні кілька років все більшу актуальність отримав такий політичний чинник дезінтеграції як *геополітичний фактор*. У багатьох державах-членах ЄС

значним політичним впливом та силою користуються опозиційні політичні сили, чия ідеологія та геополітичні орієнтири йдуть в розріз з загальноєвропейськими.

Найбільшими опозиційними партіями, що відкрито симпатизували Росії протягом десятиліть є “Альтернатива для Німеччини”, “Австрійська партія свободи” (FPÖ), “Золотий світанок” (Греція), “За кращу Угорщину” (Jobbik) та “Фідес”, “Національний фронт” (Франція) та “Ліга півночі” (Італія). Результати голосування в Європейському парламенті демонструють очевидні геополітичні преференції цих партій: з таких питань, як Україна, ситуація з правами людини в Росії та євроінтеграційні перспективи України, Грузії та Молдови, подібні партії лідирують за кількістю російсько-орієнтованих голосів [197]. Майже всі ці партії перманентно засуджують та заперечують санкційну політику ЄС проти Росії, виступають проти Зони глибокої та всеосяжної вільної торгівлі з Україною.

Проросійська позиція цих партій багато в чому впливає з переконань та ідеологічної близькості до путінської Росії. Багатьох україно-правих залучають соціально-консервативні цінності Росії, її захист національного суверенітету та неприйняття ліберального інтернаціоналізму. На лівому фланзі багатьох повстанців залучає антипатія Росії до глобалізації та її виклик міжнародному капіталістичному порядку, в якому домінують США, а також ностальгійний зв'язок із Радянським Союзом [197]. Обидві маргінальні угруповання схильні розглядати Росію як протиположність Сполученим Штатам. Така політична тенденція є чинником сильного послаблення європейського консенсусу та підриває європейські інститути, як політичні, так і ціннісні.

Європейське політичне середовище виявилось певною мірою розділеним в контексті позиції щодо агресивної війни Росії проти України. Вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року поставило більшість європейських партій та лідерів РРП у незручне становище, оскільки, за винятком польської провладної партії «Право і Справедливість», очолюваної Ярославом Качинським, вони розглядали Росію як гідну модель неліберальної та суверенної демократії та ключового партнера для вирішення міжнародних проблем [112]. Після нападу Росії на Україну домінуючою позицією була абсолютна підтримка України в її боротьбі

та однозначне засудження агресії Росії. Однак, знайшла місце і позиція офіційного засудження агресії в поєднанні зі стриманою чи опозиційною позицією щодо військової підтримки Україні та протидією санкціям проти Росії, що торкнуться власного становища з акцентом на енергетичні ресурси, як, наприклад, у випадку з прем'єр-міністром Угорщини [136].

Дискусія навколо підтримки України виявила проблему полярності геополітичних поглядів та преференцій серед держав-членів ЄС, оскільки в риториці прем'єра Орбана чітко прослідковуються проросійські наративи. Найбільш негативно представленою зовнішньою групою є Захід та інститути ЄС (зокрема, «Брюссель», що символізує наднаціональні інститути прийняття рішень на рівні ЄС), західні країни ЄС, західні підприємства та великі компанії, що конкурують з угорськими та центральноєвропейськими, і, нарешті, західний лібералізм з погляду культурних та демократичних норм, які поширюватимуться всюди [112].

Свої антиєвропейські та проросійські меседжі Орбан та його соратники, зокрема очільник зовнішньополітичного відомства Петер Сійярто, активно транслюють не лише угорській, а й загалом центральноєвропейській аудиторії. Так, в жовтні 2023 року Віктор Орбан прирівняв членство в ЄС до радянської окупації, на що отримав вкрай жорстку відповідь Жозепа Бореля: «Ніхто не змушує Угорщину бути членом ЄС, це вільний вибір.» [40]. В поєднанні з відмовою заарештовувати Володимира Путіна за ордером Міжнародного кримінального суду в разі його візиту в Угорщину та одіозними візитами Орбана в Москву, а Сійярто в Мінськ, «неоднозначна» позиція Угорщини в російсько-українській війні видається все більш однозначною та йде врозріз з європейською політикою, цінностями та світоглядом.

На рівні прийняття загальноєвропейських рішень, антагоністична позиція Угорщини становить постійну проблему та перешкоду, особливо в питаннях військової допомоги Україні та антиросійських санкцій. Так, у той час як Європейська комісія оголосила 28 вересня 2023 року проект нового - восьмого пакету санкцій проти Росії, Орбан знову звинуватив Брюссель у тому, що

європейські керівники, за його словами, «не запитують людей, але змушують їх платити» [24]. Угорщина на відміну від інших союзників у НАТО оголосила, що не буде надавати військову допомогу Україні, і в той час як європейці намагаються зменшити залежність від російських енергоносіїв, Будапешт наприкінці серпня уклав додатковий контракт на постачання російського газу.

Таким чином, геополітичний чинник слугує все більш важливим та потенційно небезпечним фактором дезінтеграційних настроїв серед деяких держав-членів Європейського Союзу.

2.2. Соціально-економічні чинники як підґрунтя дезінтеграційних тенденцій

Першим з низки надскладних викликів для ЄС стала фінансово-економічна криза, що прийшла з США, але тут була посилена внутрішніми диспропорціями Союзу – асиметричністю єдиного економічного простору, в якому співіснують країни з високо- та середньо-розвиненими господарствами, а також дисгармонією між валютним союзом та автономною економічною політикою учасників єврозони. В ЄС фінансово-економічна криза була спричинена двома ключовими факторами: надмірним використанням позикових коштів як у державному, так і приватному секторах та структурним дисбалансом між ядром та периферією і відсутністю конкурентоспроможності в останніх. Периферійні європейські країни зіштовхнулися із раптовою «зупинкою» економіки та економічних процесів. Кредитне джерело було перекрито і країни-позичальники залишилися із величезними боргами, обвалом цін на житло та інші активи, а також загрозливою рецесією. Незабаром стало ясно, що фінансову систему ЄС обтяжено боргами на трильйони євро, які навряд чи обслуговуватимуться відповідно до початкового контракту, що становить серйозну загрозу стану, стабільності та авторитетності фінансових установ, що кредитували.

Глобальна фінансова криза в ЄС знайшла своє відображення в кризі єврозони, що почалась в 2009 році після викриття багаторічної брехні грецького уряду про державний дефіцит і колосальний бюджетний розрив Греції, що стало шоком як для європейського політикуму та суспільства, так і для економіки [54]. Спреди за грецькими державними облігаціями різко зросли, і невдовзі грецький уряд вже не міг обслуговувати свій борг. Через кілька місяців було складено пакет допомоги, щоб допомогти Греції пережити кризу, а потім другий пакет. У той час як грецька криза була справжньою кризою суверенного боргу, криза в більшості інших країн єврозони не була результатом державних запозичень. На самому початку криза була переважно кризою приватних кредитів приватним позичальникам – кризою приватного боргу, але через безуспішність національних заходів по врегулюванні проблеми, криза приватного боргу поступово трансформувалась в кризу суверенного боргу.

Незважаючи на те, що Європейський Союз систематично надавав фінансову та економічну допомогу Греції, ситуація стабільно погіршувалась, а настрої серед держав-членів Союзу ставали все більш ворожими. Пошуки рішень та компромісів в ході кризи єврозони призвели до серйозних зіткнень та суперечностей між державами-кредиторами та державами-боржниками. Кредитори загрожували державам-боржникам у скрутні вигнанням із Європейського Союзу чи Єврозони, хоча правова основа для цього була вкрай обмежена та розмита. Держави-боржники, зі свого боку, знали, що якщо одна держава-член оголосить дефолт, на ринках облігацій, швидше за все, виникне паніка, яка торкнеться всіх держав-членів, включаючи кредиторів [87]. Міждержавний конфлікт в євроні ускладнювався тим фактом, що приватні борги швидко брали на себе уряди як країн-боржників, так і країн-кредиторів, а також європейські інститути в цілому, що призвело до того, що будь-яка взаємодія між урядами-боржниками та урядами-кредиторами перетворювалась внутрішньоєвропейське політичне питання та зіштовхнувала національні уряди з різними інтересами один з одним.

Роль кризи єврозони як підривного чиннику для європейської інтеграції підтверджує старання уникнення державами-членами реструктуризації боргів як одного з найпростіших та найоптимальніших виходів з кризової ситуації. Незважаючи на те, що у випадку з Грецією та Кіпром була проведена певна реструктуризація боргу, але для Іспанії, Португалії та Ірландії її здійснено не було. Були пакети фінансової допомоги, щоб допомогти урядам-боржникам виконати свої зобов'язання у розпал масштабної рецесії, але не було жодного значного полегшення боргового тягара. Це видається вкрай специфічним рішенням, оскільки практично всі боргові кризи в кінцевому підсумку призводять до тієї чи іншої форми полегшення боргового тягара. Реструктуризація боргу, традиційно, широко розглядається поширений шлях виходу з боргової кризи, а відсутність будь-якого реального полегшення боргового тягара для трьох основних боржників єврозони в рамках ЄС як інтеграційного об'єднання, заснованого на ідеалах єдності та солідарності, робить цю кризу свідченням серйозних проблем в Європейському Союзі.

В результаті відмови від політики солідарності та шляху полегшення боргового тягара, суворий тиск з боку держав-кредиторів набув форми наполегливої вимоги до держав-боржників провести суттєві структурні реформи для вирішення хронічних проблем платіжного балансу [94]. Для таких країн, як Іспанія та Ірландія, тиск з боку кредиторів призвів до покладання на жорсткий режим економії, а не на значні реформи соціальної політики або інститутів ринку праці [87]. Вплив цієї стратегії на економічне зростання та перспективи зайнятості у цих країнах був суворим. Через жорстку позицію держав-кредиторів під час кризи єврозони тягар перебудови практично повністю ліг на плечі країн-боржників, що призвело до вкрай нерівномірних витрат, зусиль та наслідків. Група найбільших держав-боржників (Греція, Італія, Іспанія, Португалія та Ірландія) зазнали значного зростання рівня безробіття та кризи на ринку праці. У 2013 році ВВП впав до рівня, коли було засновано єврозону в трьох із цих країн, і ВВП значно знизився у всіх п'яти державах-боржниках [87]. Навпаки,

економічні витрати кризи були набагато меншими або взагалі були відсутні в державах-кредиторах.

Криза єврозони стала лакмусовим папірцем, що виявив хитке становище не тільки фінансово-економічної системи Європейського Союзу та інституцій, що входять до його складу, а й консолідованості, згуртованості і солідарності держав-членів. Одним із головних обґрунтувань створення ЄВС була можливість колективного вирішення економічних та монетарних проблем, які держави-члени не здатні адекватно та ефективно вирішувати окремо. Натомість, в умовах найсерйознішої економічної кризи останніх кількох десятиліть, держави-члени поринули в запеклі суперечки, що не просто не принесли конструктивного рішення, але й, певною мірою, посилили наслідки початкової фінансової кризи [156]. Ситуація, що склалася в зв'язку з фінансово-економічною та борговою кризою призвела до серйозного погіршення відносин між державами-членами ЄС та зниження довіри суспільства до інститутів ЄС, тим самим, підживила євроскептичні та дезінтеграційні настрої в ЄС.

Фінансово-економічна криза виявила низку критичних внутрішніх проблем та слабких місць економіки ЄС, що гальмують та перешкоджають ефективній розбудові конкурентоспроможної європейської економіки. Блок економічних проблем включав кризу в Греція, зовнішні борги, труднощі відновлення сталого зростання економіки, тенденцію до скорочення частки та ролі Європи у світовій економіці. Однак, в контексті дослідження інтеграційної динаміки, найбільш важливим є соціально-політичний вплив кризи на інтеграційні процеси в ЄС. Найбільшу політичну реакцію, що загрожувала перерости у загальноєвропейську хвилю, антикризова політика ЄС викликала у Греції. Реалізовані у Греції програми жорсткої економії включали різке скорочення державних витрат, заробітної плати, пенсій та державних інвестицій, а також різке підвищення податків. Програма призвела до безпрецедентно глибокої рецесії, падіння ВВП на 25%, різкого зростання безробіття до 27% і безробіття серед молоді до 50%, що призвело до серйозної соціальної поляризації, бідності і, нарешті, викликало надзвичайний рівень суспільного

невдоволення, що вимагав від парламенту Греції рішучих політичних дій [142]. У червні 2015 року новообраний прем'єр-міністр Греції Алексіс Ципрас оголосив про проведення національного референдуму, на якому буде прийнято або відкинуто умови порятунку, запропоновані Європейською комісією, Міжнародним валютним фондом та Європейським центральним банком. Референдум був інтерпретований як вибір Греції між перебуванням у євроні і виходом з неї (так званий Grexit), що зробило розпад євроні ймовірним сценарієм [93]. Таким чином, виклики фінансово-економічної кризи та невдала політика ЄС щодо її ліквідації, завдала серйозного удару проєкту Об'єднаної Європи та ледве не призвела до апогею дезінтеграційних тенденцій.

Ще одним з підґрунть для виникнення дезінтеграційних тенденцій та настроїв серед держав-членів ЄС є соціально-економічний розрив, що має місце в Європейському Союзі. Як інтеграційне об'єднання найвищого політичного рівня ЄС не позиціонує себе в якості федеративної держави. Проте, в умовах тісної взаємодії та взаємопов'язаності і взаємозалежності економічних та соціальних систем, безумовним є визнання того факту, що економічний та соціальний прогрес у кожній державі-члені залежить від розвитку інших держав, в рівному степені як і від міри впливу інститутів та політики на рівні ЄС на нерівність у кожній з держав-членів [84]. Держави-члени ЄС об'єднані спільним єдиним ринком, а більшість із них ще й валютною системою та зоною, що створює специфічний економічний простір, в рамках якого економічні сили діють по всій території союзу з диференційованими наслідками для доходів найманих працівників, підприємств і власників капіталу не тільки в кожній країні, а й на регіональному рівні.

Незважаючи на короткострокове відновлення економіки в після кризові роки, структурні відмінності між більшістю економік ЄС є або відносно стабільними, або навіть мають тенденцію до посилення [92]. З точки зору економічного зростання, соціально-економічний розрив є досить очевидним та значущим. За період з 1999 по 2018 рік реальний обсяг виробництва в Німеччині зріс на 32,4%, що різко контрастує з ситуацією в сфері економічного зростання в

економічно слабших державах єврозони, наприклад, в Італії, Португалії та Греції, де реальний обсяг виробництва зріс на 9,3%, 18,9% та 7,6% відповідно [101]. Рівень безробіття в Німеччині нещодавно досяг рекордно низького рівня, проте, безробіття у значній частині південних держав єврозони залишається значно вищим за докризовий рівень [91, с.4]. Така контрастна макроекономічна статистика вказує на серйозне становище проблеми соціально-економічного розриву серед держав-членів ЄС.

Структурна поляризація серед держав-членів ЄС спостерігається також на соціально-правовому рівні. Відмінності в інституційному та правовому забезпеченні – наприклад, у сферах податкового та корпоративного права, ринку праці та фінансового сектору – а також у технологічних можливостях є основною рушійною силою розходжень у рівнях життя між державами-членами. Політичні конфлікти, що виникли в результаті цього, перешкоджають існуючим зусиллям інтегрувати Європейський економічний і валютний союз у узгоджену спільну інституційну структуру в таких критичних сферах, як фіскальна політика та банківське регулювання [115]. Розбіжності всередині ЄС проявляються також на рівні міграційних рухів: зокрема, держави Східної Європи з низьким рівнем доходу та держав Південної Європи зі слабкою або негативною динамікою зростання відчувають відповідне скорочення населення [92, с.4]. У довгостроковій перспективі рухи чистої міграції, також спричиняють розширення існуючих розривів у продуктивності та потенціалу між європейськими економіками, оскільки переважно люди працездатного віку та з вищою освітою будуть мобільними на міжнародному рівні.

Соціально-економічна поляризація серед держав-членів в ЄС має різну природу та передумови в рамках кожної окремо взятої держави. Однак, сучасне становище різних рівнів соціально-економічного розриву, зокрема рівню інституційно-правових і технологічних передумов для виробництва, пов'язані з нерівністю конкурентного потенціалу перед міжнародними інвесторами. В боротьбі за інвестиції група західноєвропейських держав, зокрема німецькомовні країни, досягають успіху насамперед завдяки своїм унікальним

характеристикам у сфері технологічних можливостей, що дозволяють приваблювати інвесторів в сфері високих технологій з високим світовим попитом, що передбачають високу додану вартість [92, с.6]. Держави Східної Європи зацікавлюють інвесторів особливо сприятливими інституційними факторами для розташування підприємств, пропонуючи вигідну політику оподаткування та доступний ринок праці, що дозволяє привабити масові виробництва хоч і з меншою доданою вартістю, проте з більшими промисловими оборотами. Держави Південної Європи, з огляду на свої обмежені економічні ресурси та репутацію не надійних економік, ж слабкими конкурентами в сфері зацікавлення інвесторів, що негативно відображається як на економічному становищі, так і на рівні життя в державах [92, с.6]. Нерівна конкуренція в сфері інвестицій досить часто загрожує міждержавними конфліктами на рівні ЄС. Дезінтеграційний потенціал таких політичних конфліктів між країнами з нерівними економічними та політичними позиціями був продемонстрований останніми роками, не в останню чергу внутрішньоєвропейськими суперечками навколо кризи в південних країнах єврозони [54].

Глобальна економічна криза та боргова криза єврозони, обговорена раніше, стали яскравою ілюстрацією, того, що розрив та диспропорція у соціальних тенденціях та тенденціях доходів є надзвичайно серйозною проблемою, яка потребує дій як на рівні ЄС, так і на національному рівні [143]. Проблема економічної поляризації серед держав-членів ЄС пов'язана також з ризиками зниження довіри до інститутів ЄС як інструментів забезпечення збалансованої політики в економічному секторі в тому числі.

Потужна хвиля міжнародної міграції, що сколихнула Європу в 2015 році, стала одним з найбільш затяжних та надскладних соціально-економічних викликів з підривним потенціалом. З початку 2000-х років ЄС став особливо привабливим місцем призначення для мігрантів з бідніших держав та гарячих точок, однак ознак кризи проблема міграції набула лише в 2015 році. Європейська міграційна криза у зв'язку з багаторазовим збільшенням потоку біженців та нелегальних мігрантів до Європейського союзу з країн Північної

Африки, Близького Сходу та Південної Азії. Саме у цей час ЄС вперше прийняв таку безпрецедентно велику кількість нелегальних мігрантів, які прибували переважно через Середземне море. У 2015 році в ЄС було зареєстровано рекордну кількість шукачів притулку – 1,3 мільйони осіб [132]. У 2016 році цей показник виріс понад вдвічі – до 2,8 мільйонів [52]. Таким чином, мільйони мігрантів стали надважким тягарем для соціальної та економічної системи Європейського Союзу.

Найбільшого удару зазнали держави Середземномор'я, яких часто називають «морськими воротами» в Європу – Італія та Греція. В березні 2016 року був закритий так званий балканський маршрут з Греції до Німеччини, через який пройшло понад 700 тисяч мігрантів. У пошуках кращої долі, вони транзитом проминали Італію та Греції, направляючись в більш заможні європейські країни. Підставою для закриття стала Дублінська конвенція ЄС, що передбачає, що перша країна ЄС, до якої прибули біженці, відповідає за розгляд заяви про надання притулку на своїй території [157]. В умовах нормованого притоку мігрантів та помірного трафіку, що мав місце попередні роки, система Дублінської конвенції демонструвала стабільність та ефективність. Однак, критичний потік шукачів притулку виявив її крихкість, несправедливість та вкрай обмежену ефективність [200]. Міграційна криза стала індикатором суттєвих несправедливостей, закладених в керівні документи ЄС, зокрема несправедливий розподіл витрат і вигод між державами-членами від спільної політики в міграційній сфері, а також актуалізувала питання непропорційного «навантаження» системи [182, с.148]. Криза, що спершу видавалася ситуаційною проблемою, стала каталізатором значно більш серйозних викликів для ЄС в середньостроковій перспективі.

Європейська Комісія запропонувала схему переселення біженців, а в 2015 році Рада Європейського Союзу прийняла дану ініціативу [164]. У той час як перерозподіл біженців відповідно до системи квот не був популярною ідеєю в національних столицях, Комісія відреагувала на тиск з боку деяких держав-членів, які потребують рішення, заснованого на солідарності. Популярні країни

призначення, такі як Німеччина, Австрія та Швеція, зокрема прагнули заспокоїти внутрішню громадську думку, демонструючи, що тягар розміщення прохачів притулку розподіляється справедливо 200]. Правовою основою для схеми переселення послужила стаття 78(3) Договору про функціонування Європейського Союзу, яка передбачає вжиття тимчасових заходів щодо надання допомоги державі-члену, яка має справу з надзвичайною ситуацією, викликаною раптовим припливом громадян третіх країн [164]. Ідея полягала в тому, щоб переселити кілька біженців з держав, що першими зустрічали біженців – Італії та Греції – та рівномірно розподілити їх по всьому ЄС. Квоти держав-членів розподілялися на основі ключа розподілу, заснованого на чисельності населення (40%), ВВП (40%), рівні безробіття (10%) та кількості заяв про надання притулку, отриманих за попередні чотири роки (10%) [150]. Для всіх держав-членів, окрім Данії, Ірландії та Сполученого Королівства, переселення мало стати обов'язковим.

Рішення щодо прийняття схеми переселення нелегальних мігрантів за квотами було прийнято кваліфікованою більшістю голосів, оскільки Чехія, Угорщина, Румунія та Словаччина проголосували проти цього заходу, що одразу виявило розбіжності у позиціях держав-членів щодо міграційного питання. Держави, що негативно оцінили пропозицію Єврокомісії розділити тягар хвилі біженців, ще на старті організації міграційного розподілу сигналізували про можливість прямого недотримання схеми та супутніх постанов Ради та Єврокомісії. Наприклад, прем'єр-міністр Словаччини Роберт Фіцо пообіцяв, що «доки я буду прем'єр-міністром, обов'язкові квоти не будуть застосовуватися на словацькій території» [186]. У жовтні 2016 року прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан звернувся до виборців з проханням відхилити план переселення на референдумі [119]. Активно виступаючи проти міграційної політики ЄС, Угорщина та Словаччина намагалися оскаржити рішення Ради 2015/1601 з процедурних підстав, однак, у вересні 2017 року Суд ЄС відхилив це рішення [112]. Рішення суду не похитнуло позиції Вишеградської четвірки щодо переселення біженців.

Незгода низки держав з міграційною політикою ЄС призвела до конфліктних ситуацій між Єврокомісією та національними урядами. У 2017 році Європейська Комісія порушила справу проти Чехії, Угорщини та Польщі. На той момент Чехія прийняла лише дванадцять прохачів притулку з Греції, тоді як Угорщина та Польща не прийняли жодного. 2 квітня 2020 року Суд ЄС ухвалив рішення, згідно якого визнавалось, що три держави порушили свої зобов'язання за законодавством ЄС, не надавши місця для переселення і не прийнявши прохачів притулку [164]. Однак, ані юридичної, ані політичної ваги дане рішення не мало, оскільки термін дії схеми тимчасового переселення закінчився у вересні 2017 року.

Стратегія прямої непокори, прийнята державами Вишеградської четвірки, відображала внутрішньополітичну значущість проблеми переселення біженців та бажання національних урядів продемонструвати рішучий захист національних культурних цінностей, що сприймаються, для внутрішньої аудиторії. Прем'єр Словаччини Роберт Фіцо в інтерв'ю у травні 2016 року заявив, що «ісламу немає місця у Словаччині» [48]. Окрім того, що подібна політика та висловлювання виражали національні інтереси Вишеградської четвірки, вони також засвідчили, що нездатність ЄС впоратися з міграційним навантаженням та забезпечити державам-членам сприятливі умови для виконання вимог міграційної політики буде використано популістами та євроскептиками задля просування власних анти-інтеграційних наративів.

У соціальній площині криза біженців вплинула на формування або загострення культурного конфлікту між автохтонним населенням європейських держав та біженцями, що мають кардинально відмінний культурний та релігійний бекграунд. Хоча ЄС в рамках різноманітних повноважень та інституцій намагався припинити, або хоча б обмежити потік нелегалів, принципи Об'єднання зобов'язували докладати зусиль задля влаштування пристойного рівня життя для прохачів притулку в європейському суспільстві. Це виявилось доволі проблематичним завданням, оскільки переважна більшість біженців дуже оперативно формували мусульманську діаспору. Європейське суспільство

зіткнулося з новим для себе явищем в питання співіснування з мігрантами. Інші поширені в ЄС діаспори, наприклад грецька, польська або українська, були розсіяні по всій території Союзу та швидко асимілювались, переймаючи європейський спосіб життя, культуру, традиції та порядки. В той час як іммігранти-мусульмани від самого початку розселялися компактно, утворюючи в передмістях великих міст своєрідні "резервації", в яких відтворюються порядки, звичаї та культура материнських держав іммігрантів. В світлі того, що кількість мігрантів-мусульман за короткий час зросла до дуже значних в рамках демографії показників, соціологи повідомляють про невтішні прогнози для автохтонного населення Європи: до 2050 року мусульманське населення ЄС значно зросте, в той час як немусульманське населення стрімко скорочуватиметься [74]. Низький рівень асиміляції біженців та обмежена кількість точок дотику мігрантів з місцевим європейським населенням призвели до провалу ідеї соціальної та культурної інтеграції іммігрантів в рамках концепції "мультикультуралізму".

Оскільки місцеве населення сприймало біженців як «чужинців», що надто сильно відрізняються від них зовнішнім виглядом, культурним, історичним та релігійним бекграундом, поведінкою та іншими рисами, то конфлікти на цьому підґрунті були неминучими. Наслідком соціального напруження та міжкультурного конфлікту в суспільстві ЄС стало зростання націоналізму, правого та лівого радикалізму та інших небезпечних соціальних тенденцій серед європейців. Контакти з ними встановлювались важко в зв'язку з мовними, ментальними та психологічними бар'єри. Після терористичних акцій у Європі та ретрансльованих європейськими ЗМІ закликів ісламських фундаменталістів до джихаду проти всіх "невірних", націоналістичні настрої та ворожість серед європейців лише загострилась. Соціальний аспект міграційної кризи в ЄС так і не був ліквідований на практичному рівні, але його наслідки досі знаходять своє відображення у політичних тенденціях як в державах-членах, так і в ЄС загалом.

Проблема міграційної кризи як чинника поглиблення дезінтеграції полягала у тому, що рішення Ради Європейського Союзу не було засноване на

колективному розумінні обов'язків щодо осіб, які шукають притулку та було практично нездійсненним. Схема переселення біженців була утруднена через проблеми з дотриманням вимог, які виходили далеко за межі відкритої протидії країн Вишеградської групи. Стратегії недотримання законодавства з використанням лазівок у законодавстві також були поширені та використовувалися не лише державами Центральної та Східної Європи. Деякі держави-члени, які обіцяють місця для переселення, змогли зірвати цю схему, вказавши довгі списки переваг для типів прохачів притулку, яких вони прийматимуть (наприклад, громадянство, сімейний стан) [164]. Крім того, в той час як держави-члени мали надавати причини при відхиленні прохань про переселення, вони могли посилатися на широке та розпливчате обґрунтування «національної безпеки» при цьому. Очевидно, що міграційна криза певним чином розділила Об'єднану Європу та створила конфліктну ситуацію між національними урядами та Єврокомісією.

Пандемія вірусу COVID-19 стала якісно новим та відмінним від минулих викликом для Європейського Союзу, оскільки з одного боку, не мала інституційних витоків і була обумовлена виключно зовнішніми чинниками, а з іншого, була вкрай непередбачуваною та характеризувалась дуже стрімким розвитком. Реакцію інституцій ЄС на кризу можна визначити як швидку, рішучу та досить добре скоординованою на всіх рівнях, наскільки це можливо для такого бюрократично громіздкого об'єднання та структури. Однак, дії національних урядів актуалізували питання щодо єдності та готовності держав-членів діяти скоординовано в стресових умовах.

У той час, як італійські лікарні були перевантажені, а уряд гостро потребував підтримки та допомоги сусідів по Об'єднанню, національні лідери керувалися виключно страхом, що їхня держава стане наступною жертвою хвороби, що підштовхувало їх до вкрай егоїстичних дій. Так, уряд Франції в березні 2020 року оголосив, що бере такі стратегічні в рамках погіршеної епідеміологічної ситуації сфери як виробництво засобів індивідуального захисту під свій контроль, реквізуючи маски для обличчя та обмежуючи ціну

санітарного гелю [86]. Ці кроки спричинили ефект доміно, який змусив Німеччину розширити заборону на експорт такого обладнання, забороняючи продавати навіть країнам ЄС [129]. Оскільки Франція та Німеччина є лідерами та традиційно найбільшими поборниками інтеграції та діяльності на наднаціональному рівні, їхнє рішення про автономну діяльність та відмову від принципів ЄС стало яскравим сигналом для інших держав, що негайно почали слідувати їхньому прикладу.

При цьому, держави та їхні очільники вдалися до цілковитого нехтування порадами та вказівками Європейської Комісії та Європейського центру з профілактики та контролю захворюваності. Так, у Франції за наполягання Емануеля Макрона відбулися заплановані місцеві вибори, а бельгійський уряд виступав проти ідеї закриття шкіл [55]. За словами Урсули фон дер Ляєн, саме тоді, коли держави ЄС мали виступати «всі за одного», вони обрали шлях «кожен сам за себе», що і стало однією з причин критичної ситуації [193]. Держави ЄС не проявили прагнення до єдності навіть у розробці стратегій виходу з епідеміологічних обмежень. До того, як Комісії вдалося розгорнути свою «дорожню карту для виходу», Австрія, Данія і Чеська Республіка показали, що вони планують свої власні курси з датами ослаблення обмежень.

Пандемія, окрім того що породила низку нових, актуалізувала багато дійсних проблем. Державні фінанси отримали значний удар, а бюджетні розбіжності між державами-членами посилилися. Криза COVID-19 посилила ряд системних вразливих місць ЄС, зокрема, збільшилися внутрішні дисбаланси, пов'язані з високим державним та приватним боргом, що зумовлено рецесією та антикризовими заходами. Допандемійна динаміка цін на ринку залишилася незмінною, проте значно зросла заборгованість за іпотечними кредитами в деяких країнах. Фінансова залежність окремих держав від галузі туризму створило суттєвий дефіцит бюджетів у цих державах. Таким чином, пандемія стала своєрідним лакмусовим папірцем, що засвідчив низку вкрай серйозних системних проблем, що створюють небезпечне економічне тло для розвитку кризових тенденцій в ЄС.

Держави-члени ЄС відреагували на епідемію безладно, кожен визначаючи свою власну стратегію, не думаючи про співвітчизників-європейців. Початкові заборони експорту масок та інших ЗІЗ швидко скасували, але залишили неприємний осад. Більшість країн, практично не координуючи свої дії, обрали свої власні стратегії придушення, використовуючи блокування, але Швеція, Нідерланди та Великобританія (які тоді ще входили в єдиний ринок) вагалися під впливом уявлень про колективний імунітет. Країни та регіони ухвалили свої власні правила ізоляції, свої власні закриття кордонів, свої власні послаблення обмежень протягом літа, свої власні обмеження другої хвилі та свої власні правила для зимових свят 2020/2021 рр. при недостатній ефективній координації чи обміні передовим досвідом. Covid-19 похитнув три стовпи ЄС: Шенген (закриття кордонів), правила державної допомоги, покликані забезпечити чесну конкуренцію, та Пакт про стабільність та зростання, який залишається основним набором макроекономічних правил для членів єврозони. Кейс кризи пандемії Covid-19 виявив проблему неготовності держав-членів до злагодженої та скоординованої дії в кризових ситуаціях.

2.3. Безпекові чинники як фактори підризу європейської стабільності

В рамках боротьби з економічними та соціально-політичними викликами, а також непередбачуваними кризами на кшталт пандемії коронавірусу, Європейський Союз досяг досить значних результатів, зокрема завдяки спеціалізованих інструментів, як то Європейський фонд відновлення або скоординована Брюсселем стратегія закупок вакцин. Однак, сфера безпекових викликів викликає побоювання щодо спроможності об'єднання надати адекватну та ефективну відповідь на них. Незважаючи на те, що низка дослідників та політиків констатують факт народження «геополітичної Європи», дійсність безпекового сектора ЄС та його оборонного потенціалу свідчить про нездатність організації самостійно боротись з безпековими викликами [137].

Першопричиною такого становища є те, що безпеки Європейського Союзу заснована на підтримці та координації НАТО на чолі з США.

Традиційно Сполучені Штати та НАТО розглядалися як надійна підтримка європейських держав в сфері оборони, стратегічного стримування та гарантій безпеки. В той час, як основними інструментами ЄС є «soft power», тобто дипломатичні, економічні та політичні важелі впливу та регулювання безпекової ситуації, то США можуть надати більш розширені інструменти оборони та стабілізації безпекової ситуації, зокрема широкий спектр озброєння та підтримку в рамках НАТО [65]. В контексті боротьби з гібридними або субконвенційними безпековими викликами, як то кібер- або інформаційні загрози, співпраця між ЄС і НАТО є ефективною та дієвою, оскільки регіональні можливості європейських держав гармонійно доповнюють ресурси та зусилля партнерів по НАТО [27]. Однак, безпекові виклики, пов'язані з прямою агресією залишаються для ЄС серйозною загрозою, проти якої організація не має автономних інструментів боротьби та відповіді.

Переважає більшість європейських лідерів та високопоставлених чиновників наднаціональних інституцій ЄС розглядали тісну співпрацю Союзу з НАТО у сфері безпеки і оборони як беззаперечну перевагу та гарантію європейської безпеки і стабільності. Проблема залежності європейського оборонного потенціалу від НАТО і США зокрема вперше актуалізувалась наприкінці періоду Югославських війн. В ході війн на Балканах гуманітарні інтервенції здійснювались від керівництвом НАТО, але задавали тон діям Альянсу саме Сполучені Штати, в той час як європейські союзники і ЄС загалом були на другорядних ролях та мали обмежений вплив на хід подій. Політика НАТО хоч і узгоджувалася Північноатлантичною радою, проте в прийнятті рішень опиралась майже виключно на розвідувальну інформацію американських джерел та розвідки [190]. Окрім цього, військові місії та стратегічні завдання виконували переважно американські сили та авіація з використанням американської військової інфраструктури.

Незважаючи на те, що події Югославських війн розгортались безпосередньо на кордонах ЄС та в зоні регіонального впливу організації, Європейський Союз мав вкрай обмежений вплив та ступінь залученості і процес вирішення кризової ситуації та формування нових реалій безпеки в Європі. Така ситуація дала зрозуміти як лідерам держав-членів, так і інституціям ЄС, що Європа та її безпекова архітектура знаходиться у повній залежності від американського військового потенціалу. В світлі того, що кейс війни в Косово продемонстрував низьку вмотивованість та небажання американців втручатись у європейські конфлікти та ризикувати життям своїх громадян на іншому континенті, стало зрозуміло, що подальше цілковите покладання на НАТО і США як єдиного гаранта безпеки в Європі є небезпечним та загрозовим для стабільності ЄС [190]. Урок Югославських війн стимулював переосмислення європейської оборонної співпраці з метою надання ЄС розширених повноважень у сфері безпеки і оборони. Хоча жодна країна напряду не закликала до створення європейської армії, але, все ж, було усвідомлено потребу в більш збалансованому військовому потенціалі та спільному політичному лідерстві.

На неформальному засіданні Європейської ради в Австрії 24-25 жовтня 1998 року представник Великої Британії вперше наголосив на тому, що політика ЄС щодо Боснії та Герцеговини і Косово є неприйнятною, та відзначається слабкістю, розгубленістю та несамоцінністю [190]. Було сформульовано усвідомлення гострої потреби створення загальноєвропейського потенціалу для кризового управління на прикладному рівні, що буде підтверджено більш ефективною військовою інфраструктурою. Рішуча позиція Великої Британії дала потужний імпульс для подальшого розвитку дебатів про європейську оборону і знайшла своє відображення в «Спільній декларації про європейську оборону» і спільному комюніке на саміті у французькому Сен-Мало в грудні 1998 року.

Офіційні особи держав-членів та європейських інституцій спільно зі ЗМІ назвали Сен-Мало справжнім «вододілом» у підході ЄС до безпеки, адже саміт вбачали початком європеїзації безпекового та оборонного сектора, що досягне значних успіхів у наступні кілька десятиліть [190]. Сполучене Королівство та

Франція як дійсні на той момент лідери ЄС заявили про те, що Європейський Союз має надавати відповідні структури та можливості для аналізу ситуації, джерела розвідданих та можливості для відповідного стратегічного планування, без непотрібного дублювання того, що вже існує в рамках НАТО [34]. В 1999 році прем'єр-міністр Сполученого Королівства Тоні Блер заявив, що «Європейці не повинні очікувати, що Сполучені Штати повинні будуть брати участь у всіх безладах у нашому власному дворі. Європейський Союз повинен бути в змозі взяти на себе деякі завдання безпеки самостійно, і ми досягнемо кращих результатів завдяки спільним європейським зусиллям, ніж ми зможемо, якщо окремі країни діють самостійно» [39]. Франція виступала за створення сильного військового комітету, що дало б ЄС можливість для автономних дій за межами засобів та юрисдикції НАТО, термінового розвитку європейського стратегічного транспортного та розвідувального потенціалу, а також збереження зобов'язань колективної оборони серед повноправних держав-членів [89]. Це дозволило б Європейському Союзу відновити незалежність європейських ресурсів і структур прийняття рішень від позиції НАТО та США. Вперше на загальноєвропейський рівень обговорення оборонних амбіцій було винесено не лише інституційні тонкощі співробітництва, але й мілітарний аспект. Зусилля Великої Британії та Франції започаткували новий розділ як у процесі європейської інтеграції, так і оборонній та безпековій політиці ЄС, поставивши на меті збільшення ролі Європейського Союзу у побудові безпекової архітектури регіону.

Попри те, що 25 років тому в Європейському Союзі інтенсифікувались обговорення перегляду безпекової та оборонної стратегії і принципів організації та формування «стратегічної автономії» Об'єднання, в практичному вимірі чверть століття не принесли значних якісних змін. Обороздатність Європи суттєво знизилась навіть у порівнянні з рівнем 90-х років 20 століття, навіть попри те, що кількість безпекових викликів та загроз лише збільшується [114]. Європейці почали покладатися на Сполучені Штати в таких критичних можливостей, як дозаправка в повітрі, дальня переправа, придушення засобів ППО противника та Створення ефективної системи оперативного (бойового)

управління, зв'язку, розвідки та спостереження. Ці залежності були продемонстровані під час європейських військових дій у Лівії, Судані та під час виведення військ з Афганістану [38]. Залежність Європейського Союзу від НАТО і США в безпековому секторі залишається потенційним фактором підризу європейської стабільності.

Виникнення на теренах Європи повномасштабного збройного конфлікту та прикладу прямої військової агресії Росії символізували нову хвилю уваги та обговорення європейської стратегії безпеки та оборони. Загроза повномасштабного вторгнення Росії в Україну та дестабілізації європейського регіону наростала протягом останніх 9 років – починаючи з анексії Кримського півострову Росією та окупації Донецької та Луганської області України, однак ЄС як регіональний лідер не докладав значних зусиль для посилення свого оборонного потенціалу та забезпечення регіональної безпеки. Безпосередньо перед початком війни, інституції ЄС вкрай загальмовано формувало свою оборонну та безпекову стратегію і, в результаті, рамковий документ для оборони Європи – Стратегічний компас – був схвалений лише в березні 2022 року після двох років напружених та малоефективних консультацій європейських столиць, що виявилось запізним рішенням [59]. ЄС та його оборонний потенціал виявились не готовими до розпалу нової війни у серці Європи. Підризу безпекової ситуації в Європі продемонстрував, що тенденція залежності ЄС від, так званої «парасольки безпеки» США, залишається важливою безпековою загрозою для стабільності Європейського Союзу.

Реакція США в рамках НАТО була надважливою в рамках прийняття рішень європейськими державами щодо подальших дій в безпековому та оборонному секторі, що засвідчило непропорційну залежність ЄС від США. Російське вторгнення в Україну не тільки зміцнило лідерство США та НАТО в безпековому секторі, а й підтвердило, що концепція європейської стратегічної автономії залишилась на рівні теорії та формальних обговорень в європейських інституціях [27]. Аналітики були вимушені констатувати, що сильне лідерство США було необхідно, щоб згуртувати НАТО, тримати у вузді держав-

підписантів, а також контролювати безпековий та політичний порядок денний [27]. Сполучені Штати Америки розглядались як єдина держава Заходу, здатна вступити у масштабну та довгострокову війну, а також стримувати Кремль та інших агресорів. Це підтвердило беззаперечне лідерство США у забезпеченні європейської безпеки на практичному рівні.

Варто відзначити, що європейський підхід до зовнішніх, і зокрема, безпекових викликів зазнав змін у 2022-2023 роках. Політичні лідери, що традиційно були зосереджені на внутрішніх економічних та соціальних пріоритетах, тепер підтримують збільшення оборонних бюджетів. Такі держави як Німеччина, Польща, країни Балтії та Румунія планують особливо різке збільшення та підвищення зусиль у безпековому секторі [168;147;146]. Проте, це залишається діями на рівні національних урядів, а не загальноєвропейського управління. Прагнення держав-членів ЄС – Фінляндії та Швеції – долучитись до НАТО підкреслює недовіру національних урядів до здатності ЄС забезпечити безпеку та оборону. Перед обличчям загрози агресії з боку Росії, держави прагнуть покладатись у питаннях захисту на НАТО і США зокрема.

На початку повномасштабної війни в Україні була надія на те, що подібний геополітичний шок та криза підштовхнуть держав-членів ЄС до загальноєвропейської «Zeitenwende» у оборонній сфері (формулювання, що обрав канцлер Німеччини Олаф Шольц для опису зрушень у європейській політиці після початку війни) [162]. Дійсно, перші тижні війни знаменувались більш злагодженим та однотайним реагуванням європейських держав, а лідери залишили розбіжності у підходах та баченнях до мирних часів.

Держави-члени ЄС оголосили про збільшення видатків на оборону приблизно на 200 мільярдів євро, а ЄС надав Україні суттєву допомогу у розмірі 77 млрд євро за станом на липень 2023 року, з яких 12 млрд євро було надано у вигляді прямої військової допомоги в рамках Європейського фонду миру [71;100;76]. Після багатьох років скорочення видатків на оборону в Європі Європейська комісія тепер прагне вирішити проблему нескоординованих видатків на оборону та запобігти подальшому дублюванню та фрагментації.

Однак, досить швидко суперечки щодо здійснення безпекової та оборонної політики, а також щодо бачення майбутнього безпекової ситуації повернулися в європейські інституції. Ряд держав, зокрема Німеччина, Франція та Угорщина, регулярно підіймають питання про необхідність мирного врегулювання війни в Україні, хоч і продовжують доправляти Україні збройну, фінансову та гуманітарну допомогу. Їм складають потужну опозицію держави Балтії та Польща, що виступають за цілковиту підтримку зусиль України та необхідність забезпечення її повної перемоги на Росію. Громадська думка в цих державах також виступає проти миру на умовах Росії [111]. Без європейського консенсусу щодо бачення вирішення безпекової кризи в Європі США виступають в якості консолідуючої для підтримання європейської безпеки.

У той час, як Німеччина, що позиціонує себе як лідера ЄС, була стурбована можливістю «розлучити» Росії та привести до ескалації війни продажом списаних бойових машин 70-х років Україні, Сполучені Штати рішуче надсилали сучасне озброєння українським силам [105]. За даними Кільського інституту світової економіки за перший рік повномасштабної війни США виділили військову допомогу на загальну суму понад 43 мільярди євро, що значно більше, ніж у всіх європейських країн разом узятих [188]. Інший лідер об'єднаної Європи – Франція, що 25 років тому у Сен-Мало активно просуvala ідею європейської «стратегічної автономії», виділила за півтора роки війни 447 мільйонів євро, що навіть менше, ніж розмір допомоги Чехії, як в 5 разів меншої держави (566 мільйонів євро) [105]. Очевидним є факт, що без допомоги США Європейському Союзу б не вдалось забезпечити надійну підтримку України, стримування Росії у цій війні і, відповідно, захистити кордони ЄС від агресора.

Хоча Німеччина під керівництвом Олафа Шольца відзначилась історичним рішенням про виділення значного бюджету на переозброєння Німеччини в рамках «*Zeitenwende*», дійсність європейської спроможності в сфері безпеки була дискредитована коментарями власне істеблішменту держав-членів і Німеччини зокрема. Олаф Шольц шокував європейську спільноту заявою про те, що незалежно від того, що інші європейці хочуть зробити щодо постачання

основних бойових танків в Україну (Польща, Фінляндія) або роблять (Великобританія), єдиним значним гравцем для нього є Сполучені Штати [64]. Новий міністр оборони Німеччини Борис Пісторіус у березні вкрай песимістично охарактеризував стан збройних сил держави: «Ми не маємо сил, здатних захиститися від жорстокої агресивної війни» [169]. Франція має менше ніж 90 одиниць важкої артилерії — приблизно стільки ж Росія втрачає щомісяця на полі бою в Україні. Данія не має ні важкої артилерії, ні підводних човнів, ні систем ППО. Армії Німеччини вистачає боєприпасів на два дні бою [117]. Європейські країни покладаються на США у всьому, починаючи від захисту під їхньою ядерною парасолькою та присутності своїх військ на континенті і закінчуючи покупкою реактивних винищувачів та боєприпасів [105]. Навіть найбільш рішучі держави, що усвідомлюють всю повноту загрози російської агресії, зокрема Польща, покладається на США у питаннях закупівлі стратегічного озброєння — танків, реактивних винищувачів та артилерійських систем. Заяви тогочасного прем'єр-міністра Польщі Матеуша Моравецького про союз з США як абсолютну основу безпеки слугують підтвердженням цього [105]. Попри гучні заяви європейських лідерів про необхідність формування «стратегічної автономії» для ЄС, європейські держави як і раніше, витрачають більше половини своїх оборонних бюджетів на американське озброєння.

З лютого 2022 року Сполучені Штати активізували своє сприяння європейській безпеці, надаючи значний персонал та високотехнологічне озброєння, артикулюючи необхідність інших членів НАТО виділяти значні ресурси або робити важкий вибір щодо спільної оборони [31]. Об'єднана Європа за чисельністю населення та економічним потенціалом перевищує показники Сполучених Штатів, однак саме США продовжують нести основних тягар забезпечення оборони Європи. Важливо, що торік на США припадало майже 70% видатків на оборону НАТО [117]. Розрив між передовими та технологічними збройними силами США і застарілими та недофінансованими збройними силами їхніх європейських союзників викликає занепокоєння.

Тривога щодо перспектив європейської безпеки та стабільності зростає в міру того, як США займає все більш ізоляційну позицію, що може посилитись у випадку заміни демократичного Джозефа Байдена радикальним Дональдом Трампом в Овальному кабінеті. У той час, як прихильність США до європейської безпеки при Байдені є непорушною та надійною, можливі кадрові зміни в наслідок президентських виборів в США на весні 2024 року можуть трагічно змінити цю ситуацію. Опитування громадської думки, як і раніше, вважають республіканця Дональда Трампа фаворитом на повернення до Білого дому. У разі обрання він може припинити підтримку Сполученими Штатами НАТО і відкрити новий канал у соціальних мережах зі своїм другом Володимиром Путіним [50]. Більше того, повернення Трампа у Овальний кабінет створює можливість виходу США з НАТО, про наміри чого неодноразово заявляв 45-й президент США. Навіть деякі його менш радикальні однопартійці ставлять під сумнів роль Америки в європейській обороні. У листопаді 2023 року республіканці у Сенаті заблокували 61 млрд доларів допомоги для України [62]. Це поставило під загрозу не тільки успіхи України на фронті, але й безпеку усього європейського регіону, а також впевненість ЄС у надійності США як гаранта безпекової ситуації.

У Вашингтоні також зростає консенсус з приводу того, що Сполучені Штати терміново необхідні в Індо-Тихоокеанському регіоні, щоб упоратися з загрозою Китаю [31]. Навіть найсприятливіший сценарій переобрання Байдена та збереження у Вашингтоні адміністрації, що як і раніше, віддана Європі, несе в собі ризик того, що криза в інших місцях може призвести до поспішного відступу, внаслідок чого європейські держави залишаться беззахисними. В такому політичному і безпековому контексті, концепцію стратегічної європейської автономії, має бути переглянуто [137]. Зокрема, уваги потребує технологічна, цифрова та політична автономія. ЄС має знизити свою залежність від американського озброєння та натівського консенсусу.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ІНТЕГРАЦІЙНОГО ОБ'ЄДНАННЯ

3.1. Еволюція європейського інтеграційного проєкту

Європейський Союз є динамічною організацією, що в перебуває у постійному русі та активно працює над змінами. Незважаючи на ряд криз, з якими зіткнувся європейський проєкт протягом останніх 20 років та певну неефективність їх подолання, в економічному та політичному плані європейська інтеграція досягла величезного прогресу. На сьогоднішній день Європейський Союз є найглибшим та найуспішнішим інтеграційним експериментом в історії міжнародних відносин. ЄС має ряд потужних економічних, політичних та соціальних механізмів, зокрема єдиний ринок торгівлі, послуг, інвестицій та пересування робочої сили, із суворими правилами конкуренції, що забезпечують рівні умови гри; складну наднаціональну політичну структуру, що складається з Європейської комісії (подібно до виконавчої влади), Ради ЄС та Європейського парламенту [171]. Європейський Союз із майже 450 мільйонами споживачів суттєво перевищує розміри ринку навіть США, а також вирізняється високим рівнем розвитку єдиної валютної політики та єдиним голосом з таких питань, як торговельна або сільськогосподарська політика [171]. Високий рівень консолідованості та інтегрованості актуалізує питання про подальший розвиток Об'єднаної Європи.

Оскільки протягом останніх кількох років Європейський Союз зіткнувся з низкою серйозних потрясінь, обговорення майбутнього проєкту Об'єднаної Європи стало питанням №1 на порядку денному. Уже після рішення Великої Британії вийти з ЄС Європейська Комісія розпочала активну розробку сценаріїв розвитку організації, що розглядають найбільш реалістичні вектори майбутнього ЄС. Так звана «Біла книга про майбутнє Європи» має на меті «окреслити виклики

та можливості, які стоять перед нами, і показати, як ми можемо колективно вирішити на них», що підкреслив 12-ий президент Європейської Комісії Жан Клод Юнкер [128, с.30]. У вступі документу Європейська Комісія сформулювала суть європейської інтеграції та її бурхливе зростання, а також констатувала недоліки та проблеми ЄС. Також «Біла книга» актуалізувала потребу організації розвиватись та адаптуватись до сучасних викликів та поточної невизначеності на міжнародній та регіональній арені.

Одним з найбільш реалістичних сценаріїв еволюції ЄС як інтеграційного об'єднання є подальше продовження існуючої політики та принципів функціонування ЄС без суттєвих змін. Тобто, ключовим вектором розвитку організації буде своєрідне збереження та підтримка статусу-кво і поточного *modus operandi* ЄС [128, с.32]. Розвиток об'єднання за таким принципом передбачає зосередження дійсних держав-членів на виконанні позитивної програми реформ для планомірної та прогнозованої еволюції ЄС [72]. Європейська комісія пропонує європейським інституціям та національним урядам зосередитися на таких питаннях соціальної та економічної політики як ринок праці та забезпечення достатньої кількості робочих місць, економічне зростання та покращення інвестиційного клімату, а також на активізації діяльності щодо розвитку та розбудови єдиного ринку, зокрема шляхом заохочення та збільшення інвестицій у цифрову, транспортну та енергетичну інфраструктуру Союзу.

З точки зору законодавчих трансформацій сценарій передбачає ліквідацію ряду застарілих, неактуальних або дублюючих законів, що допоможе перенести заходи традиційно державної політики, що перебувають в руках національних урядів за межами наднаціональних інституцій ЄС в площину юрисдикції європейських інституцій. Зокрема, це є важливим для поглиблення співпраці в сфері оборони. Вихід Великої Британії з ЄС робить можливим відновлення діалогу про формування спільної безпекової політики, оскільки саме Сполучене Королівство завжди було найзапеклішим противником європеїзації та фінансування військових операцій із бюджету ЄС [131]. Брекзит відкриває

можливості для провадження рішучих законодавчих реформ в більш оперативному режимі, оскільки держави-члени тепер мають приблизно рівні фундаментальні норми права.

В рамках зовнішньої політики сценарій наполягає на просування здатності ЄС «говорити одним голосом». З одного боку, такий принцип має сприяти позиціонуванню ЄС як єдиної структури та суб'єкта на міжнародній арені, що особливо важливо в світлі прагнення ЄС до повної політичної інтеграції. З іншого боку, така політика Союзу потребує повного консенсусу 27 держав-членів щодо позиції або рішення з обговорюваного питання, що ускладнює продуктивний процес ухвалення рішення. Оскільки кожна держава має власні інтереси, пріоритети і перспективи, існують сумніви щодо можливості ЄС «говорити одним голосом» [128, с.31]. Проблематичність такої системи актуалізують поточні виклики та розбіжності в позиціях держав-членів з ключових питань спільної економічної та зовнішньої політики. Угорщина перешкоджає прийняттю рішень на рівні ЄС щодо допомоги та євроінтеграції України, а Польща виступає проти позиції Європейської Комісії щодо імпорту українського продовольства. У світлі нинішньої кризи демократії в Польщі та Угорщині та їхнього євроскептичного ставлення «говорити одним голосом» може бути важко досягти. Незважаючи на те, що цей сценарій можна оцінити як здійснений, його реалізація може бути складним завданням для ЄС. Також варто враховувати його середньостроковий характер, оскільки він не формує бачення ЄС у довгостроковій перспективі і не вирішує проблему ЄС із невдалою співпрацею між державами-членами та європейськими інституціями.

Іншим реалістичним сценарієм є поступова еволюція та прогрес Європейського Союзу. В основі подальшого розвитку ЄС буде лежати внутрішня диференціація як єдиний прийнятний для багатьох держав-членів підхід до Європейського проєкту [67, с.4]. За останні 15 років у ключових сферах європейської політики утворились нові форми та глибші рівні диференційованої інтеграції та співпраці, як внутрішньої, так і зовнішньої. Попри те, що диференційована Європа має значний прогрес, держави-члени

колективно не бажають і не можуть домовитися про суттєве поглиблення європейської інтеграції. Проблема також полягає у відсутності потужного ядра з групи країн, що готові на рішучі дії задля фундаментального стрибка до повноцінного економічного, а головне, політичного Союзу – чи то в рамках існуючої угоди, чи то поза нею [69, с.9]. Це засвідчив і вихід Сполученого Королівства з Союзу, що було сприйнято багатьма державами-членами як нормальна практика, яку дехто навіть взяв на озброєння. Сталість такого підходу до розвитку призвело до поглиблення зовнішньої диференціації, оскільки держави ЄС намагалися підтримувати не менш інтегровані та тісні зв'язки з Великою Британією як з повноцінним членом Союзу [201]. Зовнішня диференціація також посилилася з початку 2020-х років у результаті зусиль Союзу інтенсифікувати співпрацю з потенційними майбутніми членами, зокрема державами Західних Балкан [69, с.9]. В 2022-2023 роках на користь диференціації засвідчив формат відносин багатьох держав ЄС і навіть європейських інституцій з Україною, оскільки співпраця України та європейських партнерів, зокрема в економічному секторі, максимально наближена до формату співпраці держав-членів ЄС.

В сфері економічного управління диференціація відбувається за рахунок функціонування різних валютних режимів в ЄС. Частина держав-членів об'єднана єврозоною, що накладає постійне зобов'язання на національні уряди та установи ЄС, особливо Європейський центральний банк, робити все можливе для стабілізації спільної валюти. Уряди ЄС обережно і поступово посилили свою інтеграцію в рамках Економічного і валютного союзу задля майбутнього єдиної валюти. Прагнучи уникнути потенційної нестабільності в зоні євро, держави зробили додаткові кроки для завершення банківського союзу, включаючи створення європейської схеми страхування депозитів [69, с.9]. Поступове поглиблення інтеграції валютного союзу посилило монетарну та економічну взаємозалежність між країнами євро, тим самим посиливши диференціація між ними та тими країнами, які не прийняли спільну валюту.

Хоча зона євро поступово збільшується і держави ЄС долучаються до валютного союзу (в 2023 році Хорватія перейшла на євро як основну валюту), деякі держави, наприклад Польща, Угорщина та Чехія, продовжують відстоювати свою національну валюту. Не повна інтеграція держав-членів ЄС в валютний союз перешкоджає формуванню повноцінної інституційної конструкції єврозони. Роль наднаціональних інституцій, включаючи Європейську комісію та Європейський парламент, все ще обмежена щодо єврозони. Координація на найвищому (найвищому) політичному рівні між країнами євро та країнами поза євро все ще обмежується регулярними зустрічами Євросаміту, який у своєму інклюзивному форматі збирає лідерів ЄС з усіх держав-членів, включаючи країни поза євро. Це вимагає пошуку шляхів розвитку ЄС з урахуванням диференціації на монетарному рівні.

Зміна глобального геополітичного ландшафту, зокрема війна Росії проти України та посилення економічної та політичної конфронтації між Китаєм і «Заходом», змусили країни-члени взяти на себе більшу відповідальність за забезпечення регіональної та глобальної безпеки та задіяти інструменти та механізми диференційованої інтеграції. Бажання держав-членів посилити міжнародне співробітництво, співробітництво у сфері безпеки та оборони призвело до збільшення диференційованого співробітництва у секторі безпеки та оборони. Протягом останніх 15 років держави-члени змогли інтенсивніше використовувати потенціал Постійної структурованої співпраці (PESCO) для стратегічно значущих оборонних проектів [69, с.10]. Це підвищило спроможність Європейського Союзу брати участь у цивільних і військових операціях і, відповідно, посилити стратегічну автономію Європи як суб'єкту регіональної безпеки та стабільності.

Попри це, держави-члени ЄС все ще далекі від повного використання свого потенціалу як геополітичного актора. Розбіжність позицій щодо критичних питань зовнішньої політики, інтегрованість частини держав в безпекову систему НАТО, у той час як інші держави дотримуються політики нейтралітету, відсутність спільної стратегічної культури та політичне небажання

фундаментально зміцнити колективну безпеку та обороноздатність континенту обмежує здатність Європи відігравати більш активну зовнішньополітичну роль у все більш ворожому міжнародному середовищі та примушує до розробки безпекових інструментів, адаптованих до європейського рівня диференціації.

Посилення міграційного тиску як в ході міграційної кризи, так і хвилі міграції з України в 2022-2023 роках, змусило ЄС прийняти більшу внутрішню диференціацію у сферах міграції та надання притулку. Оскільки ряд національних урядів ЄС відмовилися виявляти солідарність з країнами, що перебувають під особливим тиском воєнних та гуманітарних криз, Європейська Комісія встановила обов'язкову систему переміщення, що включає лише ті держави ЄС, що готові виявляти такий рівень солідарності між собою (тобто було застосовано принцип «диференційованої солідарності»). Хвиля прохачів захисту від війни з України, що розпочалась в лютому 2022 року, хоч і не викликала настільки гострих протиріч серед держав-членів, але виявила відсутність єдиних принципів захисту в різних державах ЄС. Незважаючи на Директиву про тимчасовий захист, держави ЄС по різному трактують її положення, тому наявність або відсутність грошової допомоги, матеріального забезпечення на інших гарантіях суттєво різняться від країни до країни [108]. Принцип «диференційованої солідарності» залишається безумовною реальністю Європейського Союзу та мотивує Європейську Комісію шукати креативні рішення для здійснення спільної політики в майбутньому з його врахуванням.

Обидва представлені варіанти сценаріїв передбачають обмежений розвиток інтеграції з урахуванням поточних тенденцій диференціації та збереженням статусу-кво. Однак виклики, що постали для ЄС в 2021-2023 роках пропонують нові можливості для майбутнього ЄС. Геополітичні виклики стимулювали ЄС до більш згуртованих дій та політики. Військова агресія Росії, підйом Китаю та Індії як в економічній так і військовій сфері, поставили держав-членів ЄС у вразливе положення та актуалізувало потребу консолідувати зусилля задля позиціонування ЄС як великого гравця або «полюсу» у багатополлярному майбутньому. Держави усвідомлюють, що в їхніх інтересах перетворити ЄС на

унітарного гравця у питаннях глобального значення, оскільки жодна з держав ЄС не має достатнього економічного та політичного потенціалу наодинці [130]. Можливість більшої єдності також виникає з необхідності більш консолідованого підходу. Російсько-українська війна може стати поштовхом до зміцнення європейської ідентичності та спільної політики, як це було також після вторгнення Росії до Криму у 2014 році. Таким чином, хоча європейська реакція на кризу поки не вказує на зрушення у бік федералізму, вона може виявитися можливістю для подальшої інтеграції та єдності у політиці.

В контексті геополітичних зрушень останніх кількох років, ЄС вступає в нову фазу обговорення щодо інтеграційного розвитку та розширення територіальних кордонів організації. Виникає стурбованість щодо взаємозв'язку між розширенням і поглибленням Союзу, а також про свою здатність інтегрувати нових членів [194]. Заявки на членство від України, Молдови та Грузії разом з активізацією процесів вступу Західних Балкан відкривають довгострокову перспективу Союзу з тридцятьма п'ятьма і більше членами. Початок переговорного процесу щодо інтеграції України відновив дискусії про спроможність такого масштабного та неоднорідного Європейського Союзу зберегти свою здатність діяти злагоджено та консолідовано.

Каталізатором змін у європейському підході до бачення та розбудови майбутнього Європейського Союзу стала війна Росії проти України. Розпал війни у серці Європи спонукала європейських лідерів терміново переглянути доктрину інтеграції та створити Європейську політичну спільноту у 2022 році як платформу для розробки стратегічного бачення майбутнього ЄС та інструментів його втілення. Цей інструмент зокрема допоміг оперативно надати Україні та Молдові статус кандидатів та заявити, що настав час активізувати фазу інтеграції держав Західних Балкан, переговори з якими велися протягом близько п'ятнадцяти років після закінчення війни у колишній Югославії. У той час, як Росія здійснила спробу перевірити на міцність європейські цінності, інтеграційні цілі та концептуальне бачення європейського майбутнього в надії виявити слабкість та цілковиту недієздатність Європейського Союзу на противагу

силовому ресурсу насильству та імперіалізму, ЄС вдалося не просто встояти, але і продемонструвати глибокий потенціал організації як регіонального лідера [104].

Реакція європейських лідерів та істеблішменту засвідчила, що ставлення європейців до міжнародних відносин та політики докорінно змінилися в контексті десятиліть європейської інтеграції. Європейці виявились достатньо відданими своїй системі конструктивної взаємозалежності та неімперіалістичної територіальної системи, що поклали значні сили та ресурси на пошуки нової креативної політики та дії для її захисту цієї системи, спрямовуючи свої економічні та промислові сили на підтримку України як осередку збереження європейських ідеалів та демократичних цінностей [104]. В цьому контексті активізація процесу вступу нових держав до ЄС та супутнє формування Європейського політичного співтовариства свідчать про доволі оптимістичні перспективи для розвитку ЄС.

Попри те, що з часу останньої хвилі розширення ЄС у європейській політиці гострою була дилема розширення та інтеграції, безпекова криза в Європі привела до суттєвих зрушень у питанні приєднанні нових держав-членів. У 2018 році Жан-Клод Юнкер називав неможливим подальше розширення Союзу допоки територіальні суперечки в регіоні (зокрема на Західних Балканах) не будуть вирішені [83]. Однак, у 2022 році ЄС отримав нових кандидатів, а у 2023 поклав початок переговорам про інтеграцію з Україною, що стало надзвичайно стрімкою інтенсифікацією процесу розширення організації. Такі зміни являються відображенням нової європейської дилеми – між політикою умиротворення агресора і зрадою європейських цінностей і принципів та захистом відданих демократичним ідеалам держав від російського імперіалізму та мілітаризму [104]. Суспільства та політичні середовища держав, що претендують на членство в ЄС, особливо Україна, Молдова, Грузія, Сербія та Чорногорія, є вкрай чутливими до дій, політичного впливу та культури Росії, що заснована на насильстві, корупції та авторитаризмі як способі співіснування [104]. За межами ЄС ці держави набагато більш схильні до планів РФ обмежити

або порушити їх суверенітет, контролювати їх територію та поневолювати її різними способами. Оскільки держав-претенденти на членство уже тісно пов'язані з ЄС економічно, демографічно та юридично, така російська політика має ефект дестабілізації, залякування чи загрози для самого ЄС.

Отже, порівняно з попередніми хвилями розширення, розширення у 2020-х роках є іншим, особливим та специфічним випадком, що є прямою відповіддю на екзистенційну загрозу, з якою зіштовхнулось об'єднання. Майбутнє розширення Європейського Союзу включає держави, суспільства яких значною мірою сформовані та травмовані війною чи повоєнними конфліктами, наслідки яких важко подолати. Окрім цього, даним державам властивий високий ступінь націоналістичних поглядів та настроїв як серед політикуму, так і серед суспільства. Також, потенційні майбутні держави-члени ЄС є вкрай вразливими економічно, мають системні проблеми з корупцією та, де-факто, є державами-банкрутами [104]. Все це суттєво ускладнює процес розширення, а також поглиблення інтеграційних процесів і потребує формування нових підходів до підтримки та реформування майбутніх членів європейської родини.

3.2. Поглиблення дезінтеграції та розпад ЄС

Можливість поглиблення дезінтеграції як вектор подальшого розвитку ЄС довгий час не розглядався як можливий європейськими лідерами. Однак, криза суверенного боргу Греції як один з перших надсерйозних викликів для Об'єднаної Європи поклав початок обговоренням про можливу дезінтеграцію та навіть розпад ЄС. Вперше в публічному дискурсі подібне побоювання сформулювала канцлер Німеччини Ангела Меркель під час розгляду Європейським Союзом шляхів вирішення боргової кризи в травні 2010 року: «Якщо євро зазнає краху, зазнає краху не лише валюта... Європа зазнає краху, а разом з нею ідея європейської єдності» [125]. Канцлер різко описала те, що, на її думку, було поставлено на карту в тому, що тим часом здається бути

довготривалою кризою не лише єврозони, а й самого процесу інтеграції. Інший високопоставлений німецький чиновник – міністр закордонних справ ФРН Ганс-Дітріх Геншер визначав ситуацію з борговою кризою в ЄС як найсерйознішу кризу в історії Об'єднання та ситуацію, що досягла надзвичайно складної та небезпечної точки [72].

Проте ЄС виявився надзвичайно міцною та стійкою до криз організацією. Історія ЄС знала безліч криз та пережила такі потрясіння, як:

- крах проекту Європейського оборонного співтовариства в 1954 році;
- відмова Франції від двох британських заявок на вступ у 1960-х роках;
- криза щодо внеску Великобританії в бюджет ЄС у першій половині 1980-х років;
- напівруйнування Європейської валютної системи в 1992–1993 рр.;
- поразка кількох запропонованих нових договорів на референдумах у Данії, Ірландії, Франції та Нідерландах після закінчення холодної війни;
- європейська боргова криза;
- міграційна криза;
- криза пандемії коронавірусу;
- безпекова криза, що почалась у 2022 році в зв'язку з російсько-українською війною [195, с.347]. Тривалий час ЄС виправдовував передбачення батька-засновника ЄС Жана Моне про те, що «Європа формуватиметься під час криз і буде сумою рішень, прийнятих для цих криз» [158]. Однак, такий прецедент як вихід однієї з держав-лідерів Об'єднаної Європи – Сполученого Королівства, похитнув впевненість у стійкості європейського проекту.

Брекзїт позбавив Євросоюз щонайменше трьох символів, які відігравали важливу роль у його самопрезентації та в значній мірі визначали майбутнє проекту. ЄС більше не в змозі називати себе «спільним домом» для півмільярда людей або ринком із 500 мільйонами споживачів. Населення ЄС скоротилося на 67 млн осіб, а єдиним шансом повернутися до попередньої репрезентативної позначки є наступна масштабна хвиля розширення. Шість країн, які вже давно очікують на вступ до Європейського Союзу (Албанія, Боснія і Герцеговина,

Косово, Чорногорія, Північна Македонія та Сербія), є невеликими, а їх сукупне населення не перевищує 18 мільйонів осіб. Перспективи євроінтеграції Молдови (2,6 мільйона населення) та України можуть дещо виправити ситуацію, але навіть якщо для України дійсним є більш оптимістичний показник населення у кількості 34 мільйона осіб, ЄС все ще не вдасться відновити «до-Брекзітовий» показник популяції [3].

Окрім цього, звичне для офіційного Брюсселя ототожнення Європейського Союзу з Європою загалом і, власне, присвоєння права виступу від імені всіх європейських народів суттєво втратило в легітимності та правомірності [42]. Поза Євросоюзом залишаються не тільки Україна, Молдова, держави Західних Балкан, Швейцарія, Норвегія, Ісландія та інші країни, без яких не можна уявити сучасну європейську культуру, але й Велика Британія, що відіграла колосальну роль у формуванні теорії та практики проекту Об'єднаної Європи і брала активну участь майже у всіх ключових етапах формування ЄС.

Наостанок, Брекзіт завдав надсерйозного удару по довірі до Європейського Союзу. Ідея органічного поєднання двох процесів — поглиблення і розширення інтеграції — вже не відповідає дійсності [45]. Презумпція великої привабливості ЄС для сусідніх країн, прийнята офіційним Брюсселем після краху соціалістичної системи, втрачає довіру. Оскільки з'явився антипод прагненню окремих країн приєднатися до Європейського Союзу, організація уже не може підтвердити свою історичну правильність і здійсненність своєї нинішньої політики.

Більшість дослідників європейської інтеграції та аналітиків міжнародних відносин зійшлися на думці, що референдум Великої Британії про вихід з ЄС є потенційним «спусковим механізмом» для запуску процесу розпаду європейської інтеграції. Термін «Brexit», що був введений в дискурс журналом Portman Teau, непрозоро натякав на загрозові для європейської інтеграції події навколо кризи суверенного боргу Греції, названого «Grexit» [90]. У той час як ефект боргової кризи, що сколихнув єврозону, обертався навколо довіри інвесторів до боргів країн, теорія доміно Brexit стосувалася довіри суспільства

до самого державного устрою ЄС. Минуло понад 7 років після доленосного голосування, але ефекту доміно так і не стало, що могло б свідчити про здорове та безпечне становище європейської інтеграції. Однак внутрішні кризи та проблеми, з якими повсякчас зіштовхується Союз протягом останніх кількох років вказує на те, що відсутність процесу прямого розпаду не може розглядатись як підстава для самозаспокоєння ЄС.

Після рішення Сполученого Королівства залишити Європейський Союз те, що раніше вважалося сценарієм кінця світу, все частіше почало розглядатися як один із можливих сценаріїв для ЄС [138]. До Брекзиту теорії дезінтеграції не давали великого простору для дискусій усередині інститутів ЄС, а також серед науковців та спеціалістів у Європейському Союзі, однак, після референдуму дезінтеграційні підходи набули широкого поширення, оскільки прагнули пояснити цей безпрецедентний процес [176]. Тепер навіть Європейська комісія розглянула альтернативи меншої або звуженої інтеграції у своїй «Білій книзі», що стало прямою реакцією ЄС на Брекзит.

Один зі сценаріїв поглиблення дезінтеграції передбачає подальшу невдачу європейської інтеграції в порівнянні з попередніми досягненнями та темпами процесів розвитку. Потенційно це буде виражено у рішенні держав припинити співпрацю у сфері просування спільної європейської політики у таких ключових галузях як міграція, безпека та оборона. Окрім того, деякі повноваження та компетенції, що розглядались як прерогатива наднаціональних установ, буде повернено на національний рівень, що змістить акцент на міжурядові відносини як домінуючий підхід до регіональної співпраці [176]. Розбіжності вирішуватимуться переважно на двосторонньому, а не наднаціональному рівні, а співпраця в рамках ЄС буде обмеженою та зосередженою на єдиному ринку. Такий сценарій не призведе до повного розпаду ЄС, оскільки економічна співпраця буде збережена як основа ЄС, однак більш амбіційні підходи до об'єднання зазнають краху.

Інший сценарій, що враховує збереження дезінтеграційних тенденцій та настроїв у ЄС, розглядає можливість для держав-членів «робити менше, але ефективніше», тобто зосередитись на кількох пріоритетних і найбільш перспективних напрямів для інвестиції сил та ресурсів. Критерії ЄС мають бути безпосередньо пов'язані з його здатністю реалізовувати та проводити в життя спільну політику. Цей сценарій також є варіантом дещо рівномірної і помірної дезінтеграцією, оскільки деякі галузі політики, які вже регулюються ЄС, можуть повернутися до національних урядів. Сценарій передбачає, що інститути ЄС сконцентрують свої зусилля та ресурси в тих галузях, де реально рухатися швидше, таких як інновації, торгівля, безпека та міграція, на шкоду тим, де це має обмежену додану вартість, таку як громадська охорона здоров'я, регіональна розвиток та соціальна політика [198]. Центральна ідея полягає в тому, щоб рухатися вперед у сферах інтеграції, що вже засвідчили свою ефективність та перспективність, але не розосереджувати сили на ненадійних та непевних напрямках, що, зрештою, приведе до зупинки поглиблення інтеграційних процесів та занурить Союз у стагнацію.

Дослідники європейської інтеграції прогнозують, що одним з найбільш вірогідних сценарії поглиблення дезінтеграції буде перехід ЄС на розвиток за принципом «мультишвидкісної» Європи як розвиток через поглиблення диференціації та розшарування ЄС. Досвід численних фундаментальних криз у ключових сферах політики за останні десятиліття та зростаючий тиск на Європу, щоб вона взяла на себе більше відповідальності як на регіональному, так і на глобальному рівнях, переконали «внутрішнє ядро» країн ЄС, що вони повинні об'єднати більше суверенітету – навіть якщо інші країни ЄС не готові це зробити [69, с.13]. Політичні, економічні, фінансові та суспільні зв'язки між державами, що є потужно вмотивованими до поглиблення інтеграції посилюються, зміцнюючи «почуття причетності» між ними, оскільки вони рухаються до набагато більш інтегрованого економічного та політичного союзу.

Держави внутрішнього ядра, де це буде можливо, використовуватимуть інструменти та механізми, передбачені договорами ЄС, щоб поглибити свій

рівень інтеграції та співробітництва. Однак, інтенсифікована співпраця не завжди може бути досягнута в рамках ЄС, особливо в контексті ЄВС і Шенгенської зони, і часом вимагатиме подальшої міжурядової співпраці поза рамками Союзу. «Стара Європа» - погодиться працювати разом за межами договорів ЄС, щоб заповнити вакуум невдалого наднаціонального політичного союзу, прийнявши такий сценарій як єдиний реалістичний шлях для досягнення своїх інтересів, на противагу тому, що низка держав периферії ЄС, на думку «ядра» гальмують та унеможлиблюють посилення ЄС до рівня глобальної сили та роблять неможливим співробітництво у сфері безпеки ЄС [69, с.14].

З іншого боку, фрагментація, до якої призводить диференційована інтеграція, створить поле нездорової конкуренції та ворожнечі між «центром» і «периферією», що постане новою загрозою внутрішнього розколу ЄС як єдиного блоку, а також закономірними прагненнями держав «периферії» до дезінтеграції. Держави «периферії», що є, по-перше, менш вмотивовані (або взагалі не вмотивовані) до поглиблення інтеграції, мають значно більш обмежені ресурси для таких процесів, а також мають потужне євроскептичне, популістичне та націоналістичне лобі, спершу стануть аутсайдерами євроінтеграції в ЄС, а пізніше можуть навіть наслідувати приклад Сполученого Королівства та прийняти категоричне рішення про відмову від продовження та поглиблення співпраці і покинути Європейський Союз. Загрозу диференціації та розшарування ядра та периферії в ЄС передбачили структуралісти у 80-х роках минулого століття. Зокрема, Стефан Мусто вважав, що «зростання нерівності, спричинене регіональною концентрацією економічної діяльності, призведе до постійної структурної кризи в Союзі, визначають перспективи розвитку нових [південних] держав-членів і перешкоджають подальшій інтеграції» [91, с.3].

В сфері економіки члени зони євро як ядро інтеграції збережуть та посилять свою співпрацю в рамках ЄС. Оскільки спільна валюта лежить в основі європейської інтеграції, кожна країна євро має завжди брати участь у кожному кроці інтеграції, який просуває зону євро до справжнього економічного та валютного союзу [69, с.14]. У той час як держави єврозони перебуватимуть у

процесі наближення до створення «європейського економічного уряду шляхом завершення банківського союзу та створення окремого постійного «євробюджету» на підтримку країн єврозони», держави периферії все більше віддалятимуться у своєму розвитку європейської співпраці [66]. Подальша інтеграція ядра у сферах оподаткування, соціальної політики та політики праці поглибить прірву як законодавчих рамок, так і практичних можливостей в межах союзу, що з часом призведе до повного розриву між блоками.

Обов'язки периферійних членів ЄС перед іншими міжнародними акторами можуть спричинити перешкоди для автономії, єдності та незалежності Союзу в сферах безпеки та оборони. Це може призвести до відмови від амбіційної мети ЄС щодо формування власних інструментів забезпечення безпеки та оборони. Повноваження ЄС можуть бути обмежені гуманітарними та цивільними аспектами політики, і лиш управління спільним ринком може залишитися відповідальністю Європейської Комісії. Проте, ідея європейського економічного союзу та уряду може бути відхилена, і держави-члени ЄС можуть представляти свої власні інтереси у фінансовій та економічній політиці, хоч позиції Європейського центрального банку як гаранта стабільності євро будуть збережені. Зменшення вимог до країн-членів та скорочення інтенсивності інтеграції може зберегти існування ЄС де-юре, але де-факто він перетвориться на дворівневий союз з обмеженими можливостями в економічних та цивільних сферах. Закрите ядро "Старої Європи" залишиться закритим, оскільки воно не зацікавлене в розширенні, і периферійні держави-члени ЄС можуть розпочати процес відокремлення. Таким чином, можлива дезінтеграція через розкол "Старої" та "Нової Європи" на два окремі інтеграційні об'єднання.

Наступний сценарій дезінтеграції є своєрідним продовженням попереднього, оскільки розглядає перспективи поглиблення диференціації та розриву між ядром і периферією ЄС, а також формулює можливі наслідки цих процесів. Сценарій визначається як перехід до нового наднаціонального об'єднання, але вже не через потенціал та структури ЄС, а через «федеральний стрибок» у нову систему [69, с.15]. Передумовою до такого майбутнього є факт,

що група держав ядра, очолювана Францією та Німеччиною, протягом останніх 15-17 років продемонструвала рішучу готовність зробити якісний стрибок до повноцінного федеративного політичного та економічного союзу.

Однак, сучасне положення ЄС, в рамках якого держави периферії суттєво гальмують інтеграцію, не дозволяє втілити на практиці прагнення ядра та суттєво поглибити свій рівень інтеграції в рамках існуючого ЄС «через суперечливе та непримиренне ставлення до майбутнього європейської інтеграції» [70, с.15]. Така ситуація може призвести до рішення про створення нового наднаціонального федерального утворення за межами існуючої інституційної та правової бази Європейського Союзу. Відмова від ЄС як майбутньої Європейської федерації на користь абсолютного нової платформи для розширення співпраці стане остаточною відповіддю на той факт, що різні погляди щодо майбутнього прогресу інтеграції більше не можуть бути узгоджені між усіма державами-членами ЄС [70, с.15]. Правовою основою нового союзу може стати Європейська Конституція, підготовлена в конституційній конвенції, а її дотримання буде очікуватись виключно від держав-членів нового утворення.

Нове об'єднання буде мати значно більші перспективи та значно ширший потенціал як платформа для формування федеративної держави в тому разі, якщо в його основі будуть посилені наднаціональні політичні та інституційні структури з сильними повноваженнями для прийняття і імплементації рішень, що буде якісно відрізнятись від існуючого законодавчого і виконавчого потенціалу ЄС. Нове федеральне утворення вимагатиме створення потужної виконавчої влади на чолі з обраним європейським президентом/прем'єр-міністром, сильного парламентського виміру та незалежної судової влади для вирішення правових суперечок у новому союзі [173, с.36].

Передбачається, що учасниками нового наднаціонального утворення стануть усі держави єврозони, в той час як держави за межами зони євро виявлять значно менше зацікавленості в зусиллях для такої глибокої та всеосяжної інтеграції. Держави периферії, безумовно, отримають запрошення, але приєднання вимагатиме від них повного прийняття зобов'язань та вимог

членства. Жорсткі вимоги цілковитої відданості концепції і цілям всеосяжної інтеграції дозволить об'єднанню уникнути досвіду, або навіть помилок ЄС – тобто не допустити внутрішньої диференціації [70, с.16]. Усі держави-члени зобов'язуються брати активну участь в усіх сферах політики, що підпадають під дію Європейської Конституції. При цьому, зовнішня диференціація буде лиш поглиблюватись, оскільки держави, що не є частиною нового утворення будуть, з одного боку, прагнути зберегти вигідні для власних національних інтересів сфери і галузі співпраці, але при цьому, не відповідатимуть рівню консолідованості, єдності та розвитку держав ядра, що погіршуватиме клімат для співпраці [70, с.16]. Глибокий політичний та соціально-економічний розкол між тими, хто створив новий союз, і тими, хто не приєднався до нового утворення, поглибить дезінтеграцію та поставить під питання майбутнє Європейського Союзу у сучасному його вигляді.

Незважаючи на те, що дані сценарії пропонують доволі песимістичні прогнози для Об'єднаної Європи у форматі Європейського Союзу, більшість теорій міжнародної співпраці та інтеграції, зокрема історико-інституціоналістська, ліберальна міждержавна та неофункціоналістсько-трансакціоналістська теорії європейської інтеграції, стверджують, що співпраця між європейськими державами як ядра, так і периферії в рамках настільки інституціоналізована та тісна, а зв'язки економічної взаємозалежності, які їх об'єднують, настільки міцні, що сценарій повного розпаду для ЄС є нереалістичним та гіперболізованим [195, с.358]. Попри втішання теоретиків євроінтеграції, Європейський Союз дійсно є надзвичайно вразливим до внутрішньополітичної ситуації в державах, особливо до негативних реакцій на поглиблення євроінтеграції, що проявляється у зростанні національного популізму та євроскептицизму в суспільствах та політикумах держав-членів. Оскільки в державах, керованих урядами популістів, як то Угорщина, підтримка громадянським суспільством сильної європейської ідентичності доволі низька, а сильних загальноєвропейських політичних партій, що могли б ефективно інтегрувати та виступати посередником у їхніх суперечливих інтересах немає, це

створює ситуацію загрози для ЄС та ставить під питання спроможність Об'єднання до подальшого розвитку [195, с.359]. Ця вразливість є особливо гострою в контексті валютного союзу, криза якого спричинила серйозні розподільні конфлікти в євроні. Важко передбачити, як саме ЄС може розпатися, але, якщо він відбудеться, дуже ймовірно розпочнеться з відокремлення євроні від держав, що відмовились від валютного союзу. Хоч такий розкол може і не поставити під загрозу саму концепцію існування ЄС, але відгомін такої події, безсумнівно, насамперед дасть потужний поштовх антиєвропейським рухам на всьому континенті та вимагатиме величезних і постійних колективних зусиль з боку існуючих проєвропейських еліт, щоб зберегти міцність європейської єдності під загрозою розпаду.

Гіпотетичні сценарії дезінтеграції є корисними інструментами для визначення потенційних майбутніх шляхів з метою досягнення бажаних цілей. Вони не є ані неминучими пророцтвами для Європейського Союзу, ані простими, детальними та готовими до використання планами, проте вони спонукають до роздумів ілюстрації майбутніх можливостей. Європейська комісія рішуче підкреслила, що п'ять запропонованих бачень майбутнього розвитку ЄС, як оптимістичних, так і песимістичних не вважаються взаємовиключними, але можуть поєднуватися та доповнювати один одного. 13 вересня 2017 року президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер у своєму зверненні про стан Союзу у 2017 році запропонував власну альтернативну, амбітну ідею щодо майбутнього розвитку ЄС, щоб «побудувати більш об'єднану, сильнішу, більш демократичну Європу» [103]. Така амбітна ціль потребує перегляду ключових сфер функціонування та політик ЄС з урахуванням загроз, представлених в сценаріях, як основи подальшого реформування Європейського Союзу.

3.3. Стратегія реформування ЄС задля подолання дезінтеграційних тенденцій

Численні кризи у різних сферах діяльності та політики ЄС, такі як криза євро, міграційна криза та криза верховенства права, кидають виклик здатності Європейського Союзу протистояти викликам, що відображається на існуючих сценаріях розвитку ЄС. Труднощі, з якими зіштовхнувся Європейський Союз протягом 20 років викрили проблеми функціонування та співпраці в політичній, економічній та безпековій сфері, що актуалізує потребу у реформуванні ЄС та перегляді підходів до політики у цих сферах [81]. Прагнення ЄС досягнути стратегічної автономії, здатності діяти рішуче, а також розширюватись та зростати вимагає реформування ЄС.

Сферою, що найбільше потребує реформування та перегляду існуючих підходів являється політичний вимір діяльності Європейського Союзу та функціонування держав-членів в його межах. Договір про Європейський Союз визначає ключові цінності, на яких заснований Союз, зокрема повагу до людської гідності, свободу, демократію, рівність, верховенство права та повагу до прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин [178]. Однак в останні роки ЄС держави-члени все частіше нехтували цими цінностями та не дотримувалися їх. Європейська Комісія мала вкрай обмежені повноваження та можливості та інструменти для впливу на порушників, що вкотре сформувало розуміння необхідності розробки необхідних важелів впливу на держави задля дотримання ключових принципів, зокрема принципу верховенства права.

Злісними порушниками принципу верховенства права в ЄС є Польща та Угорщина, на чолі яких тривалий час знаходяться уряди популістів. Коаліційний уряд Польщі, очолюваний партією «Право і справедливість», і уряд Угорщини «Фідес» підірвали незалежність судової системи, громадських ЗМІ, а також стали перешкодою для забезпечення основних прав людини [166, с.2]. Небезпека для ЄС полягає у тому, що з поширенням популярності популістів, зокрема крайніх правих, та націоналістичних настроїв в різних куточках Союзу, створює загрозу розширення списку порушників цінностей ЄС. Багато партій з

радикальними ідеологіями сповідують цінності, що суперечать цінностям Європейського Союзу.

Все більш очевидною та зрозумілою стає проблема того, що існуючі в ЄС механізми боротьби з порушеннями цінностей ЄС мають недоліки, у той час як ЄС має ефективніше захищати свої цінності та гарантувати, що країни-члени їх дотримуються. Реформою, що пропонує новий погляд на нагляд та забезпечення дотримання цінностей ЄС та верховенства права зокрема, потенційно є перегляд умов доступу до Європейського бюджету, фінансування та дотацій. Така реформа передбачає залежність доступу до європейського фінансування від поваги до верховенства права і політичного плюралізму в державі. Відповідний інструмент був заснований та введений в експлуатацію Регламентом 2020/2092, що вимагає від держав дотримання норм верховенства права і принципів ЄС в якості однієї з ключових умов для доступу до європейського бюджету [110].

Незважаючи на те, що Європейська Комісія отримала певний інструментарій для більш рішучих дій, його імплементація викликала обурення Польщі та Угорщини в рекордні терміни то в черговий раз занурила ЄС в стан розбрату та інституційної неузгодженості, що вимагало реформування даного важелю впливу. Більшість урядів держав-членів та істеблішмент ЄС стверджують, що принципи верховенства права, традиції та спільні цінності автоматично випливають із статті 2 Договору про Європейський Союз і що кожна держава-член має їх поважати, а їх порушення ставить під загрозу сам ЄС [110]. У той же час, позиція Польщі полягала у визнанні принципу верховенства права відповідно до Статті 2 не обов'язковими для держав-членів, оскільки вони є зобов'язаннями лише для самого ЄС. Варшава і Будапешт стверджують, що ЄС не має достатніх повноважень для визначення принципів верховенства права або встановлення умов, що визначають його дотримання, а відповідно, Регламент 2020/2092 ЄС переслідує захист цінностей Статті 2, не дотримуючись процедури, передбаченої Статтею 7 Договору про Європейський Союз [110]. Відсутність ясності між принципом верховенства права та розумним фінансовим

управлінням бюджетом позиціонувалась як порушення принципу правової визначеності.

Проблема концепції верховенства права в ЄС та, відповідно, її зв'язку з європейським фінансуванням полягає в її складності та невизначеності, що суттєво перешкоджає конкретизувати вимоги до держав-членів і контролювати виконання ними настанов. Це вплинуло на вибір ЄС більш прагматичного підходу, який фокусується на поступовому прогресі у вибраних сферах з більшою ймовірністю успіху. Проте такий розрізнений підхід до верховенства права означає, що облік інтересів у різних секторах практично відсутній навіть там, де можна було встановити прямий зв'язок з верховенством права [134]. У зв'язку з цим були зроблені обмежені спроби встановити порядок денний у галузі верховенства права у традиційних секторах розвитку, таких як розвиток приватного сектору, торгівля та управління природними ресурсами, навіть там, де головною проблемою були погане верховенство закону та корупція.

Для подолання невизначеності в даному аспекті та задля виключення можливості маніпулювати такою невизначеністю, ЄС має визначити комплексну стратегію боротьби з такими питаннями як корупція, обмеження свободи слова, політичний тиск та інші як частинами концепції верховенства права. Для цього необхідно чітко висвітлити взаємозв'язки між боротьбою з найбільш гострими проблемами, на кшталт корупції, верховенством права та європейським фінансуванням. Як перший крок, ЄС має розробити уніфіковану та всеосяжну структуру, яка нерозривно пов'язує боротьбу з корупцією та стратегії та заходи з верховенства права [134]. Такі рамки повинні, серед іншого, чітко окреслювати зв'язки між боротьбою з порушеннями та верховенством права. По суті, ЄС повинен припинити розглядати верховенство права єдине питання, сегментувавши його на пов'язані елементи та ключові складники, що є недоліками верховенства права. Крім того, ЄС має визнати верховенство права основою своєї зовнішньої діяльності, а не лише одним із її аспектів). Таким чином, стандарти верховенства права можуть служити орієнтиром для сприяння повазі прав людини, гендерної рівності та демократичних принципів, що

відповідає основним цілям ЄС, включаючи мир, стійкість, безпеку, торгівлю, розвиток приватного сектору та управління природними ресурсами.

Таким чином, ЄС отримає справді ефективний та беззаперечний засіб політико-адміністративного тиску. Неліберальні та обмежено демократичні уряди, що є чутливими до правових оцінок, підкріплених відповідними конкретними та прозорими вимогами, піддаватимуться набагато більшому впливу, зазнавши удар по бюджетам та економічній безпеці. Про це свідчать як прямі економічні показники (наприклад Угорщини, де структурні фонди складають 4% ВВП), так і трансформація позицій і поведінки держав під тиском (Угорщина в умовах переговорів щодо інтеграції України, або санкційної політики) [104]. Реформування, або радше розширення концептуального розуміння верховенства права та правове визначення всіх його складників та аспектів дозволить присікти будь-яке ухилення від європейських цінностей державами-членами під загрозою обмеження доступу до європейського бюджету.

Події російсько-української війни та реакції ЄС виявили ще одну гостру політичну проблему, але вже у сфері прийняття рішень та формування спільної політики і позиції на міжнародній арені. Традиційні дебати стали вкрай запеклими та непримиримими в світлі різючих розбіжностей в геополітичних поглядах та орієнтирах більшості держав-членів ЄС та Угорщини, а віднедавна, ще й Словаччини. Угорщина неодноразово паралізувала процес прийняття рішень щодо допомоги Україні, її євроінтеграції та санкційної політики проти Росії, накладаючи вето, що актуалізувало дискусії про можливість скасування права вето загалом. Однак, право вето розглядається державами-членами як гарантована можливість впливу та контролю на особливо важливі рішення в контексті наднаціональної політики, тому важливе для подальшого розвитку Союзу.

Однією з пропонованих реформ у цій сфері є концепція «вето+», що передбачає дворівневий перегляд права вето. «Вето+» посилить цінність такого права задля використання лише у вкрай суттєвих випадках за гострої

необхідності, а не за мінімальної незгоди з політикою [104]. Тобто вето має відображати не ситуаційну потребу або вигоду, а тверде переконання держави у тому, що певне рішення, ухвалене в ім'я загальноєвропейських інтересів, насправді ставить під загрозу національні. З іншого боку, вето більше не здійснюватиметься однією державою, натомість єдиною можливістю накладення буде воля щонайменше двох держав-членів, що приєдналися до ЄС в рамках різних хвиль розширення [104]. Це допоможе уникнути певних союзів за інтересами та не дозволить лобіювати інтереси конкретної групи держав, як то Франція та Німеччина, або Угорщина та Польща.

Такий підхід до процесу прийняття рішень та концепції права вето зокрема дозволить уникнути ситуацій, подібних до тих, що склались навколо прийняття рішень щодо України з застосуванням права вето Угорщиною, що використовувала вето як інструмент досягнення певної вигоди для власних інтересів. В світлі перспектив майбутнього розширення ЄС та суттєвого збільшення кількості голосів в процесі прийняття рішень, дана реформа може стати ключовою для уникнення не конструктивних блокувань процесів, а також допоможе більш ефективному та оперативному формуванню спільних рішень та політики.

Перспектива нової масштабної хвилі розширення ЄС актуалізують потребу реформування підходу до європейської інтеграції нових держав. Традиційно, хвилі розширення здійснювалися за принципом «все або нічого». Претендентам на членство необхідно було виконати всі умови у всіх сферах громадської діяльності та управління, незалежно від кількості років переговорів, необхідних досягнення цього повного результату, і лиш потому Європейська Комісія надавала висновок про схвалення держави як повноцінного члена ЄС, або ж про відмову. Однак, такий підхід суттєво затягує у часі інтеграційний процес, що може відображатись як на привабливості ЄС, так і на вмотивованості держав, що прагнуть євроінтеграції (що особливо яскраво демонструє приклад Туреччини).

Альтернативою може бути заміна принципу абсолютної інтеграції на поступове або поетапне приєднання держав. Це передбачає, що держави-члени приєднуватимуться до ЄС поступово в різних сферах державної політики і діяльності. Як тільки держава інтегрує публічну політику ЄС, один із міністрів національного уряду може приєднатись до засідань в Раді ЄС у тому підрозділі, що приймає рішення щодо цієї сфери політики і в рамках тих засідань, що присвячені проведенню та розвитку цієї політики [104]. За тими сферами, за якими держави-кандидати ще не інтегровані до ЄС, їхні представники матимуть статус спостерігача. У більш загальному плані, коли країна-кандидат інтегрована до ЄС певною мірою, глава її уряду бере участь у дискусіях у Європейській раді, органі, який об'єднує глав держав та урядів та спрямовує політику ЄС, не виконуючи її та не видаючи законів. Наприклад, коли держава буде на 50% інтегрована до ЄС, депутати-спостерігачі в Європарламенті набудуть статусу законодавців. Коли держава досягне рівня інтеграції у 65%, вона отримає можливість призначити комісара Європейського парламенту. Коли держава буде на 100% інтегрована до ЄС, її комісар зможе обійняти одну з трьох посад виконавчого віце-президента [104].

Таким чином, поступова інтеграція дозволить як натхненню досяжними результатами активну євроінтеграційну діяльність держав-кандидатів, так і допоможе ЄС швидше та більш ефективно співпрацювати з новими партнерами. Цей новий метод розширення дозволить уникнути цього остаточного випробування за принципом «все чи нічого», яке затягує процес вступу до ЄС в рамках майбутньої хвилі, як ніколи раніше, породжуючи гіркоту та дозволяючи націоналістичним, неліберальним політичним силам, помилково звинувачувати тільки ЄС у цьому продовженні та відсутності рішучості та рішення у процесі приєднання.

Сфера економіки традиційно вважається найбільш успішною сферою глибокої інтеграції Європейського Союзу. Серед визначних досягнень ЄС виділяються створення спільного ринку, що є найбільшим торговим блоком світу, а також досить великої валютної зони, що послуговується спільною та

спеціально створеною монетарною одиницею – євро [28]. Однак, незважаючи на вражаючі успіхи, на даному етапі Європейський Союз переживає певну стагнацію у сфері економічної інтеграції та має значні недоліки, що перешкоджають подальшому зростанню та федералізації Об'єднання. Організація має недовершений та неповний банківський союз, що обумовлено відсутністю загальноєвропейського фонду гарантування вкладів. В Європейському Союзі немає союзу ринків капіталу, тому він надмірно залежить від банків і не має екосистеми венчурного капіталу [171]. Найважливіше, ЄС досі не має повноцінного фіскального союзу з федеральним бюджетом, що дозволив би позиціонуватись ЄС як єдиній структурі і одиниці на міжнародній економічній та політичній арені. Кожна держава має свій власний національний бюджет, а податково-бюджетна політика слабо координується відповідно до правил Пакту стабільності та зростання, що не дозволяє країнам накопичувати занадто великий борг і дефіцит, та супроводжується невеликим спільним бюджетом, еквівалентним 1% ВВП, для фінансування деяких спільних політик, на кшталт сільського господарства, або освіти та науки [171]. Абсолютна децентралізація банківського та фіскального секторів створює перешкоду для поглиблення інтеграції та переходу на якісно новий рівень консолідованості для Європейського Союзу.

Протягом останніх 3 років була зроблена спроба переглянути підхід до фіскальної політики в ЄС. В часи кризи пандемії Covid-19 на базі ЄС було створено зародкове фіскальне об'єднання з централізованим бюджетом у 750 мільярдів євро, при цьому Європейський Союз вперше запозичив кошти на міжнародних ринках. Так звані фонди NextGenerationEU призначалися для інвестицій в держави, що найбільше постраждали від пандемії, і фінансувалися за рахунок випуску облігацій на європейському рівні. Однак, ініціатива NextGenerationEU діє як тимчасовий фонд ad hoc, дія якого скінчиться у 2027 році [171]. Оскільки в кулуарах Європейської Комісії не було жодних планів та обговорень щодо продовження або розширення дії фонду та широкого поширення єврооблігацій та заміщення державного боргу, а також щодо

перенесення податків з національного рівня на європейський, то ЄС знову залишиться без дієвого фіскального інституту.

Присвоєння фіскальної влади є життєво важливим етапом в трансформації ЄС з міжнародної організації з високим ступенем інтеграції в повноцінний федеративний політичний союз Європи. Перехід ЄС від конфедеративної утворення до федеративного залежить від розвитку здатності до самовизначення, а з усіх компетенцій саме фіскальний потенціал визначає здатність до самовизначення суверенних держав [155]. Створення європейського фіскального потенціалу вимагатиме революційного політичного акту, а також надзвичайно потужної інтеграційної волі і прагнень держав-членів. Правовим актом, який створює європейський фіскальний потенціал, може бути лише новий договір про реформування ЄС, ухвалений більшістю голосів. Крім того, це потребує часткове реформування інституційної структури ЄС, щоб забезпечувати її здатність ефективного операційного управління новою сферою інтеграції [155]. Такий підхід закладе основу для подальшої інтеграційної еволюції Об'єднання та допоможе уникнути сценаріїв дезінтеграції або диференційованої інтеграції.

Важливим аспектом економічної діяльності ЄС, що потребує реформування та поглиблення інтеграції є питання бюджету ЄС. На даному етапі бюджет Європейського Союзу фінансується здебільшого за рахунок прямих трансфертів із національних бюджетів (понад 70%) і, значно меншою мірою, за рахунок так званих власних ресурсів, тобто ресурсів, зібраних державами-членами у сферах, які регулюються правом ЄС (наприклад, сільське господарство, тарифи) і згодом перераховані до бюджету ЄС [155]. Такий підхід обмежує можливості ЄС вільно розпоряджатись фінансовими ресурсами та скеровувати їх на власний розсуд, адже держави-члени продовжують жорстко контролювати витрати.

Створення власного повноцінного фіскального потенціалу ЄС для фінансування європейських суспільних благ, таких як енергетичні з'єднання, спільні оборонні закупівлі або ініціативи щодо прискорення переходу до «зеленої» економіки, що було запропоновано раніше, може стати вдалим

початком для формування основи автономного європейського бюджету. Центральний бюджетний потенціал може також включати консолідовану версію механізму тимчасової підтримки для пом'якшення ризиків безробіття в надзвичайній ситуації (SURE), що працює як автоматичний стабілізатор, що допомагає фінансувати короткострокові допомоги по безробіттю у важкі часи [171]. Поглиблення економічної та фіскальної інтеграції зменшить внутрішні економічні розбіжності та збільшить вплив Європейського Союзу на світовій арені.

Для того щоб уникнути протидії створенню європейського бюджету з боку заможних держав необхідно сформувані нові податково-бюджетні правила, що обмежують внутрішні витрати. Щоб отримати фінансування з центрального бюджетного потенціалу, держави-члени повинні погодитись з реалістичними шляхами Європейської комісії з досягнення збалансованої фіскальної позиції. Ліміт дефіциту в 3% ВВП і ліміт боргу в 60% ВВП повинні залишатися як орієнтир (їх зміна вимагатиме зміни договору), але концепцію стійкості слід розглядати як результат постійного діалогу між державами-членами та інститутами ЄС, причому ця тенденція набагато важливіша, ніж темпи скорочення боргу [171]. Крім того, правило скорочення боргу у розмірі 1/20 має бути скасовано. Інакше Європейський Союз може повернутися до надмірної жорсткої економії, що проклала шлях до низького та повільного зростання і популізму після світової фінансової кризи.

Війна в Україні вкотре продемонструвала межі функціонування зовнішньої політики, політики безпеки та оборони Європейського Союзу. Стало очевидним, що якщо ЄС хоче вижити в умовах, що характеризуються підвищеним геополітичним динамізмом та регіональними безпековими загрозами, Союз має провести реформи, що можуть забезпечити ефективну систему управління зовнішньою політикою та безпековою і оборонною політикою [145]. Перш за все, Європейській Комісії варто розвивати «Стратегічний компас» у напрямку всеосяжної, запобіжної та амбітної Європейської стратегії безпеки та оборони, адаптованої як до нинішніх, так і до

майбутніх загроз у всіх галузях, включаючи конвенційні та гібридні [179]. Необхідно активізувати діалог про співпрацю на наднаціональному рівні, щоб дати Союзу більше свободи дій у прийнятті спільних рішень у галузі європейської безпеки та можливостей. Це допоможе європейській безпеці хоча б частково вийти з під «безпекової парасольки» Сполучених Штатів та позбутися цілковитої залежності від НАТО.

Для ЄС важливо збалансувати безпекову політику з його фундаментальними цінностями. У цьому сенсі Союз повинен забезпечити, щоб громадяни ЄС були проінформовані про військові та цивільні місії, а також залучені до процесів прийняття рішень, пов'язаних з ними, особливо з метою прозорості та демократичної легітимності [179]. Необхідно забезпечити інклюзивний підхід, який дозволить більшій кількості людей сісти за стіл переговорів у пошуку довгострокових розв'язань конфліктів. ЄС має продовжувати диверсифікувати та зміцнювати свої ланцюжки поставок, щоб гарантувати стратегічні ресурси, життєво важливі для забезпечення його стратегічної автономії в обороні за відповідного переходу до «зеленої» економіки [179]. Подібний підхід допоможе укріпити не тільки оборонну безпеку ЄС, але й безпеку в галузі енергетики та стратегічно важливих ресурсів. Цей комплекс реформ природно вимагає поступок суверенітетом з боку національних урядів, але є надзвичайно важливими для життєздатності та майбутнього розвитку ЄС.

ВИСНОВКИ

Європейський Союз, що є найбільш масштабним, і водночас, амбіційним інтеграційним об'єднанням в історії сучасних міжнародних відносин, протягом останньої чверті століття зіткнувся з численними надскладними кризами та викликами, що актуалізували роздуми та прогнози про майбутнє та долю проєкту Об'єднаної Європи. Виклики та ситуації невизначеності у таких ключових сферах діяльності ЄС як політична, соціальна, економічна та безпекова обумовили зростання та поширення дезінтеграційних тенденцій як у стриманих, так і досить радикальних та небезпечних для ЄС формах.

Поступові зусилля щодо поглиблення інтеграції у політичній сфері як ключові кроки до формування політичного союзу викликали серед низки держав-членів рішучий супротив, намагаючись зберегти національний суверенітет. Національні уряди не просто перешкоджають подальшій інтеграції, але й намагаються повернути собі ряд ключових повноважень, що вже тривалий час знаходяться в юрисдикції наднаціональних інституцій, керуючись державоцентричним баченням міжнародних відносин. Функціонування політичного виміру ЄС погіршує і ускладнене управління в рамках масштабного об'єднання різних політичних систем та культурних кодів, а також певно невідповідність компетенцій та повноважень наднаціональних органів та інституцій, що робить їхню діяльність малоефективною. Надмірна бюрократизованість ЄС, складний і тривалий процес прийняття рішень в комплексі з дилемою реалізації політики та правозастосування слугує одним з головних аргументів національних урядів на користь повернення суверенітету державам задля більш ефективного здійснення політики.

Інституційна та політична слабкість ЄС стала основою для розвитку в державах-членах внутрішньополітичних деструктивних для євроінтеграції тенденцій – євроскептицизму, популізму та націоналізму. У відповідь на кризи ЄС та нездатність вирішити їх на наднаціональному рівні в політичних колах

держав поширюються заклики щодо обмеження євроінтеграції, або навіть цілковитої відмови від неї. Політики-популісти, а також націоналісти, використовують євроскептичні гасла для просування власної політики, що суттєво підриває європейську єдність та перспективи поглиблення інтеграції.

Виклики та кризи у соціально-економічній сфері стали практичною ілюстрацією інституційних та коопераційних проблем ЄС. З одного боку, на національному рівні ЄС або мав обмежені і слабкі компетенції, інструменти та механізми кризового врегулювання та адекватного реагування на виклики, що зробило його дії вкрай обмежено ефективними. З іншого боку, держави-члени неодноразово демонстрували неготовність діяти спільно та злагоджено в стресових умовах, воліючи захистити виключно національні інтереси та відверто ігноруючи як Європейську Комісію, так і потреби інших держав Союзу.

Так, в умовах європейської боргової кризи держави ЄС категорично відмовились від політики солідарності та шляхів полегшення боргових тягарів, що загострило ситуацію скрути для держав-боржників з одного боку, а з іншого, сприяло поширенню тенденції економічної кризи у всьому Європейському Союзі, зокрема і у державах, яких спершу не зачепила криза суверенного боргу. Більше того, нездатність ЄС врегулювати кризу наднаціональними заходами та відмова держав-членів діяти злагоджено та солідарно спровокували суттєве поглиблення соціально-економічного розриву між державами Союзу, що стало підґрунтям для розшарування ЄС на потужне та прогресивне «ядро» та слабку і економічно відсталу «периферію».

Подальша міграційна криза лише посилила розбіжності між державами ЄС, ставши додатковим тягарем як на економіку менш заможних держав, так і на їх соціальних сектор. Міграційна криза також спровокувала міжкультурний конфлікт, що стало результатом зіткнення полярних культур Європи та Близького Сходу, що в свою чергу, загострило прояви націоналізму в європейських державах. Крайнім потужним викликом у соціально-економічній сфері стала пандемія вірусу Covid-19. Дана криза продемонструвала рішучу орієнтованість держав-членів ЄС (і навіть лідерів Союзу Німеччини та Франції)

на внутрішні потреби та національні інтереси, а також засвідчила обмеженість ресурсів та повноважень європейських інституцій у врегулюванні непередбачуваних криз.

Низка викликів у сфері економіки та суспільства стали як підтвердженням нездатності ЄС діяти як єдиний політичний організм в умовах непередбачуваних ситуацій різної природи та характерів, так і свідченням низької вмотивованості держав-членів діяти на наднаціональному рівні та бути відданими наднаціональним інтересам і потребам.

У 2022 році ЄС зіткнувся з *надзвичайною загрозою у сфері безпеки та оборони*, що виявило неготовність Європи до різких змін геополітичної ситуації. Війна Росії проти України актуалізувала обговорення обороноздатності ЄС в умовах як конвенційної, так і гібридної війни. Хоча традиційно у питаннях безпеки та оборони Європа покладалася на Північноатлантичний Альянс, реальна безпекова загроза в європейському регіоні виявила небезпечність такого підходу. ЄС має ефективні інструменти боротьби з субконвенційними безпековими викликами, однак, проти загрози прямої агресії Союз немає жодних автономних інструментів боротьби та відповіді. Усвідомлення помилковості НАТО-орієнтованої безпекової політики почало формуватися ще в період Югославських війн, однак держави-члени ЄС не виявляли готовності чи хоча б прагнення докладати зусиль до забезпечення, так званої стратегічної автономії. Пасивність національних урядів та відсутність ініціатив на наднаціональному рівні призвели до повної залежності безпеки ЄС від «парасольки безпеки» США.

Війна Росії проти України підкреслили відсутність у ЄС достатніх, або принаймні мінімальних ресурсів для забезпечення стабільності в регіоні. Ситуація небезпеки поточного підходу ЄС до безпеки та оборони загострюється у світлі можливого обрання радикального Дональда Трампа в якості 47-го президента США, що неодноразово заявляв про прагнення відмовитись від частини зовнішньої політики США за межами Америки, або навіть вивести США з НАТО. Залежність безпекової ситуації в Європі від політичного клімату в США та господаря Овального Кабінету актуалізує надзвичайно гостру потребу

формування незалежної безпекової та оборонної політики для ЄС, що передбачає всі можливі загрози та небезпеки у безпековому секторі з огляду на політику світових держав-лідерів.

Прогнозування та розробка можливих сценаріїв майбутнього для ЄС стали одними з важливих інструментів осмислення поточного становища ЄС та впливу сучасних тенденцій та проєкт Об'єднаної Європи в середньо- і довгостроковій перспективі. Хоча ЄС регулярно зіштовхується з проблемами, викликами та кризами, частина з яких походить з середини Союзу, сценарії еволюції ЄС як інтеграційного об'єднання мають місце. Реалістичним та стримано оптимістичним, хоч і не дуже амбіційним сценарієм є лінійне зростання ЄС зі збереженням статусу-кво.

Європейський Союз продовжуватиме функціонувати за заданими раніше принципами та напрямками, зосередившись на найбільш успішних та перевірених часом сферах інтеграції, як то економічна. Відповідно, реформи та зміни здійснюватимуться виключно у таких «безпечних» царинах, що не викликать спротиву у державах і матимуть прогнозований результат. Однак, сценарій передбачає і таке проблематичне завдання як представлення ЄС як єдиного суб'єкта на міжнародній арені, що потребує перегляду процедур прийняття рішень та досягнення абсолютної згоди між державами. Інший сценарій передбачає диференційований підхід до інтеграції, в рамках якого держави поступово, а не синхронно здійснюватимуть зближення у тих чи інших сферах. Тобто ступінь та інтенсивність інтеграції залежатиме від внутрішніх ресурсів держави, що дозволить швидше розвивати ЄС, однак переведе його в «мультишвидкісний» режим. Однак, такий сценарій залишає відкритим вікно для дезінтеграції, що може стати прогнозованим результатом диференціації. Сценарії еволюції ЄС демонструють стриманість щодо розуміння розвитку ЄС, оскільки сучасне становище Об'єднаної Європи вказує на обмежену готовність держав-членів до інтенсивних зусиль в сфері інтеграції та розвитку.

Сценарії, що розглядають можливу дезінтеграцію Європейського Союзу, представляють собою значно більший інтерес для розуміння ключових ризиків

та загроз Об'єднанню, оскільки вони слугують віддзеркаленням найбільш важливих в контексті інтеграційних процесів тенденцій та течій в ЄС. Один з основних сценаріїв дезінтеграції прогнозує провал інтеграції у важливих сферах та рішення держав припинити співпрацю у сфері просування спільної європейської політики у таких ключових галузях як міграція, безпека та оборона. Розчарувавшись у функціонуванні ЄС та його низькій ефективності, держави закономірно прагнутимуть повернути собі повноваження та компетенції, що знаходяться у юрисдикції наднаціональних інституцій, що дискредитували себе. Двосторонні міждержавні відносини виявлять себе значно ефективнішим підходом до регіональної співпраці, що ліквідує потребу у наддержавному майданчику. Іншим можливим сценарієм, що відображає дезінтеграційні тенденції є своєрідне звуження інтеграції в рамках ЄС. Держави погодяться обмежити спільну діяльність та продовжити інтеграцію тільки в окремих галузях, що не становлять загрози для національного суверенітету і є вигідним для всіх держав членів. Це може передбачати повернення до формату Європейського Економічного співтовариства, що означає відмову від будь-яких амбіцій щодо створення Європейської федеративної держави. Помірна дезінтеграції призведе до поступової деградації ЄС як інтеграційного об'єднання.

Наступні сценарії являються логічним продовженням оптимістичного сценарію диференційованої інтеграції, проте вказують саме на дезінтеграційний потенціал такого підходу. Спершу держави, що класифікуються як «ядро» або «периферія» будуть нерівномірно продовжувати інтеграцію, знаходячись на різних рівнях економічних можливостей та розвитку. Спершу така стратегія дійсно може працювати та видаватися ефективною. Однак, якщо зусиль щодо скорочення розриву між «ядром» та «периферією» не буде здійснено, а рівень інтеграції не досягне однакового показнику в середньостроковій перспективі, дезінтеграція буде незворотною та неминучою. Держави «ядра» будуть продовжувати свої зусилля, в той час як в державах «периферії» євроскептичні настрої помітно зростатимуть. Нерівність призведе до розриву важливих зв'язків

між полюсами ЄС, оскільки для більш розвинених держав слабші партнери стануть тягарем, а держави «периферії», у свою чергу, будуть відчувати себе небажаними у колі колишньої «європейської родини». Таким чином, диференційована інтеграція може стати прямим шляхом до того, що традиційно розглядалось неможливим апокаліптичним сценарієм – розпаду ЄС. При цьому, Об'єднана Європа продовжить існувати, але у значно вужчій формі об'єднання держав Північної і Західної Європи, а отже, і в рамках іншого, нового союзу. Таким чином, поточні тенденції ЄС вказують на можливість ослаблення інтеграції, її відкату, звуження ЄС, і навіть його розпаду як апогею дезінтеграції.

Розглянуті сценарії створюють якісне підґрунтя для розробки стратегії реформування ЄС задля збереження його основної цінності – інтеграційного потенціалу. Питання реформування ЄС фігурує в порядку денному вже не одне десятиліття, але складність такого процесу суттєво перешкоджає реалізації рішучих реформ та дій. Проаналізувавши виклики та кризи, з якими зіштовхувався ЄС, специфіку і слабкі місця його реакції, а також існуючі прогнози та сценарії майбутнього Об'єднання, можемо запропонувати ряд заходів по реформуванню різних аспектів діяльності Європейського Союзу.

Політичний вимір діяльності, що в рамках амбіцій ЄС можна виділити як один з пріоритетних, потребує суттєвого перегляду підходу. Перш за все, необхідно відновити та забезпечити неухильне дотримання цінностей та принципів ЄС, особливо демократії та верховенства права в державах-членах. Оскільки цінності є ідеологічною основою для ЄС, їх дотримання є обов'язковим атрибутом здорового функціонування об'єднання. Це передбачає роботи з правовою системою та конкретизацією категорії верховенства права, а також точкових зусиль щодо кожного окремого аспекту даної категорії. Необхідно також підсилити вплив європейських інституцій інструментами впливу та механізмами примусу держав-членів до виконання настанов Європейської Комісії.

Для подальшого ефективного функціонування, особливо в умовах розширення кола осіб, що приймають рішення після наступної хвилі

розширення, реформування потребує система прийняття рішень, зокрема право вето. Можливим рішенням проблем у цій сфері є заміна класичного права вето на «вето+», що передбачає більш зважений та серйозний підхід до застосування такої міри, а також унеможливлення одноосібного блокування прийняття рішень. Майбутнє розширення потребує також перегляду підходу до інтеграції нових членів. Зокрема, перспективним варіантом є заміна традиційного формату цілковитої інтеграції після виконання ряду умов на поступову інтеграцію у різних сферах з пропорційним збільшенням залученості у діяльність ЄС. Реформи політичного сектору дозволять ЄС обійти ряд проблем та перешкод як регулярного функціонування, так і процесу розширення.

Сфера економіки як основа європейської інтеграції також потребує реформування задля уникнення стагнації та створення ресурсу і потенціалу для подальшого розвитку Європейського Союзу. Однією з найбільш термінових мір є формування фіскального союзу з федеральним бюджетом. Це, з одного боку, надасть ЄС ключових ознак державного утворення, а з іншого – дозволить Європейській Комісії формувати власний автономний ресурс для реалізації інтеграційних ініціатив та іншої діяльності незалежно від позиції держав-членів, що більше не будуть єдиними донорами європейських фінансів. Фіскальний потенціал також надасть ЄС інструменти для антикризової діяльності на наднаціональному рівні, що дозволить приймати рішення щодо тих чи інших заходів в обхід позицій держав, а також посилить позицію Європейської Комісії в сфері управління кризами і викликами.

Однак сектором, що потребує найбільш термінового реформування та потужних зусиль і волі до інтеграції з боку національних урядів є сфера зовнішньої політики, безпеки та оборони. Ключем для створення умов і ресурсів, завдяки ЄС матиме можливість зайняти потужну позицію на міжнародній арені як єдиний суб'єкт міжнародних відносин і представник Об'єднаної Європи є розробка стратегічного бачення і планування в «Стратегічному компасі». Це має відображати прагнення і конкретні зусилля ЄС щодо виходу з під «парасольки безпеки» США і НАТО і розробку реалізації стратегічної автономії. Виживання

ЄС в умовах підвищеного геополітичного тиску і динамізму як на регіональному, так і на глобальному рівні, потребує від організації формування ефективної системи управління зовнішньою політикою та безпековою і оборонною політикою. Підсумовуючи, варто зазначити, що задля зменшення дезінтеграційних тенденцій та зниження вірогідності розпаду ЄС як інтеграційного об'єднання, Європейський Союз потребує серйозного та конструктивного реформування зі урахуванням досвіду криз та вирішенням існуючих проблем.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Байковський П. Європейський Союз як політична система. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія міжнародні відносини*. 2009. Вип. 26. С. 104–112.

2. Барановський Ф. В. Особливості розвитку та проблеми подальшого розширення ЄС в контексті успішної реалізації євроінтеграційного курсу України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. 2007. Вип. 36. С. 161–169.

3. Богданьок О. Від 28 млн до 34 млн – Інститут демографії назвав чисельність населення в Україні. Чому така різниця. *Суспільне*. 06.04.2023. URL: <http://surl.li/hbgjf> (дата звернення: 22.12.2023).

4. Врадій О. Європейський Союз у процесі соціально-політичних трансформацій. *Дослідження світової політики*. 2009. Вип. 49. С. 145–157.

5. Гребенюк М., Пошедін О. Європейський Союз: від економічної інтеграції до організації колективної оборони?. *Політичний менеджмент, національна і воєнна безпека*. 2012. № 1. С. 212–218.

6. Демиденко Л. Фінансова криза ЄС: причини та шляхи подолання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2014. Вип. 7 (160). С. 23–27.

7. Донська А. Концепт Європи та майбутнє Європейського Союзу. *Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право*. 2016. Т. 3, № 32.

8. Зайцева-Калаур І., Онищук І. Зовнішня політика і політика безпеки ЄС у контексті повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції "Російсько-українська війна: право, безпека, світ": тези наукових доповідей (29-30 квітня 2022 року)*. Тернопіль, 2022. С.303-306. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/961> (дата звернення: 30.12.2023).

9. Каменчук Т. Європейська міграційна криза як виклик єдності Європейського союзу. *Політичне життя*. 2022. № 1. С. 36–42. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.1.4> (дата звернення: 03.05.2023).

10. Копійка В. В. Європейський Союз: проблеми розширення. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 1998. Вип. 9. С. 22–30.

11. Копійка В. В. Україна в контексті політики розширення ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2008. Вип. 78, ч. 1. С. 85–95.

12. Корнійчук Л. В. Проблеми реформування Європейського Союзу на сучасному етапі. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 132–137.

13. Корновенко С., Сухицька Н. Європейський Союз: загальна інформація, організаційна структура, правова система. Черкаси : Черкас. нац. ун-т ім. Богд. Хмельн., 2019. 289 с.

14. Кузнецов О. І. Європейський Союз - рух на схід (при)зупинено? *Політологічний вісник*. 2008. Вип. 32. С. 258–267.

15. Осмолівська А. О. Економічна, політична та соціальна кризи Європи в XXI столітті. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 80–85.

16. Оськін О. Євроскептицизм: основні типи опозиції до ідеї європейської інтеграції. *Дослідження світової політики*. 2009. Вип. 48. С. 26–33.

17. Палагнюк Ю. Еволюція процесу розширення та інтеграції у Західній Європі. *Наукові праці. Політологія*. 2014. Т. 230, № 218. С. 42–47.

18. Пана Л. Досвід розширення Європейського Союзу. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2014. Вип. 6 (89), ч. 2. С. 56–60.

19. Пістракевич О. В. Розширення Європейського Союзу як процес поглиблення європейської інтеграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 20, жовт. С. 137–141.

20. Рябінін Є. Етапи розширення ЄС: ретроспективний аналіз. *Зовнішні справи*. 2013. № 7. С. 12–15.

21.Ряполова Г., Петришина Н. Проблеми та перспективи розвитку Європейського союзу як економічного утворення Західної Європи. *Цифровий репозитарій Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2017.

22.Троцький Я. Європейська політика безпеки на сучасному етапі. *Освіта регіону*. 2009. № 2. С. 130–135.

23.Хакімова В. Т. Європейський Союз в епоху постправди. *Актуальні проблеми політики*. 2021. № 67. С. 155–162.
URL: <https://doi.org/10.32837/app.v0i67.1166> (дата звернення: 03.05.2023).

24.Цюпин Б. Орбан перетворює Угорщину на найгучнішого противника санкцій щодо Росії. *Voice of America*.
URL: <https://www.holosameryky.com/a/6768271.html> (дата звернення: 31.10.2023).

25.Шпакович О. Особливості концепцій європейської інтеграції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 38/39. С. 105–108.

26.Якимчук М. Чинники зростання популярності євроскептицизму в ЄС. *Політичне життя*. 2020. № 2. С. 144–149.
URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2020.2.20> (дата звернення: 03.05.2023).

27.A New Vision for the Transatlantic Alliance: The Future of European Security, the United States, and the World Order after Russia's War in Ukraine / A. Polyakova та ін. *CEPA*. URL: <http://surl.li/oxnau> (дата звернення: 13.12.2023).

28.Achievements and benefits / European Union. URL: <http://surl.li/oxnpo> (дата звернення: 25.12.2023).

29.Alesina A., Giavazzi F. *Future of Europe: Reform or Decline*. MIT Press, 2008. 200 p.

30.Archick K. *European Union: Ongoing Challenges and Future Prospects*. Washington: Congressional Research Service, 2018. 27 p.

31.Ashford E. Europe Has an America Problem (Published 2022). *The New York Times*. 28.06.2022. URL: <http://surl.li/oxnbe> (дата звернення: 13.12.2023).

32.Asylum in the EU member states. Berlin: Eurostat Press Office, 2016. 6 p.

33. Bachmann K., Stadtmüller E. *EU's Shifting Borders: Theoretical Approaches and Policy Implications in the New Neighbourhood*. Taylor & Francis Group, 2012. 264 p.

34. Baker C. The search for a European intelligence policy. *Intelligence Resource Program*. URL: <https://irp.fas.org/eprint/baker.html> (дата звернення: 13.12.2023).

35. Baltics agree on need to raise defense funding to 3% of GDP. *The Baltic Times*. URL: <http://surl.li/pbizr> (дата звернення: 13.12.2023).

36. Bauer M. W., Trondal J. The Administrative System of the European Union. *The Palgrave Handbook of the European Administrative System*. London, 2015. P. 1–28. URL: https://doi.org/10.1057/9781137339898_1 (дата звернення: 31.10.2023).

37. Bickerton C. *European Union: A Citizen's Guide*. London: Penguin Books, Limited, 2016. P. 304.

38. Binnendijk H., Hamilton D., Vershbow A. Strategic responsibility: Rebalancing European and trans-Atlantic defense/ Brookings. URL: <http://surl.li/diwpu> (дата звернення: 13.12.2023).

39. Blair T. 1999 Speech at NATO's 50th Anniversary. *UKPOL.CO.UK*. URL: <https://www.ukpol.co.uk/tony-blair-1999-speech-at-natos-50th-anniversary/> (дата звернення: 13.12.2023).

40. Borrell: Hungary Is Not Forced to Join the European Union - Freedom. *Freedom*. URL: <http://surl.li/oxncy> (дата звернення: 31.10.2023).

41. Börzel T. A., Risse T. From the euro to the Schengen crises: European integration theories, politicization, and identity politics. *Journal of European Public Policy*. 2017. Т. 25, № 1. P. 83–108. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1310281> (дата звернення: 31.10.2023).

42. Brack N., Coman R., Crespy A. Sovereignty Conflicts in the European Union. *Theorising the Crises of the European Union*. 2020. P. 42–62. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003001423-3> (дата звернення: 31.10.2023).

43.Brant R. Secession of (A) Part(S) of a Territory of a Member State and How to Address it in EU Law/ The University of Manchester. URL: <http://surl.li/pbjal> (дата звернення: 31.10.2023).

44.Bürgin A. The new intergovernmentalism: states and supranational actors in post-Maastricht era. *Global Affairs*. 2016. Vol. 2, No.3. P. 371–373. URL: <https://doi.org/10.1080/23340460.2016.1254849> (дата звернення: 31.10.2023).

45.Butorina O. The shrinking of the European Union and its integration potential. *Herald of the Russian Academy of Sciences*. 2020. Vol. 90, No.6. P. 680–687. URL: <https://doi.org/10.1134/s1019331620060040> (дата звернення: 22.12.2023).

46.Cameron F. Future of Europe: Integration and Enlargement. London: Routledge, 2004. 184 p.

47.Caulcutt C. Marine Le Pen's narrow path to victory. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/marine-le-pens-narrow-path-to-victory-france-elections/> (дата звернення: 31.10.2023).

48.Chadwick V. Robert Fico: 'Islam has no place in Slovakia'. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/robert-fico-islam-no-place-news-slovakia-muslim-refugee/> (дата звернення: 31.10.2023).

49.Chalmers D. Post-Brexit sovereignty: regulating rather constituting a (dis)United Kingdom. *Verfassungsblog*. URL: <https://verfassungsblog.de/post-brexit-sovereignty/> (дата звернення: 30.12.2023).

50.Chapman C. The Saint-Malo Accord and the Future of European Security and Deterrence - Australian Institute of International Affairs / Australian Institute of International Affairs. URL: <http://surl.li/oxnep> (дата звернення: 13.12.2023).

51.Commission proposal to the Council on the fixing of prices for certain agricultural products and on the certain related measures/ Historical Archives of the European Union Database. URL: <http://surl.li/pbjaj> (дата звернення: 25.12.2023).

52.Composition of immigrant populations and households / OECD iLibrary. URL: <http://surl.li/oxokw> (дата звернення: 29.12.2023).

53. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. 390 p.

54. Copelovitch M., Frieden J., Walter S. The Political Economy of the Euro Crisis. *Comparative Political Studies*. 2016. Vol. 49, No.7. P. 811–840. URL: <https://doi.org/10.1177/0010414016633227> (дата звернення: 31.10.2023).

55. Coronavirus: French schools to close, but local elections to proceed/ RFI. 13.03.2020. URL: <https://www.rfi.fr/en/france/20200313-coronavirus-french-schools-to-close-but-local-elections-to-proceed> (дата звернення: 29.12.2023).

56. Council Regulation (EU) №1260/2012 of 17 December 2012 implementing enhanced cooperation in the area of the creation of unitary patent protection with regard to the applicable translation arrangements / EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32012R1260> (дата звернення: 13.12.2023).

57. Cowie H. Europe's future: Four scenarios. London: Federal Trust for Education and Research, 1991. 52 p.

58. Dabrowski M. The financial and economic crisis has revealed a number of critical internal problems and weaknesses in the EU economy. *CASE Network Studies & Analyses*. 2009. Vol. 384. 36 p.

59. Dacoba Cerviño F. J. Security in Europe: NATO up, EU down? *Analysis Paper IEEE*. 2023. URL: <http://surl.li/pbjbd> (дата звернення: 31.10.2023).

60. de La Baume M. Orbán's Fidesz quits EPP group in European Parliament. *Politico*. URL: <http://surl.li/oxnfp> (дата звернення: 31.10.2023).

61. Debating the Sources and Prospects of European Integration / U. Krotz та ін. *International Security*. 2012. Т. 37, № 1. С. 178–199. URL: https://doi.org/10.1162/isec_c_00092 (дата звернення: 03.05.2023).

62. Debusmann B. Why are some Republicans opposing more aid for Ukraine? *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-67649497> (дата звернення: 13.12.2023).

63.Decker F. Parteien unter Druck. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2000. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-663-10997-6> (дата звернення: 31.10.2023).

64.Dempsey J. Judy Asks: Is European Strategic Autonomy Over? *Carnegie Endowment for International Peace*. URL: <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/88838> (дата звернення: 13.12.2023).

65.Droin M. NATO and the European Union: The Burden of Sharing/ CSIS (Center for Strategic and International Studies). URL: <https://www.csis.org/analysis/nato-and-european-union-burden-sharing> (дата звернення: 13.12.2023).

66.Duff A. On Governing Europe: a federal experiment. Bruxelles: Spinelli Group, 2018. 294 p.

67.Eisl A., Rubio E. How effective is differentiation in the EU economic policy field? / *Sciences Po*. URL: <https://sciencespo.hal.science/hal-03389158> (дата звернення: 20.12.2023).

68.Electoral Commission. Official result of the EU referendum is declared by Electoral Commission in Manchester/ Electoral Commission. URL: <http://surl.li/pbjbz> (дата звернення: 20.12.2023).

69.Emmanouilidis J. Differentiated europe 2035: elaboration and evaluation of five potential scenarios. *EU integration and differentiation for effectiveness and accountability*. 2021. Vol. 16. 34 p. URL: <http://surl.li/pbjbu> (дата звернення: 20.12.2023).

70.Emmanouilidis J. A. Conceptualizing a differentiated Europe/ Hellenic foundation for European & foreign policy. 2008. P. 72. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/91288/Emmanouilidis_Conceptualizing_a_Differentiated_Europe_June_2008.pdf (дата звернення: 20.12.2023).

71.EU steps up action to strengthen EU defence capabilities, industrial and technological base: towards an EU framework for Joint defence procurement / European Commission. URL: <http://surl.li/pbjcd> (дата звернення: 13.12.2023).

72. Euro-Hilfen: Röttgen fordert Europa-Offensive der Regierung. *Der Spiegel*. URL: <http://surl.li/pbjci> (дата звернення: 22.12.2023).

73. Europe since 1945: An encyclopedia / ред. В. Cook. New York: Garland, 2001. 1464 p.

74. Europe's Growing Muslim Population/ Pew Research Center's Religion & Public Life Project. 29.11.2017. URL: <http://surl.li/pbjcq> (дата звернення: 31.10.2023).

75. European Integration and National Elections After COVID-19. *Intereconomics*. 2021. No.2. URL: <http://surl.li/oxnqi> (дата звернення: 31.10.2023).

76. European Peace Facility / European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/european-peace-facility/> (дата звернення: 13.12.2023).

77. European Union after Brexit / S. L. Greer та ін. Manchester: Manchester University Press, 2020. P. 252.

78. European Union: Facing the Challenge of Multiple Security Threats / A. Michalski та ін. Elgar Publishing Limited, Edward, 2018. 272 p.

79. European Union: The next fifty years / ред. F. Maurice. London: Financial Times Business, 2007. 168 p.

80. Europhile Public vs Eurosceptic Governing Elite in Hungary? *Intereconomics*. 2021. No.2. URL: <http://surl.li/oxnqw> (дата звернення: 31.10.2023).

81. Fabbrini F. The conference on the future of Europe: process and prospects. *European law journal*. 2020. Vol. 26. P. 401-414. URL: <https://doi.org/10.1111/eulj.12401> (дата звернення: 25.12.2023).

82. Far-right forms new group in European Parliament. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/far-right-parties-form-new-group-in-european-parliament/a-49189262> (дата звернення: 31.10.2023).

83. Ferrero-Turrión R. The false dilemma between reform and enlargement. *Agenda Pública*. 07.10.2023. URL: <https://agendapublica.elpais.com/noticia/18850/false-dilemma-between-reform-and-enlargement> (дата звернення: 20.12.2023).

84. Fischer G., Filastro S. Income inequality in the EU: General trends and policy implications/ CEPR. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/income-inequality-eu-general-trends-and-policy-implications> (дата звернення: 31.10.2023).

85. Foreign exchange turnover in April 2019/ The Bank for International Settlements. URL: https://www.bis.org/statistics/rpfx19_fx.htm (дата звернення: 13.12.2023).

86. France 24. Coronavirus: France to requisition face masks for use by health professionals, those infected. *France24*. 03.03.2020. URL: <http://surl.li/pbjde> (дата звернення: 29.12.2023).

87. Frieden J., Walter S. Understanding the Political Economy of the Eurozone Crisis. *Annual Review of Political Science*. 2017. Vol. 20, No.1. P.371–390. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051215-023101> (дата звернення: 31.10.2023).

88. Future of Europe: Democracy, Legitimacy and Justice after the Euro Crisis / M. P. Maduro and others. Rowman & Littlefield International, 2014. 304 p.

89. Gegout C. The french and british change in position in the CESDP: a security community and historical -institutionalist perspective. *Politique européenne*. 2002. Vol. 8, No.4. 62 p. URL: <https://doi.org/10.3917/poeu.008.0062> (дата звернення: 13.12.2023).

90. Glencross A. The impact of the Article 50 talks on the EU: Risk aversion and the prospects for further EU disintegration. *European view*. 2019. Vol. 18, No. 2. P. 186–193. URL: <https://doi.org/10.1177/1781685819879865> (дата звернення: 22.12.2023).

91. Gräbner C., Hafele J. The emergence of core-periphery structures in the European Union: a complexity perspective. *ZOE discussion papers*. 2020. Vol. 6. P. 1–19. URL: <http://hdl.handle.net/10419/224134>

92. Gräbner C., Heimberger P., Kapeller J. Economic Polarisation in Europe: Causes and Options for Action. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies, 2019. P. 1–49.

93. Gregori W. D., Sacchi A. Has the Grexit news affected euro area financial markets? *The North American Journal of Economics and Finance*. 2019. Vol.49. P. 71–84. URL: <https://doi.org/10.1016/j.najef.2019.04.007> (дата звернення: 31.10.2023).

94.Hall P. A. The Economics and Politics of the Euro Crisis. *German Politics*. 2012. Vol. 21, No. 4. P. 355–371. URL: <https://doi.org/10.1080/09644008.2012.739614> (дата звернення: 31.10.2023).

95.Hayden J. European Union President: nationalism will lead to 'fundamental threat'. *Time*. URL: <https://time.com/5451383/european-union-president-nationalism-fundamental-threat/> (дата звернення: 27.12.2023).

96.Holmes P., Rollo J. EU-UK Post-Brexit Trade Relations: Prosperity Versus Sovereignty?. *European Foreign Affairs Review*. 2020. Vol. 25, Issue 4. P. 523–550. URL: <https://doi.org/10.54648/eerr2020037> (дата звернення: 31.10.2023).

97.How does the European Union work? Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1996. 23 p.

98.Huet N. Nationalism in the EU has a new name: 'Identity and Democracy'. *Euronews*. 13.06.2019. URL: <http://surl.li/pbjdt> (дата звернення: 27.12.2023).

99.Ilikova L., Tushev A. Right-Wing populism in Central Europe: Hungarian case (Fidesz, Jobbik). *Utopía y praxis Latinoamericana*. 2020. Vol. 25, No.12. P. 325–331.

100.Infographic - EU solidarity with Ukraine / European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-solidarity-ukraine/> (дата звернення: 13.12.2023).

101.Is the Eurozone disintegrating? Macroeconomic divergence, structural polarisation, trade and fragility / C. Gräbner та ін. *Cambridge Journal of Economics*. 2020. Vol. 44, No.3. P. 647–669. URL: <https://doi.org/10.1093/cje/bez059> (дата звернення: 31.10.2023).

102.Isenson N. Austria's far-right Freedom Party. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/freedom-party-of-austria-what-you-need-to-know/a-40928152> (дата звернення: 31.10.2023).

103.Juncker J.-C. State of the Union address 2017 / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_17_3165 (дата звернення: 22.12.2023).

104.Kahn S. European Union: the bright future of enlargement - Fondation Jean-Jaurès / Fondation Jean-Jaurès. URL: <https://www.jean-jaures.org/publication/european-union-the-bright-future-of-enlargement/> (дата звернення: 20.12.2023).

105.Karnitschnig M. America's European burden: How the Continent still leans on the US for security. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/america-europe-burden-continent-leans-security-defense-military-industry/> (дата звернення: 13.12.2023).

106.Karolewski I. P., Benedikter R. Europe's refugee and migrant crisis. *Politique européenne*. 2018. Vol.60, No.2. P. 98–132.

107.Kelemen R. D., Tarrant A. D. The Political Foundations of the Eurocracy. *West European Politics*. 2011. Vol. 34, No.5. P. 922–947. URL: <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.591076> (дата звернення: 31.10.2023).

108.Kienast J., Feith Tan N., Vedsted-Hansen J. Preferential, differential or discriminatory? EU protection arrangements for persons displaced from Ukraine. *Asile*. URL: <http://surl.li/oxodf> (дата звернення: 20.12.2023).

109.Kmezić M. Introduction: Overcoming the Crisis of EU Enlargement. *Contemporary Southeastern Europe*. 2014. Vol.1, No.1. P.1–8.

110.Kölling M. The new conditionality mechanism for the protection of the EU budget: does the CJEU judgement give the all-clear? - Elcano Royal Institute/ Elcano Royal Institute. URL: <http://surl.li/pbjeh> (дата звернення: 25.12.2023).

111.Krastev I., Leonard M. Peace versus Justice: The coming European split over the war in Ukraine/ ECFR. URL: <https://ecfr.eu/publication/peace-versus-justice-the-coming-european-split-over-the-war-in-ukraine/> (дата звернення: 13.12.2023).

112.Labayle H. Solidarity is not a value: Provisional relocation of asylum-seekers confirmed by the Court of Justice. *EU Immigration and Asylum Law and Policy*. URL: <https://shorturl.at/dAJL5> (дата звернення: 29.12.2023).

113.Lamour C. Orbán Placed in Europe: Ukraine, Russia and the Radical-Right Populist Heartland. *Geopolitics*. 2023. P. 1–27. URL: <https://doi.org/10.1080/14650045.2023.2241825> (дата звернення: 31.10.2023).

114. Leemhuis R. Defending Europe: scenario-based capability requirements for NATO's European members. London: International Institute for Strategic Studies, 2019. *SIRIUS – Zeitschrift für Strategische Analysen*. 2019. Vol. 3, No.3. P. 300–301. URL: <https://doi.org/10.1515/sirius-2019-3017> (дата звернення: 13.12.2023).

115. Lehner T., Wasserfallen F. Political conflict in the reform of the Eurozone. *European Union Politics*. 2019. Vol. 20, No.1. P. 45–64. URL: <https://doi.org/10.1177/1465116518814338> (дата звернення: 31.10.2023).

116. L'équipe Rédaction. Nationalism: a turning point for Europe? *Eyes on Europe*. URL: <https://www.eyes-on-europe.eu/nationalism-a-turning-point-for-europe/> (дата звернення: 31.10.2023).

117. Luhn D., Colchester M., Pancevski B. Alarm Grows Over Weakened Militaries and Empty Arsenals in Europe. *WSJ*. URL: https://www.wsj.com/world/europe/alarm-nato-weak-military-empty-arsenals-europe-a72b23f4?mod=hp_lead_pos7 (дата звернення: 13.12.2023).

118. MacCormick N. Beyond the Sovereign State. *The Modern Law Review*. 1993. Vol. 56, No.1. P. 1–18. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.1993.tb02851.x> (дата звернення: 31.10.2023).

119. MacDowall A. Voters back Viktor Orbán's rejection of EU migrant quotas. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/hungary-referendum-eu-migration-viktor-orban/> (дата звернення: 31.10.2023).

120. Making of the European Union: Foundations, Institutions and Future Trends / F. H. Aarebot та ін. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2006. 256 p.

121. Mardanov I. Issues of EU Member Nations' Shared Sovereignty, Institutions, and Economic Development. *Economies*. 2023. Vol. 11(4). No.128. URL: <https://doi.org/10.3390/economies11040128> (дата звернення: 31.10.2023).

122. Martinsen D. S., Mastenbroek E., Schrama R. The power of 'weak' institutions: assessing the EU's emerging institutional architecture for improving the implementation and enforcement of joint policies. *Journal of European Public Policy*. 2022. Vol. 29, No.10. P. 1529–1545. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2125046> (дата звернення: 31.10.2023).

123. McCormick J. European Union Politics. Red Globe Press, 2020. 516 p.
124. McGuinness D. Germany's Alternative fuer Deutschland shakes up politics. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-29010588> (дата звернення: 31.10.2023).
125. Merkel warns of Europe's collapse: 'If euro fails, so will the idea of European Union'. *Der Spiegel*. URL: <http://surl.li/pbjer> (дата звернення: 22.12.2023).
126. Mestre A. Marine Le Pen: the face of French Euroscepticism. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2012/jan/26/marine-le-pen-french-euroscepticism> (дата звернення: 31.10.2023).
127. Michalak M. Challenges of Good Governance in the European Union. *Public Governance, Administration and Finances Law Review*. 2017. Vol.2, No.2. P. 67–70. URL: <https://doi.org/10.53116/pgafnr.2017.2.5> (дата звернення: 03.05.2023).
128. Moskal A. The impact of Brexit on the European Union's future development in the context of European integration. *Toruńskie studia międzynarodowe*. 2018. Vol.1(11). No. 25. URL: <https://doi.org/10.12775/tis.2018.002> (дата звернення: 20.12.2023).
129. Nienaber M. Germany bans export of medical protection gear due to coronavirus. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-germany-exports-idUSL8N2AX3D9/> (дата звернення: 29.12.2023).
130. Nilkanth D. Future opportunities, threats, challenges and goals of the European Union. *Modern Diplomacy*. 26.02.2023. URL: <https://moderndiplomacy.eu/2023/02/26/future-opportunities-threats-challenges-and-goals-of-the-european-union/> (дата звернення: 20.12.2023).
131. Nováky N. I. M. Who wants to pay more? The European Union's military operations and the dispute over financial burden sharing. *European security*. 2016. Vol.25, No.2. P. 216–236. URL: <https://doi.org/10.1080/09662839.2016.1141764> (дата звернення: 20.12.2023).
132. Number of refugees to Europe surges to record 1.3 million in 2015 / Pew Research. 02.08.2016. URL: <http://surl.li/oxoou> (дата звернення: 29.12.2023).

133.Nuroglu E., Kurtagić H. Costs and benefits of the EU enlargement: the impact on the EU and SEE countries. *Journal of economic and social studies*. 2012. Vol.2, No.2. P.41–65. URL: <https://doi.org/10.14706/jecoss11223> (дата звернення: 20.12.2023).

134.Okechukwu N. Rethinking EU support to the rule of law: Taking a stand for sustainable development - ECDPM/ ECDPM. URL: <https://ecdpm.org/work/rethinking-eu-support-rule-law-taking-stand-sustainable-development> (дата звернення: 25.12.2023).

135.O'Neill M. *Politics of European Integration: A Reader*. Milton Park: Taylor & Francis Group, 2002. 360 p.

136.Orban V., Address by Prime Minister Viktor Orbán at the congress of the National Association of Hungarian Farmers' Circles and Farmers' Cooperatives (MAGOSZ) and the Hungarian Chamber of Agriculture (NAK). *About Hungary*. URL: <http://surl.li/oxolt> (дата звернення: 31.10.2023).

137.Ortega A. More Europe, more dependent on the US - Elcano Royal Institute/ Elcano Royal Institute. URL: <https://www.realinstitutoelcano.org/en/blog/more-europe-more-dependent-on-the-us/> (дата звернення: 13.12.2023).

138.Patberg M. The democratic ambivalence of EU disintegration: a mapping of costs and benefits. *Swiss political science review*. 2021. Vol. 27, No.3. P.601–618. URL: <https://doi.org/10.1111/spsr.12455> (дата звернення: 22.12.2023).

139.Paterson W. E., Nugent N., Dinan D. *European Union in Crisis*. London: Macmillan Education UK, 2017. 395 p.

140.Pavel C. E. The European Union and diminished state sovereignty. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2022. P. 1–8. URL: <https://doi.org/10.1080/13698230.2022.2042956> (дата звернення: 31.10.2023).

141.Pelinka A. Die FPÖ in der vergleichenden Parteienforschung: zur typologischen Einordnung der Freiheitlichen Partei Österreichs. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*. 2002. Vol.31, No.3. P. 281–290.

142.Petrakos G., Sotiriou A. Grexit and Brexit: Incidents, accidents and wake-up calls on the bumpy road of European (dis)integration/ European Urban and Regional Studies. 2020. С. 096977642097061. URL: <https://doi.org/10.1177/0969776420970613> (дата звернення: 31.10.2023).

143.Pichelmann K., Buti M. European integration and populism: Addressing Dahrendorf's quandary/ CEPR. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/european-integration-and-populism-addressing-dahrendorfs-quandary> (дата звернення: 31.10.2023).

144.Piris J.-C. Future of Europe: Towards a Two-Speed EU? Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 178 p.

145.Pirozzi N. A flexible and united Europe is a strong Europe. *International Politics and Society*. URL: <https://www.ips-journal.eu/topics/foreign-and-security-policy/a-flexible-and-united-europe-is-a-strong-europe-6042/> (дата звернення: 25.12.2023).

146.Poland to ramp up defense budget to 4% of GDP – DW. 01.30.2023. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/poland-to-ramp-up-defense-budget-to-4-of-gdp/a-64555544> (дата звернення: 13.12.2023).

147.Popescu A.-R. Romania to increase defence spending to 2.5% of GDP. *Janes.com*. URL: <https://www.janes.com/defence-news/industry-headlines/latest/romania-to-increase-defence-spending-to-25-of-gdp> (дата звернення: 13.12.2023).

148.Rankin J. Why populists could struggle to capitalise on EU elections success. *Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2019/may/28/why-populists-could-struggle-to-capitalise-on-eu-elections-success> (дата звернення: 31.10.2023).

149.Reference for a preliminary ruling under Article 177 of the EEC Treaty made by the Tariefcommissie, Amsterdam, on 16 August 1962... 1963 / European Court. URL: <https://eu.vlex.com/vid/nv-algemene-transport-expeditie-869342812> (дата звернення: 13.12.2023).

150. Refugee Crisis: European Commission takes decisive action. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_5596 (дата звернення: 31.10.2023).

151. Regional GDP per capita ranged from 32% to 260% of the EU average in 2019 / Eurostat. 03.03.2021. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210303-1>.

152. Results of the 2009 European elections - European Parliament/ European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2009.html> (дата звернення: 31.10.2023).

153. Riegiert B. Greece left alone in the refugee crisis. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/greece-left-alone-in-the-refugee-crisis/a-36699740> (дата звернення: 29.12.2023).

154. Romei V. Italy's political crisis: how Eurosceptic are the voters? *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/e1ae85c2-631b-11e8-90c2-9563a0613e56> (дата звернення: 31.10.2023).

155. Rossolillo G., Lionello L. Creating a European fiscal capacity: what it means and why it is so important to the integration process. *The Federalist*. URL: <http://surl.li/oxorg> (дата звернення: 25.12.2023).

156. Roth F., Gros D., Nowak-Lehmann D. F. Crisis and Citizens' Trust in the European Central Bank: Panel Data Evidence for the Euro Area, 1999–2012. *Contributions to Economics*. Cham, 2022. P. 137–155. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-86024-0_6 (дата звернення: 31.10.2023).

157. Samers M. An Emerging Geopolitics of 'Illegal' Immigration in the European Union. *European Journal of Migration and Law*. 2004. Vol. 6, No.1. P. 27–45. URL: <https://doi.org/10.1163/1571816041518750> (дата звернення: 31.10.2023).

158. Saving the euro: bound towards a tense future. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/c5fcc1e4-d643-11df-81f0-00144feabdc0> (дата звернення: 22.12.2023).

159.Scharpf F. The Joint-Decision Trap Revisited. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2006. Vol. 44, No. 4. P. 845–864. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2006.00665.x> (дата звернення: 31.10.2023).

160.Schmidt P., Kaeding M., Pollak J. *The Future of Europe: Views from the Capitals*. Palgrave Macmillan, 2018. 168 p.

161.Schmidt V. A. *Europe's Crisis of Legitimacy: Governing by Rules and Ruling by Numbers in the Eurozone*. Oxford University Press, 2020. 384 p.

162.Scholz O. The Global Zeitenwende. *Foreign Affairs*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/germany/olaf-scholz-global-zeitenwende-how-avoid-new-cold-war> (дата звернення: 13.12.2023).

163.Schultheis E. Germany's far-right AfD loses nationally, but wins in the East. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/german-election-far-right-afd-loses-nationally-but-wins-in-east/> (дата звернення: 31.10.2023).

164.Scicluna N. Wilful non-compliance and the threat of disintegration in the EU's legal order. *Swiss political science review*. 2021. Vol. 27, No.3. P. 654–671. URL: <https://doi.org/10.1111/spsr.12471> (дата звернення: 31.10.2023).

165.Sedelmeier U. *Europe after the eastern enlargement of the European Union: 2004-2014*/ Heinrich Böll Stiftung. URL: <https://eu.boell.org/en/2014/06/10/europe-after-eastern-enlargement-european-union-2004-2014> (дата звернення: 31.10.2023).

166.Šelih J., Bond I., Dolan C. *Can EU funds promote the rule of law in Europe?* Bruxelles: Centre for European reform, 2017. 14 p. URL: https://transparency.eu/wp-content/uploads/2017/12/pbrief_structural_funds_nov17.pdf (дата звернення: 31.10.2023).

167.Shahroo Malik. Post-Brexit Scenario: The European Union under Threat. *Strategic Studies*. 2019. Vol. 38, No.4. P. 90–109. URL: <https://doi.org/10.53532/ss.038.04.00136> (дата звернення: 03.05.2023).

168.Sheahan M., Marsh S. Germany to increase defence spending in response to 'Putin's war' - Scholz. *Reuters*. 27.02.2022. URL: <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/germany-hike-defense-spending-scholz-says-further-policy-shift-2022-02-27/> (дата звернення: 13.12.2023).

169. Simsek A. German army not capable of defending country, according to minister. *Anadolu Ajansı*. URL: <https://www.aa.com.tr/en/europe/german-army-not-capable-of-defending-country-according-to-minister/2834812> (дата звернення: 13.12.2023).

170. Staab A. *European Union Explained: Institutions, Actors, Global Impact*. Indiana University Press, 2008. 265 p. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctt16gz6r5> (дата звернення: 13.12.2023).

171. Steinberg F. The next steps in EU economic integration. *Center for Strategic and International Studies*. URL: <https://www.csis.org/analysis/next-steps-eu-economic-integration> (дата звернення: 20.12.2023).

172. Stiglitz J. E. *Euro: And Its Threat to the Future of Europe*. Penguin Books, Limited, 2018. 512 p.

173. Strategic options for Europe's future/ European Policy Centre. URL: <https://www.epc.eu/en/Publications/Strategic-Options-for-Europes-Future-First-NPE-Report~24be40> (дата звернення: 22.12.2023).

174. Strzyżyńska W. Poland violated human rights of woman in abortion case, European court rules. *The Guardian*. URL: <https://rb.gy/ehndfv> (дата звернення: 27.12.2023).

175. Swenney S. The European Union: How Does it Work? - By E. Bomberg, J. Peterson and A. Stubb. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2008. Vol. 46, No.4. 930 p. URL: https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2008.00823_32.x (дата звернення: 03.05.2023).

176. Szucko A. Possible scenarios for European (dis)integration future. *EuropeNow*. 02.06.2020. URL: <https://www.europenowjournal.org/2020/06/02/possible-scenarios-for-european-disintegration-future/> (дата звернення: 22.12.2023).

177. Tcherneva V. Europe's new agenda in the Western Balkans/ European Council on Foreign Relations. URL: https://ecfr.eu/article/commentary_europes_new_agenda_in_the_western_balkans/ (дата звернення: 25.12.2023).

178. The EU values / European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/component-library/eu/about/eu-values/> (дата звернення: 25.12.2023).

179. The future of EU's security and defence policies/ Trans European Policy Studies Association. URL: <https://tepsa.eu/analysis/the-future-of-eus-security-and-defence-policies/> (дата звернення: 25.12.2023).

180. The political groups of the European Parliament/ European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/organisation/political-groups> (дата звернення: 31.10.2023).

181. The Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union / EUR-Lex. URL: <https://cutt.ly/7G0jdNR>. (дата звернення: 25.12.2023).

182. Thielemann E., Armstrong C. Understanding European asylum cooperation under the Schengen/Dublin system: a public goods framework. *European security*. 2013. Vol. 22, No.2. P.148–164.

183. Timmerman P. Legislating amidst Public Controversy: the Services Directive. Egmont Institute, 2009. 55 p.

184. Torfing J., Sørensen E. The European debate on governance networks: Towards a new and viable paradigm?. *Policy and Society*. 2014. Vol. 33, No.4. P.329–344. URL: <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2014.10.003> (дата звернення: 31.10.2023).

185. Tosato G. L., Micossi S., Cassese S. European Union in the 21st Century: Perspectives from the Lisbon Treaty. Center for European Policy Studies, 2010. 297 p.

186. Traynor I., Kingsley P. EU governments push through divisive deal to share 120,000 refugees. *The Guardian*. 22.09.2015. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/22/eu-governments-divisive-quotas-deal-share-120000-refugees> (дата звернення: 31.10.2023).

187. Turk Ž. The sixth scenario for the future of Europe. *Vocal Europe*. URL: <https://www.vocaleurope.eu/the-sixth-scenario-for-the-future-of-europe/> (дата звернення: 31.10.2023).

188. Ukraine support tracker - A database of military, financial and humanitarian aid to Ukraine / Kiel Institute. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> (дата звернення: 30.12.2023).

189. Usherwood S., Pinder J. The European Union: A Very Short Introduction. 2-ге вид. Oxford University Press, USA, 2008. 224 p.

190. van Ham P. Europe's New Defense Ambitions: Implications for NATO, the U.S., and Russia/ George C. Marshall European Center For Security Studies. URL: <http://surl.li/oxouv> (дата звернення: 13.12.2023).

191. Vaughan-Williams N. Europe's Border Crisis: Biopolitical Security and Beyond. Oxford University Press, 2015. 192 p.

192. Verwey M., Monks A. The EU economy after COVID-19: Implications for economic governance/ VOX, CEPR Policy Portal. URL: <https://voxeu.org/article/eu-economy-after-covid-19-implications-economic-governance> (дата звернення: 29.12.2023).

193. von der Leyen U. Speech by President von der Leyen at the European Parliament plenary on the European coordinated response to the COVID-19 outbreak/ European Commission.

URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_20_532 (дата звернення: 29.12.2023).

194. von Ondarza N., Ålander M. After the conference on the future of Europe: time to make reforms happen/ Stiftung Wissenschaft und Politik. URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C49/> (дата звернення: 20.12.2023).

195. Webber D. How likely is it that the European Union will disintegrate? A critical analysis of competing theoretical perspectives. *European journal of international relations*. 2013. Vol. 20, No.2. P. 341–365. URL: <https://doi.org/10.1177/1354066112461286> (дата звернення: 22.12.2023).

196. Weise Z. Salvini alliance to be named Identity and Democracy. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/matteo-salvini-european-parliament-alliance-to-be-named-identity-and-democracy/> (дата звернення: 31.10.2023).

197. Wesslau F. Putin's friends in Europe/ ECFR. URL: https://ecfr.eu/article/commentary_putins_friends_in_europe7153/ (дата звернення: 31.10.2023).

198. White paper on the future of Europe/ EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC2025&from=es> (дата звернення: 20.12.2023).

199. Wishart I. Brexit 'Domino' Fears Resurface, Just When U.K. Needs It Least. *Bloomberg*. 30.08.2018. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-08-30/brexit-domino-fears-resurface-just-when-u-k-needs-it-least> (дата звернення: 31.10.2023).

200. Zaun N. States as gatekeepers in EU asylum politics: explaining the non-adoption of a refugee quota system. *JCMS: journal of common market studies*. 2017. Vol. 56, No. 1. P. 44–62. URL: <https://doi.org/10.1111/jcms.12663>

201. Zuleeg F., Wachowiak J. The EU-UK partnership & implications for differentiation within the EU/ European Policy Centre. URL: <https://www.epc.eu/en/Publications/The-EU-UK-Partnership-Implications-for-Differentiation-Within-the-EU~448cd4> (дата звернення: 20.12.2023).